magazin istoric

SERIE NOUĂ — APRILIE 1994

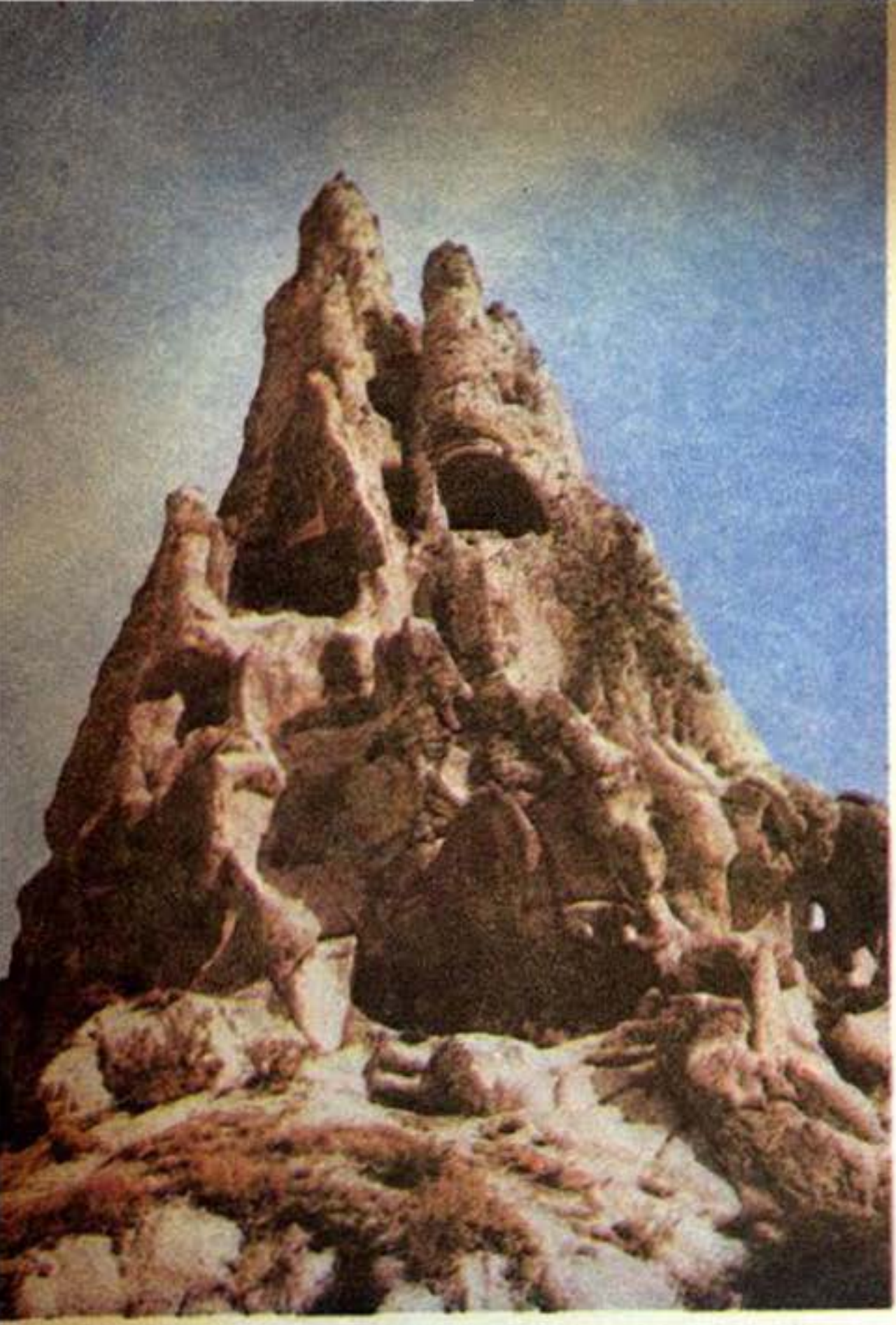

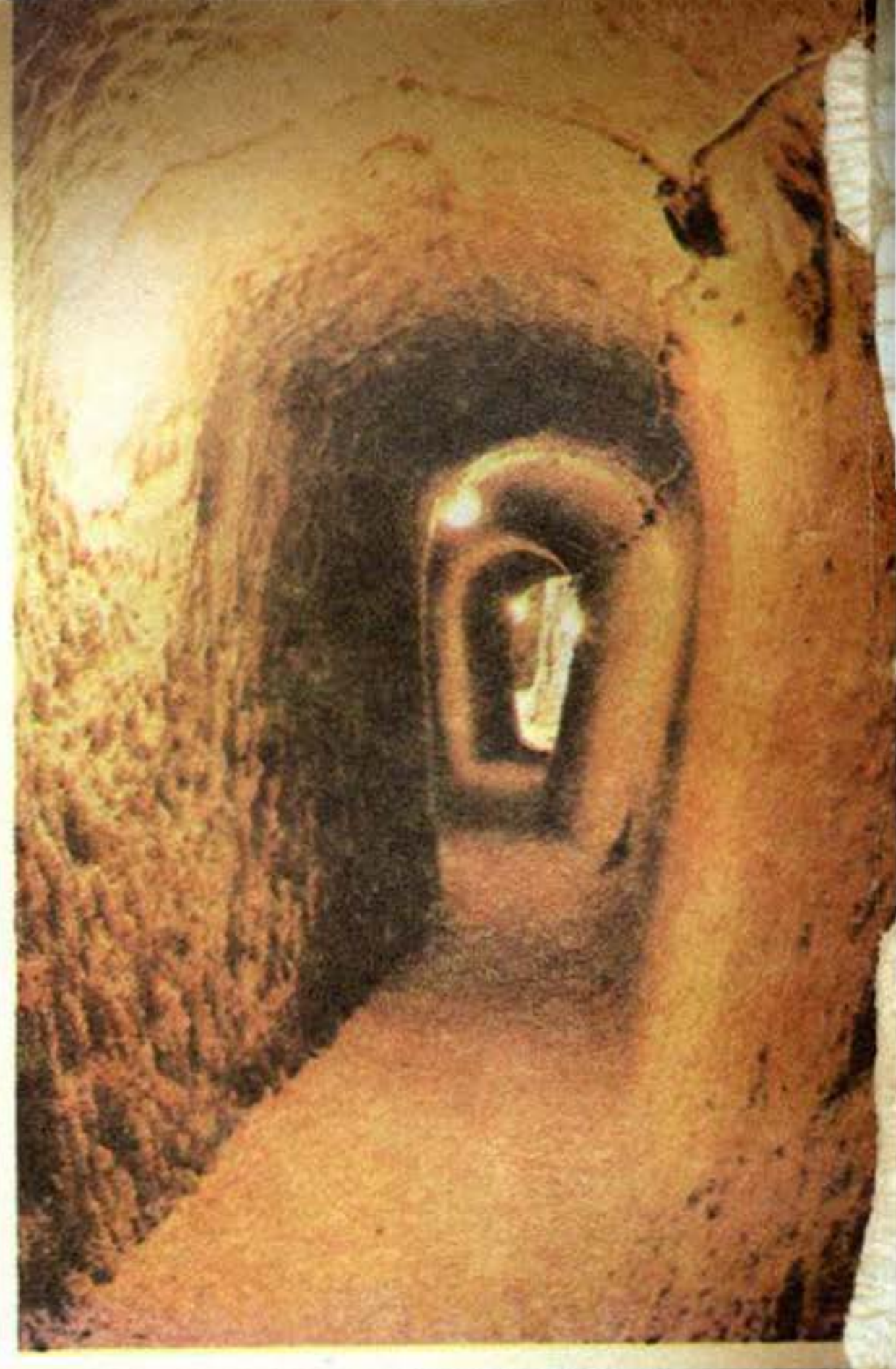

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 4 (325)
aprilie 1994

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan (responsabil de număr)
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: G. Apreotesei, C. Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu

Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie în fiecare lună

SUMAR

Conştiinţa unităţii de neam: Mihai Berza 2
Stări de spirit după Marea Unire: Ioan Scurtu, Anghel Popa 3
Sturdzeştii: Ştefan S. Gorovei 10
Mormântul hatmanului Mazeppa: C. Rezachevici 14
1944. Pagini de jurnal: Ioan Hudiţă 18
Întâlniri cu Iuliu Maniu: Grigore Răceanu 24
22 februarie 1946. Stalin se întâlneşte cu intelectualii români 26
Cazul Avramescu: Florin Constantiniu 29
Rhône-Poulenc: Dorin Matei 33
Ateneul Român: Mariana Nicolescu 36
Mari centre spirituale ale lumii. Capadocia: Virgil Cândea 40
Foame, ciumă, inundaţii, geruri şi secete: Paul Cernovodeanu 45
Franz Babinger — turcolog celebru şi agent secret?: Dan Prodan 49
1935. Paul Morand şi lecţia Bucureştilor: Jacques Bariéty 52
După 25 ani, încă în căutarea lui Dracula: Raymond McNally, Radu Florescu 55
Prinţul Metternich şi viaţa sa galantă: Constantin de Grunwald 56
Hawaii 1893. Ultimele zile ale monarhiei: S.H. Quincey 64
Bucureşti—Honolulu—Bucureşti: Cristian Popişteanu 68
Federaţia Rusă: Vasile Şandru 71
1922-1933. Spada fascistă s-a călit în U.R.S.S.?: Florentina Dolghin 76
În Bucureşti, acum 50 ani 82
Un posibil răspuns american: Cristian Popişteanu, Dorin Matei 86
• Cărţi sosite la redacţie... 44 • Rebus istoric... 81 • Ora şcolii... 93 • Dialog cu cititorii 95

MIHAI BERZA

Conştiinţa unităţii de neam

Conştiinţa comunităţii de neam îşi are neîndoielnic originile în popor. Ea nu vine din afară şi nici nu coboară, într-o societate structurată în clase, de sus în jos, ci este, în forma sa elementară, un fapt de experienţă. Neamul tău sunt toţi cei care vorbesc ca şi tine. El se întinde până acolo unde înţelegi graiul celorlalţi. Evident, această idee de comunitate de neam poate căpăta, prin experienţă colectivă, contururi mai precise, se îmbogăţeşte treptat, impune concluzii noi, ceea ce înseamnă că însăşi conştiinţa etnică are o evoluţie a ei, constituie un fenomen cu propria sa istorie. Şi chiar dacă formele mai evoluate ale conştiinţei de neam nu au o egală răspândire în sânul societăţii, fenomenul îşi păstrează caracterul colectiv, munca de elaborare, de limpezire, a cărturarilor, atunci când intervine, efectuându-se asupra acestui fond de natură populară.

În aceste condiţii, conştiinţa comunităţii etnice este tot atât de veche cât poporul însuşi. Faptul că limba vorbită la nordul Dunării nu cunoaşte dialecte, ca şi unitatea funciară a culturii populare au înlesnit desigur această recunoaştere, după cum permanentele legături dintre românii de dincolo şi de dincoace de Carpaţi au determinat şi întreţinut unitatea de limbă şi de cultură. Din păcate, mărturiile directe în chestiunile pe care le urmărim ne lipsesc până destul de târziu, în orice caz acele databile cu oarecare precizie, situaţie îngreuiată încă de faptul că cele mai vechi manifestări în scris ale limbii române s-au pierdut şi că, în atare situaţie, cele mai vechi urme scrise sunt transpuneri ale unor realităţi româneşti de gândire în limbi străine, în limba obişnuită a culturii cărturăreşti, slavone, sau în alte limbi de cancelarie.

Cea mai veche mărturie rămâne numele însuşi al românilor, acelaşi la toate trei ramurile nord-dunărene – de altminteri, în ciuda variantelor fonetice (armîni, rumeri), acelaşi şi pentru urmaşii sud-dunăreni ai romanităţii orientale. Moldoveni, munteni sau translivăneni, toţi şi-au zis de la obârşie români şi şi-au numit limba pe care o vorbeau limba românească. Miron Costin nu e decât un martor târziu când afirmă în De neamul moldovenilor: *„Aşa şi neamul acesta de carele scriem, al ţărilor acestora, numele vechiu şi mai direptu este rumân, adică râmlean de la Roma. Acest nume de la discălecatul lor de Traian... tot acest nume au ţinut şi ţin până astăzi şi încă mai bine muntenii decât moldovenii, că ei şi acum zic şi scriu ţara sa «rumânească», ca şi românii cei din Ardeal"...*

Un fapt hotărâtor intervine în veacul al XVII-lea în doctrina complexă a unităţii româneşti care se constituie de cărturari, anume legarea unităţii de neam şi de limbă de origina romană. Ea explică caracterul unitar al poporului român şi al limbii sale, dar e folosită în primul rând ca temei moral al progresului amintit de ridicare politică şi culturală. Ideea originii romane, a limbii ca mărturie a romanităţii, mândria trasă chiar din această origine, nu erau firește noi în societatea românească. Atestările acestei conştiinţe a originii romane venite din toate direcţiile, cu menţiunea frecventă a culegerii informaţiei din mediul local, se află acum analizate unitar, pentru mai multe veacuri, în cartea lui Adolf Armbruster. Ceea ce era nou, era constituirea din elemente de tradiţie, din cercetarea istorică nouă şi din gândirea ordonatoare a acelei doctrine a originii, unităţii şi continuităţii care, împreună cu funcţiunea europeană a statelor libere româneşti şi valorile lor de civilizaţie, îşi găseşte expresia cea mai înaltă în opera lui Dimitrie Cantemir. Cantemir nu este numai românul cel mai învăţat al unei epoci de înflorire a culturii, ci şi cărturarul cel mai legat de popor, cel care se apleacă mai atent asupra manifestărilor sufleteşti ale acestuia, mai străbătut de fibra populară în scrisul lui altminteri atât de savant. El sintetizează şi duce mai departe un lung efort de cugetare a învăţaţilor, dar dă totodată glas cu incomparabilă autoritate gândurilor urzite în cursul veacurilor de întregul popor şi simţirii lui celei mai adânci. Această osmoză dintre cărturari şi popor, în care poporul dă implusurile şi oferă baza de gândire, iar cugetarea cărturarilor se înapoiază în popor pentru a rodi a dat temeinicie procesului de auto-cunoaştere străbătut de români la sfârşitul lungului nostru Ev Mediu. Astfel s-a constituit treptat, printr-o îndelungă pregătire, ceea ce, pe drept cuvânt, numea Eugen Stănescu „premisele medievale ale conştiinţei naţionale româneşti". Ele sunt moştenirea preţioasă lăsată de Evul Mediu epocii moderne. Pe baza lor se încheagă, într-o viziune lărgită a drepturilor comune şi îndatoririlor cetăţeneşti, conştiinţa naţională modernă. Gânditori, conducători politici şi popor vor merge înainte în aceeaşi legătură, fără de care nimic n-ar fi fost posibil. Împreună vor crea, prin voinţă şi trudă, România modernă. Dar fără aceşti înaintaşi din Evul Mediu, România modernă n-o putem înţelege. Dovadă stă faptul că din ideile frământate şi luminate de ei ne hrănim şi astăzi.

(În vol. Pentru o istorie a vechii culturi româneşti..., *Editura Eminescu, Bucureşti 1985, pp. 196, 199-200)*

Stări de spirit după Marea Unire

• Mândria de a fi împreună • Ţărănimea, marea care se trezeşte • Frac — suman — iţari, un altfel de dialog Eroi şi mituri • Un ţăran întinde mâna lui Brătianu • Democraţia înseamnă dreptul celor mulţi, dar şi datoria celor puţini

ROMÂNIA MARE ŞI NOUĂ

Dr. IOAN SCURTU

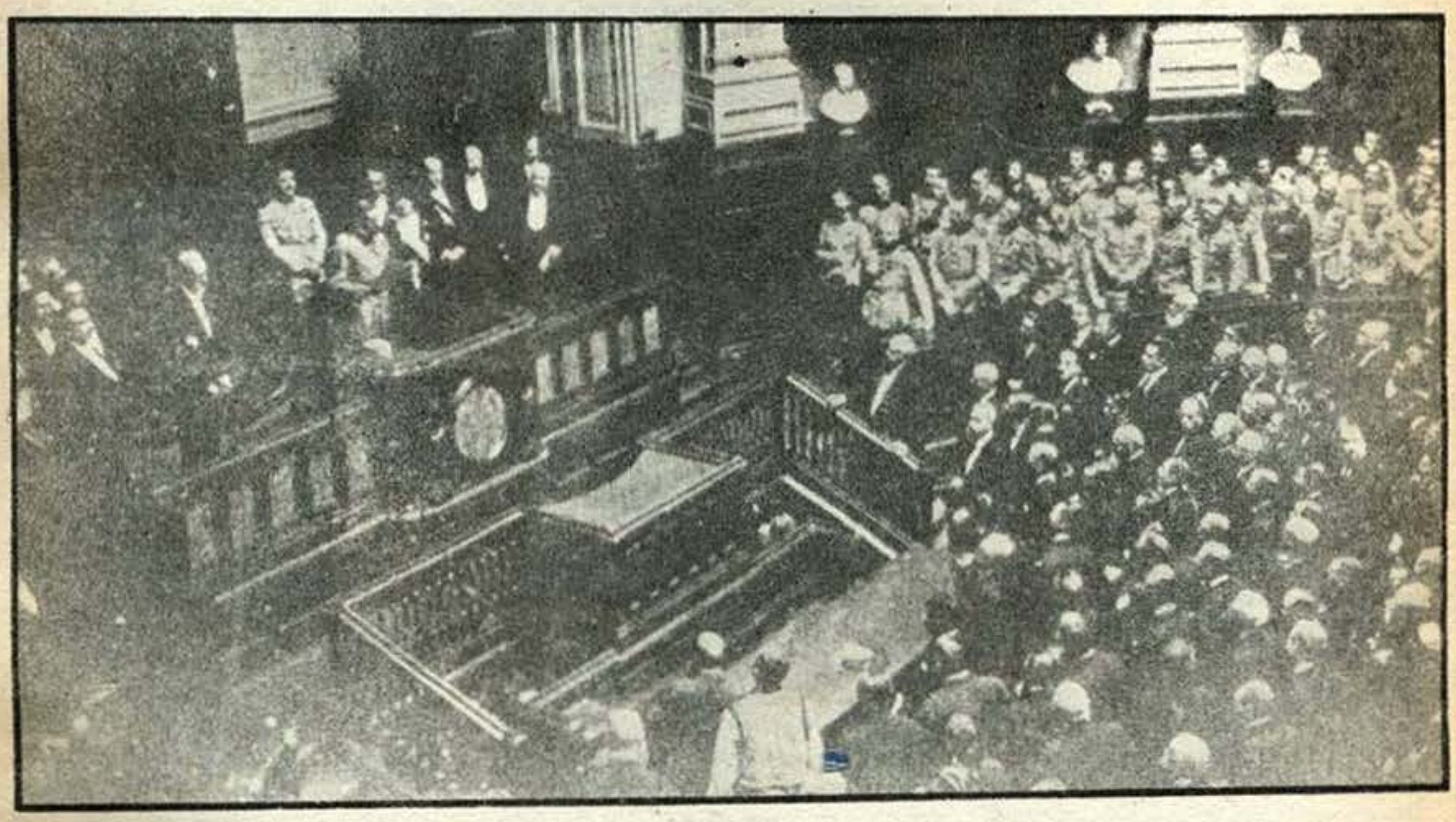

Unirea Basarabiei, Bucovinei şi a Transilvaniei cu România a avut consecinţe importante pentru evoluţia istorică a poporului român. România a devenit o ţară europeană de mărime medie, aflându-se pe locul 6 ca suprafaţă şi 8 ca număr de locuitori, iar potenţialul său economic şi intelectual a crescut considerabil. Importante mutaţii s-au produs însă şi în mentalul colectiv, în modul în care oamenii se raportau la istorie. Aceste mutaţii au fost determinate de doi factori esenţiali: Unirea şi războiul.

În Basarabia, Bucovina şi Transilvania a avut loc o adevărată revoluţie: masele au înlăturat vechile autorităţi asupritoare şi au ales organe noi, naţionale, care să le reprezinte interesele; au participat la alegerile pentru desemnarea deputaţilor în adunările naţionale de la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia şi tot ele au fost prezente la adunările care au proclamat unirea acestor provincii cu patria mamă.

Alegerea deputaţilor în Sfatul Ţării (*Magazin istoric*, nr. 12/1993) s-a făcut într-o atmosferă de mari frământări politice şi naţionale. Zeci de mii de oameni s-au adunat la Chişinău pentru a susţine şi a aclama actul Unirii, proclamat de Sfatul Ţării la 27 martie 1918. Vestea a fost primită cu satisfacţie de cei prezenţi: „Publicul, zguduit de en-

tuziasm scria un martor ocular —, striga: «Trăiască România Mare!»..., deputaţii şi publicul se îmbrăţişau şi se sărutau. Ochii tuturor erau înroşiţi de lacrimi de bucurie".

O atmosferă similară a domnit în Bucovina, atât în perioada alegerilor pentru Congresul general, cât şi în ziua decisivă de 15 noiembrie 1918, când s-a adoptat Declaraţia de unire. Un participant la evenimente descrie în aceste cuvinte atmosfera care domnea atunci în Cernăuţi: „Lumea porneşte în cortegiu, cu muzica militară în frunte, spre centrul oraşului. Străzile se umplu repede şi se prefac într-un râu mişcător de capete. Toţi îşi caută cunoscuţii, se îmbrăţişează, se sărută, urându-şi viaţă lungă, ca în cea mai mare zi de sărbătoare. Ajunşi în piaţa principală din faţa primăriei, găsesc aici altă lume care aşteaptă vestea mântuirii. Din balconul primăriei se anunţă deciziunea Congresului, iar lumea izbucneşte într-un delir de entuziasm în aplauze şi strigăte. Primarul anunţă că, în amintirea actului de astăzi, piaţa principală va purta numele «Piaţa Unirii»... Odată cu ruperea rândurilor se leagă o horă, care creşte tot mai mare, se lărgeşte şi într-o clipă cuprinde toată piaţa cea largă".

La rândul lor, românii din Transilvania au desfăşurat o însufleţitoare activitate de preluare a conducerii administraţiei locale, asigurare a ordinii publice şi alegere a delegaţilor pentru Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia. La 1 decembrie 1918, o mulţime de 100 000 de suflete l-a făcut pe Lucian Blaga, prezent la evenimente, să noteze: „În ziua aceea am cunoscut ce înseamnă entuziasmul naţional, sincer, spontan, irezistibil, organic, masiv".

Cei care au constituit factorul decisiv al Marii Uniri nu au părăsit însă scena istoriei, dimpotrivă, ei s-au manifestat în continuare, cu energie şi fermitate, în dorinţa de a clădi o ţară nouă, mamă bună pentru toţi fiii ei.

Pentru populaţia din Vechiul regat, rolul decisiv în schimbarea mentalităţii colective l-a avut războiul, cu jertfele şi izbânzile lui. Ţăranii îmbrăcaţi în haine militare au înţeles că de hotărârea şi spiritul lor de sacrificiu depindea însăşi soarta ţării, că ei reprezentau o forţă de care trebuia să se ţină seama. Întorşi la vetrele lor, ei au adus în sate un suflu nou, care a schimbat starea de spirit a întregii ţărănimi. Într-atât, încât un străin care fusese în România în 1914 şi s-a reîntors în 1919 a avut sentimentul că se afla într-o altă ţară.

Presa vremii a înregistrat această schimbare de mentalitate. Ziarul *Ţara nouă* scria în 1919: „Plugarul acesta a înţeles ce poate face pentru ţară în clipe grele, dar tot atunci a înţeles şi ce drepturi se cuvine să aibă el în aceeaşi ţară... şi se mai ştie iarăşi că în ziua când s-a întors acasă sărăcit şi distrus, ţăranul înălţat prin gloria armelor a refuzat să mai fie rob pe pământul lui". Faptul a fost sesizat, la vremea lui, şi de mulţi oameni politici şi de cultură. Iată, de pildă, ce scria, în 1919 marele economist Virgil Madgearu, fruntaş al viitorului Partid Naţional-Ţărănist: „Adevărul este că procesul lichidării [vechilor stări politice] îşi are obârşia în deşteptarea, în timpul războiului, a conştiinţei de cetăţean şi de drepturile legate de aceasta în masele ţărăneşti, care n-au avut până atunci cunoştinţă decât de datorii. Zi de zi războiul a luminat soldaţii ţărani, că suferinţa e purtată de toţi deopotrivă, dezvăluindu-le deosebirea dintre huzurul celor puţini, ce aveau puterea în mâini, şi mizeria celor mulţi; totodată, sacrificiile care li se cereau ţăranilor înainte de toate, le-a arătat însemnătatea propriei lor puteri, care dacă e în stare să îndeplinească misiunea de a apăra ţara în faţa duşmanului, pentru ce n-ar fi folosită, în timp de pace, şi pentru ridicarea stării şi pentru dezrobirea lor?"

Pe acest fond de frământare şi trezire politică şi naţională s-au decretat cele două reforme fundamentale pentru evoluţia României după Marea Unire: electorală şi agrară. Constituţia României fusese modificată în 1917, în iulie; iar decretul-lege pentru reforma electorală apăruse în noiembrie 1918. Se prevedea ca Adunarea Deputaţilor să fie aleasă prin vot universal, egal, direct, secret şi obligatoriu de către toţi bărbaţii majori (peste 21 ani); pentru Senat se cerea vârsta de 40 de ani.

După cum se ştie, actele Marii Uniri conţineau şi ele deziderатul votului universal. *Declaraţia privind unirea Basarabiei cu România* adoptată la 27 martie 1918, prevedea că alegerile parlamentare „se vor face pe baza votului universal, direct şi secret"; *Rezoluţia Marii Adunări Naţionale de la Alba Iulia* din 1 decembrie acelaşi an, preciza, la rândul ei: „Înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate terenurile vieţii publice. Vot obştesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporţional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani".

Prin legiferarea reformei electorale au fost deschise porţile vieţii publice active pentru milioane de cetăţeni. Dacă în 1912, în România existau circa 100 000 alegători, în 1926 numărul lor a crescut la 3 400 000, ajungând în 1937 la 4 600 000. Poate şi mai grăitor este faptul că, dacă în 1914 circa 400 de cetăţeni alegeau un deputat, în 1920 el era ales de către 50 000 cetăţeni. Ca urmare a introducerii votului universal, centrul de greutate al vieţii electorale s-a mutat de la oraş la sat, ţărănimea devenind principala masă electorală. Acest fapt a schimbat cu totul activităţile electorale, obligând candidaţii să facă lungi şi obositoare turnee prin judeţe, să străbată uliţe prăfuite, să poposească la cârciuma din sat, să meargă la biserică, la primărie, să ţină câte zece-cincisprezece discursuri

într-o zi, să accepte „dialogul“ (adică să răspundă la întrebările țăranilor-alegători, care nu o dată îi lua în răspăr, amintindu-le că au mai promis și altădată „marea cu sarea“ și că nu s-au ținut de cuvânt).

Numai într-o astfel de atmosferă politică un simplu țăran se putea adresa președintelui Partidului Național Liberal: „Domnule Brătianu, vrei să te iau de mână, să facem o plimbare prin mahalalele orașului să vezi cum trăiește sărăcimea? Pe urmă să mergem prin locuri distruse de război, să vedem acolo cum trăiesc oamenii desculți, prin tranșee și bordeie?“

Concomitent s-a produs și o trezire, o conștientizare a muncitorimii, care și-a radicalizat formele de acțiune. Referindu-se la acest fenomen, același Virgil Madgearu scria: „Este de la sine înțeles că fundamentul acestor mișcări muncitorești este mizeria economică, lăsată de moștenirea de război și de ocupația a două treimi a teritoriului nostru de către dușmani“.

La rândul ei, intelectualitatea se simțea efectiv angajată în lupta pentru dezvoltarea democratică a României. Unii intelectuali, precum Nicolae Iorga, propovăduiau un nou ideal moral: „Noi înțelegem și azi, ca și mai înainte, democrația nu numai ca dreptul poporului de a lua parte la cârmuirea țării sale, dar și ca datoria celor chemați de a-l pregăti pentru această sarcină, de a-l lumina pentru el, în loc de a-l lumina pentru ei“.

Dorința de rupere cu trecutul era exprimată cu energie, dar nu ca o părăsire a tradițiilor, ci ca o opțiune fermă pentru progres. Pe fondul acestei stări de spirit se părea că vechile partide politice — liberal și conservator — nu mai aveau nici o șansă, ele trebuind să-și încheie existența istorică. În noiembrie 1918, Nicolae Iorga declara: „Oricine se apropie sub orice formă de vechile partide, de vechile epave politice, nu poate decât ieși din cercul luptei ca și al stimei și al atenției mele chiar. Colaborez cu orice grup care vrea să rupă cu trecutul, dar numai cu acela“. Și preciza că „între viitor și acel trecut nu poate fi nici o înțelegere de la partid la partid, cum și nici o colaborare individuală“.

Secvență din istoria unui mit: generalul Averescu în mijlocul țăranilor din comuna Gurbănești, jud. Ilfov

În p. 3: *Ferdinand I rostind mesajul de deschidere a Parlamentului (1921)*

Oamenii doreau ceva nou, fără să știe însă precis cum se putea ajunge la schimbarea dorită. Foarte

mulți și-au legat speranțele de un om: generalul Averescu. S-a creat un adevărat „mit", neîntâlnit până atunci în istoria României. Colaborator apropiat al generalului, Constantin Argetoianu scria: „În toamna anului 1919, popularitatea lui Averescu ajunsese la apogeul ei. În sate, oamenii îl vedeau în vis, unii jurau că-l zărise coborându-se dintr-un aeroplan în mijlocul lor, alții — cei care făcuseră războiul — povesteau că trăiseră cu el în tranșee. Printre țărani, numele lui Averescu era pe toate buzele; în el se cristalizau nădejdile — numai de la el se aștepta minunea unui trai lipsit de griji și nevoi. Popularitatea lui era ceva mistic, ceva supranatural și fel de fel de legende începuse să-și facă drum în jurul acestui nou Messia al neamului românesc. Popularitatea generalului Averescu a fost o psihoză a frontului și demobilizații au adus-o în sate, cum ar fi adus orice altă boală. Originea acestei psihologii trebuie căutată în faptul că ori de câte ori se ivise o greutate pe front, generalul Averescu fusese trimis să descurce lucrurile, și izbutise mai totdeauna să facă față până și situațiilor disperate. S-au obișnuit astfel soldații să vadă în el «salvatorul» și au început încetul cu încetul să încerce protecția lui nu numai pentru nevoile de pe front, dar și pentru cele de acasă".

Pentru ilustrarea acestui fenomen, semnificativă este și scena primirii pe care i-au făcut-o generalului țăranii din județele Ilfov și Ialomița, cu prilejul unei vizite efectuate de acesta în toamna anului 1919: „Întregul traseu era străjuit de țărani așezați pe două rânduri, veniți spontan la auzul știrii că vine generalul. În capul coloanei erau autoritățile, cu popii, cu învățătorii. Averescu cobora din mașină cu mantaua sa albastră, fără galoane, pe care o purtase pe front. Și atunci începea nemaipomenitul spectacol. Bărbații cădeau în genunchi, sărutau poalele mantalei albastre, dau din cap, oftau adânc și șopteau: «Ține-l Doamne, ține-l pentru mântuirea noastră!»... Femeile nu îndrăzneau să se apropie, dar *plângeau toate*, cu hohote, și-și împingeau copiii înainte să se atingă ei de mântuitorul lor".

Spiritul nou, care își făcuse loc în societatea românească, a ieșit puternic în relief cu ocazia primelor alegeri parlamentare pe baza votului universal, desfășurate în noiembrie 1919. Aceste alegeri au suscitat vii comentarii în epocă. Socialistul Constantin Dobrogeanu-Gherea scria: „Însemnătatea rezultatului primei manifestări a votului universal a fost nimicirea unui sistem politic bazat pe ignobila lege electorală a celor trei colegii cenzitare. Întreagă această șandrama, care a otrăvit viața noastră politică de aproape o jumătate de veac, a fost nimicită... Întreaga manifestare a votului universal a fost un puternic protest împotriva sistemului politic detestabil de altădată și o afirmare hotărâtă pentru o viață politică nouă".

Noile Corpuri legiuitoare rezultate în urma acestor alegeri aveau o înfățișare cu totul deosebită de cele anterioare. Iată cum descira ziarul *Universul* acest prim parlament al României Mari: „Parlamentul votului universal are aspectul cel mai neașteptat. Fracurile și piepturile albe ale cămășilor «vechilor partide» stau alături de sumane și ițari, alături de căciuli ținute sfios în mână. Lungile rase negre călugărești ale clericilor cu lungi bărbi (din Basarabia), cu lanțurile de aur mari încrucișate pe piept, se întâlnesc cu sutanele ardelenilor sau ale bucovinenilor, cu brâurile de mătase în culori deschise, cu obrazul ras complet... Țărăniștii — îmbrăcați cam ca acasă, care cu ilicul, care cu sumanul și cu cizmele — s-au așezat cuminți la locurile lor și privesc cu interes împrejur... Fotografii, în lojile presărate cu doamne cu blănuri și domni în frac, manipulează aparatul de pe acum, găsind grupuri destul de interesante".

În această nouă stare de spirit a fost propulsat pe banca ministerială un învățător din comuna Dobrești, județul Muscel. Este vorba despre Ion Mihalache, (*Magazin istoric*, nr. 2/1994) desemnat, în decembrie 1919, ministru al agriculturii și domeniilor. În cuvântul pe care l-a rostit cu prilejul instalării sale, noul ministru aprecia că prezența sa în guvern era „o garanție că Parlamentul, regele și guvernul sunt hotărâți să facă dreptate acestei țărănimi; așa trebuie înțeleasă prezența unui fiu de țăran — care a rămas și va rămâne țăran în sufletul lui, în portul lui și în traiul lui — în fruntea departamentului care va înfăptui dezrobirea economică a țărănimii".

După cum se vede, după 1918 exista un sentiment general că România trebuia să fie nu numai o Românie Mare, ci și o Românie nouă, cadrul în care se dezvoltase până atunci părând strâmt, sufocant, incompatibil cu noile realități și dorințe. S-a înregistrat o adevărată frenezie a căutărilor, care și-a găsit reflectarea și în programele partidelor politice. Desigur, nuanțele își aveau importanța lor, ca și gradul de sinceritate al acestor programe politice, dar esențial a fost faptul că, în perioada următoare Marii Uniri, opțiunea generală viza dezvoltarea democratică a statului român, cu toate consecințele pe care această dezvoltare le impunea în diversele domenii ale vieții. Starea de spirit a maselor, mentalul colectiv, a creat cadrul propice constituirii forțelor democratice care s-au afirmat cu pregnanță în perioada interbelică, asigurând o dezvoltare puternică a statului național unitar român făurit în 1918. ■

Societatea academică „Junimea“ şi Marea Unire

„PENTRU ZIUA MARE A REAFLĂRII NOASTRE“

ANGHEL POPA

Timp de aproape cinci decenii istoria unei importante părţi a poporului românesc a fost învăluită în tăcere sau povestită fragmentar, ba mai mult, falsificată şi despuiată de sensurile şi valorile ei reale. Am mai spus şi cu alt prilej că una din sarcinile prioritare ale istoriografiei de după 1989 este şi aceea de a ne „aduce acasă“ întreaga istorie. De a reintegra în istoria generală a românilor paginile scrise cu imense sacrificii de românii bucovineni şi basarabeni. Pentru a reintegra istoria acestor români în istoria mare a neamului lor, tebuie însă mai întâi a o cunoaşte.

În această idee am şi găzduit în paginile noastre numeroase articole şi evocări referitoare la istoria Basarabiei şi Bucovinei. În aceeaşi viziune integratoare a fost conceput şi articolul din acest număr, autorul său beneficiind de posibilitatea studierii unor surse arhivistice imposibil de consultat înainte de 1989.

M. ŞT.

Iaşi, 9 iunie 1917: primele eşaloane din batalioanele de voluntari ardeleni şi bucovineni depun jurământul (sus)

Un grup de ardeleni şi bucovineni refugiaţi în Vechiul regat participanţi la congresul organizat la Bucureşti în martie 1915

„În ţara mândră a fagilor“

După cum se cunoaşte, în a doua jumătate a secolului XIX, în diverse centre universitare din ţară şi străinătate au activat mai multe societăţi studenţeşti, cu rol important în lupta poporului român pentru independenţă şi unitate naţională. Cele mai cunoscute dintre ele au fost „România Jună“ (Viena), „Petru Maior“ (Budapesta), „Uniunea“ (München), „Uniunea Română“ (Paris), dar şi cele care au fiinţat în ţară, la Iaşi sau Bucureşti, precum şi în diversele centre din teritoriile aflate sub dominaţie străină: „Inocenţiu Clainiana“ (Blaj), „Alexi-Şincaiana“ (Gherla) şi îndeosebi „Arboroasa“ şi „Junimea“, ambele din Cernăuţi. Despre aceste societăţi şi activitatea lor s-a scris o bogată bibliografie, îndeosebi în primele decenii ale veacului nostru. O situaţie mai specială prezintă însă societăţile studenţilor bucovineni, ale căror arhive au fost sustrase cercetării timp de aproape o jumătate de veac, din motive ce nu mai trebuie amintite.

Deşi în timpul celor două refugii, din 1940 şi 1944, unele materiale s-au pierdut, arhiva celor două societăţi a fost păstrată cu grijă de Ilie şi Arcadie Dugan, foşti membri ai „Junimii“, până în 1951, când au depus-o la Arhivele statului din Iaşi. După 1989, Fondul „Fraţii Dugan“ a fost pus în circuitul cercetării. Sunt 40 de dosare, conţinând o mare diversitate de piese arhivistice, cu date şi informaţii extrem de importante pentru cercetarea istorică. În primul rând, se impune atenţiei o lucrare în manuscris, în trei volume, purtând titlul *Cronicarul. Albumul Mare*. Ea a fost redactată în anii 1929-1930, pe baza materialelor primite de societate şi conţine biografiile a 943 de membri ai „Junimii“, de la înfiinţarea acesteia până după primul război mondial. Lor li se adaugă alte 37 de dosare conţinând procese-verbale, acte oficiale, corespondenţă etc.

Cercetând mare parte din acest fond ni s-a impus atenţiei un aspect mai puţin sau deloc cunoscut al activităţii Societăţii academice „Junimea“ din Cernăuţi şi anume, implicarea directă a membrilor săi în evenimentele ce au dus la realizarea Marii Uniri. Dar mai întâi ni se pare interesant a rememora pe scurt contextul în care a luat fiinţă această societate.

În anul 1875, se împlineau 100 de ani de la răşluirea Moldovei prin anexarea Bucovinei de către Habsburgi. În cadrul festivităţilor organizate de autorităţile vieneze cu acest prilej, împăratul Franz Iosif a hotărât şi fondarea unei universităţi cu limbă de predare germană la Cernăuţi, în cadrul căreia să funcţioneze şi o catedră de limba şi literatura română. Intuind intenţiile Vienei, M. Kogălniceanu atrăgea atenţia că Austro-Ungaria dorea, prin înfiinţarea acestei universităţi, să asigure răspândirea „spiritului nemţesc“ în rândurile noilor generaţii de români bucovineni.

Universitatea a fost inaugurată la 5 octombrie 1875. Alături de studenţii aparţinând diferitelor naţionalităţi, se aflau şi 53 de tineri români. S-au creat societăţi academice pe naţionalităţi, având ca model organizaţiile studenţeşti din lumea germană. Ar fi fost „foarte uşor ca studenţimea română din Cernăuţi“ să poată „aluneca în direcţia societăţilor şi corporaţiunilor conservative străine, dacă nu s-ar fi aflat, atunci în Cernăuţi, un fost membru al «României June» [din Viena], *Tudor V. Ştefanelli*. El Îndrumează studenţimea română din Cernăuţi în sensul «României June» şi alcătuieşte statutele primei societăţi academice române «Arboroasa»“. Activitatea acesteia poate fi cunoscută din cele două rapoarte anuale aflate în arhivă. Din ele aflăm că la înfiinţare, „Arboroasa“ avea 44 de membri, din cei 53 studenţi români ai Universităţii; ea îşi stabilise ca deviză versurile lui V. Alecsandri: *„Uniţi să fim în cugete,/ Uniţi în Dumnezeu!“*, iar ca semn distinctiv, fiecare membru purta în piept o panglică tricoloră (roşu-galben-albastru). Imnul societăţii — *În ţara mândră a fagilor* — avea textul scris de T.V. Ştefanelli, iar muzica fusese compusă de Ciprian Porumbescu.

La 15 noiembrie, conducerea societăţii a fost arestată de autorităţile austro-ungare şi i s-a intentat un proces de „înaltă trădare“, folosindu-se ca pretext de telegrama pe care societatea o trimisese Primăriei oraşului Iaşi cu prilejul comemorării morţii domnitorului Grigore Ghica, cel decapitat de turci în 1777, pentru că se opusese „deslipirii de la sânul patriei mame a dulcei Bucovine“. Cei cinci inculpaţi au fost achitaţi de instanţă, dar societatea a fost dizolvată. Refuzând să admită înfrângerea, studenţii români au creat un comitet provizoriu şi au pregătit înfiinţarea unei noi societăţi. Prin ordinul nr.11 328, din 28 noiembrie 1878, cererea lor a fost aprobată de autorităţi şi, ca urmare, la 7 decembrie acelaşi an, în Sala VI a Universităţii din Cernăuţi, comitetul provizoriu, sub preşedinţia lui Gherasim Buliga şi în prezenţa membrilor fostei societăţi „Arboroasa“, a convocat adunarea de constituire a noii societăţi. Inaugurarea ei festivă a avut loc în ziua de 12 ianuarie 1879, în Hotelul „Zum Kronprinzen von Oesterreich“. Numele oficial sub care şi-a început activitatea: Societatea academică „Junimea“ şi, cum bine remarca T.V. Ştefanelli, ea nu era decât o prelungire a „Arboroasei“. Singura particularitate a constat în adoptarea unui steag tricolor, confecţionat special de Societatea „Doam-

nele române din Bucovina" și oferit în februarie 1904, cu prilejul festivităților organizate la Cernăuți, la împlinirea a 25 ani de la înființare. La festivități au luat parte „români de la noi [Bucovina — *n.n*], frați din țara liberă (pentru întâia dată), Ardeal, Banat, Ungaria și chiar Macedonia îndepărtată, care au adus, acestui focariu național, omagiile lor de recunoștință și iubire sinceră".

Adevărată școală a patriotismului, „leagănul și educatoarea convingerilor mele naționale", cum o definea în 1910 unul dintre membrii ei de onoare, „Junimea" a fost un factor activ al luptei pentru realizarea Marii Uniri. Acest fapt este ilustrat și într-o scrisoare a preotului Atanasie Gherman, adresată conducerii societății la 1 decembrie 1905, cu prilejul numirii sale ca membru emerit: „Să vă știți chemați a îndeplini, în unire cu ceilalți stegari români — scria preotul —, marele ideal național al deșteptării și consolidării neamului, ca întăriți, să stăm ca o stâncă de granit împotriva oricărui pericol și oricărui dușman, iar pentru ziua cea mare, a reaflării noastre, să fim preparați".

Izbucnirea primului război mondial a fost „proba de foc" prin care „Junimea" a dat măsura pregătirii ei pentru ceasul „reaflării noastre". Vestea asasinatului de la Sarajevo (28 iunie 1914) a fost adusă la cunoștința Comitetului „Junimii" de către Gh. Pridie, care a exclamat profetic: „Asta-i război și dezrobire!" Imediat după decretarea mobilizării generale în Austro-Ungaria, Arcadie Dugan și Ioan Sâhlean au pus „Junimea" sub protecția „Societății pentru cultură din Cernăuți", al cărei președinte era Dionisie Bejan. Steagul societății a fost luat de George Traian cavaler de Galin, care, împreună cu tatăl său, l-a trecut în România și l-a depus spre păstrare la Academia Română. Pe întreaga durată a desfășurării războiului, societatea și-a încetat activitatea la Cernăuți, membrii săi acționând cum vom vedea, prin diverse mijloace pentru grăbirea ceasului mult dorit al eliberării și unirii.

O parte dintre membrii societății au fost mobilizați în armata imperială, participând la război pe fronturile din Galiția sau Italia, mulți dintre ei căzând în lupte (Traian Iliuț, Aurel Polonic, Iancu Ursuleac, Teodosie Gramatovici, Constantin Loghin I, Eudoxie Tarnavschi, Leon Popovici, George Pânzar ș.a.); alții — precum Nicu cavaler de Flondor, Octavian Tarnavschi, Vasile Sauciuc —, căzând prizonieri, au cunoscut prizonieratul în Rusia și Italia, intrând în legiunile de voluntari constituite pe teritoriile acestor țări pentru a lupta „alături de frații lor din România liberă, în vederea liberării lor de sub jugul milenar străin". Dar cei mai mulți dintre membrii „Junimii", începând chiar din 1914, s-au îndreptat către România. Așa au procedat George Toma, Emilian Slușanschi, Aurel Morariu I, Amuliu Litviniuc (Liteanu), Dimitrie Cojocariu, Zaharia Popovici, Ion Grămadă, Dimitrie Marmeliuc, Fabian Bodnărescu, Silviu Patraș, Aurel Ștefanelli, George Traian cavaler de Gallin, Iustin Breabăn, Dionisie Para, Ioan Capverde, Ștefan Ieșan, Eugen George cavaler de Reus-Mârza, Lascăr Luția, Eusebie Popovici II și mulți alții.

Pentru marea majoritate a pribegilor bucovineni, cei doi ani de neutralitate au constituit o criză a „iluziilor pierdute", fiindu-le greu să înțeleagă și să accepte politica prudentă a guvernului I. I.C. Brătianu. Acest fapt răzbate limpede și din scrisoarea datată Botoșani, 3 august 1915, pe care Dionisie Para o trimitea unui apropiat al său: „Câte iluzii nu s-au sfărâmat, câte existențe nu au fost distruse și noi cu ce ne alegem? Patria și familiile ni le-am pierdut, în schimb ce avem? Nu suntem priviți drept frați vitregi? Mă refer la cei de la cârmă. Din fericire, mai sunt și oameni care gândesc altfel și care nu au renunțat la prea frumosul basm al înfăptuirii României Mari. Dar, deocamdată, suntem mici și n-avem decât un basm și un ideal. A trecut un an și tot nimic! N-am dreptate dacă spun că e numai un basm?"

În așteptarea momentului mult visat, refugiații bucovineni au activat în cadrul Ligii Culturale și al Federației Unioniste, pledând și acționând „prin toate mijloacele pentru determinarea unei acțiuni militare a țării, așteptând clipa mobilizării armatei române, sub al cărei steag vom cădea sau vom vedea izbânda cauzei noastre". Atât de mult se dorea acest lucru, încât în comuna Corapciu pe Siret, în Bucovina ocupată de austro-ungari, parohul Gherman — membru emerit al „Junimii", „a murit, cum se povestește, de bucurie, când sosi vestea că România a declarat război în vederea înfăptuirii idealului național".

În cadrul unităților românești care au trecut Carpații în Transilvania se aflau și bucovineni; alții, cum am mai arătat, au contribuit la crearea legiunilor de voluntari din Italia, Franța și Rusia sau au luptat în cadrul armatelor unor țări aliate. În cazul lui Zaharia Popovici, alt membru al „Junimii", acesta se afla refugiat la Chișinău și a îndeplinit funcții importante în aparatul de stat al Republicii Moldova; Doridemont Popovici și George Jema l-au secondat pe Iancu cavaler de Flondor în organizarea Consiliului Național al românilor din Cernăuți; Vasile Bodnărescu a fost trimis la Iași, solicitând în numele Consiliului Național, intrarea trupelor române în Bucovina; în sfârșit, Cornel Cornescu a fost ales în Consiliul Național Român din Alba Iulia și tot el, în calitate de secretar, a însoțit delegația celor patru ardeleni care au prezentat regelui Ferdinand actul de unire a Transilvaniei cu România. Putem spune, fără a exagera, că membrii societății academice „Junimea" din Cernăuți s-au aflat pe toate fronturile de luptă și acțiune în vederea realizării Marii Uniri. ■

• Doi domni şi... jumătate • Alături de „cărvunari“ • Bătrânul domn refuză straja rusească • Conservatori în slujba progresului • Un Mihail Sturdza aşa cum a fost • Sturdzeştii — patru veacuri de istorie

CRONICI DE FAMILII

STURDZEŞTII

ŞTEFAN S. GOROVEI

Restabilirea domniilor pământene după evenimentele anului 1821 (Eteria şi revoluţia lui Tudor Vladimirescu) a adus tronul Moldovei în posesia unuia dintre membrii familiei Sturdza. Dar nu numai atât. Tot răstimpul care separă sfârşitul domniilor fanariote de domnia lui Cuza vodă înseamnă, de fapt, pentru Moldova, guvernarea a doi Sturdzeşti şi... jumătate: Ioniţă Sandu Sturdza, Mihail Sturdza şi Grigore Ghica **(a cărui mamă era sora lui Mihail Sturdza). Nu trebuie să se înţeleagă, însă, că s-ar putea vorbi de o continuitate — nici dinastică, nici de orientare politică, nici între primii doi, nici între ultimii doi.**

La începutul renaşterii naţionale

Ioniţă Sandu Sturdza era strănepotul lui Sandu, fiul mai mic al lui Chiriac Sturdza; se născuse la 1762, urcase câteva trepte în ierarhia boierească şi se căsătorise cu o jupâniţă din neamul bogaţilor boieri Rosetti-Roznovanu. Faţă de alţi boieri moldoveni, faţă de propriile-i rude din branşa majoră a familiei, el trecea drept sărac: „trăia greu — spune Manolachi Drăghici, ultimul cronicar al vechii Moldove — pentru că veniturile ce trăgea de la cele două moşii ale sale nu-i ajungeau să ţie casa deschisă în Iaşi, după greutatea familiei sale, ca alţi boieri. Pentru aceasta petrecea mai mult la ţară şi avea nume de sărac“.

La 60 de ani, un om ca acesta nu gândea la domnie. Numele său, însă, devenise cunoscut în împrejurările care au urmat zdrobirii eteriştilor şi ocupării Moldovei de către trupele otomane: marii boieri se refugiaseră în Bucovina, sub oblăduirea Im-

Beizadea Dimitrie Sturdza a fost hatman în timpul domniei tatălui său

periului austriac; pe când cei de acasă reprezentau o aripă reformatoare, alcătuind un proiect de constituţie cu prevederi înnoitoare (aşa-zisa „constituţie a cărvunarilor“), — cei fugiţi în „ţara nemţească“ îşi formulau revendicările în spirit conservator (termenul însuşi apare, într-un memoriu, sub pana vornicului Mihail Sturdza, viitorul domn!). Ioniţă Sandu Sturdza se afla alături de „cărvunari“. El a fost alesul boierimii din ţară: ridicat în rang (mare logofăt), a fost inclus în delegaţia care trebuia să meargă la Istanbul, şi din care mai făceau parte aga Ion Greceanu, vornicul Gheorghe Cuza, vornicul Iordache Râşcanu, vornicul Ioan Tăutu şi hatmanul Costache Cerchez. Singurul nume din protipendada vremii era, cum se vede, al său. La 29 iunie 1822 a devenit domn al Moldovei.

Domnia lui Ioniţă Sandu Sturdza nu a durat prea mult: ceva mai puţin de şase ani. Ea a însemnat însă prima confruntare puternică dintre boierimea mare, conservatoare şi, în parte, rusofilă, şi boierimea mică, al cărei reprezentant strălucit a fost comisul Ionică Tăutu, colaborator devotat al domnului (a fost secretar al beizadelei Neculai, care îndeplinea rolul de capuchehaie a Moldovei). Reformele care au marcat începutul renaşterii naţionale îşi află acum primele semne: fanariotismul rămâne o năluca a trecutului.

Sfârşitul domniei lui Ioniţă vodă l-a adus războiul ruso-turc; într-o zi, în aprilie

Ioniță Sandu Sturdza – domnul care a rămas alături de „cărvunari"

1828, un ofițer rus a pătruns în apartamentul domnului, întrebându-l câți oameni îi sunt necesari pentru gardă: era un fel de a spune că e arestat! Răspunsul bătrânului domn e absolut memorabil: „Spune-i dumisale că, de vrea să mă păzească din poruncă, să-și urmeze datoria cum știe, iar de vrea să-mi facă ceremonie, îi mulțumesc, că n-am trebuință de strajă rusească, fiindcă pe mine mă păzește Dumnezeu". Totuși, straja i s-a dat și fostul domn a trebuit să petreacă șase ani în surghiun, în Basarabia, până s-a putut întoarce în Moldova peste care domnise. Între timp, principatele noastre cunoscuseră o nouă ocupație rusească, primiseră un fel de constituție (Regulamentele organice) și aveau domni noi — în Moldova, Mihail Sturdza.

La 3 februarie 1842, în vârstă de 80 de ani, Ioniță Sandu Sturdza a trecut în lumea umbrelor; două zile mai târziu, a fost înhumat în ctitoria sturdzească de la Bărboi, „cu toată pompa cuvenită rangului", în prezența domnului și „a celor întâi dregători ai statului". Din copiii pe care i-a avut cu Ecaterina Rosetti-Roznovanu, fata (Elena) a fost soția lui Grigore Ghica (înainte ca acesta să devină domn al Moldovei); beizadea *Neculai* (capuchehaia) a avut trei fete, dintre care una a fost mama Natașliei Keșco, regină a Serbiei (prin căsătoria cu Milan Obrenovici); beizadea *Alecu* n-a avut copii, posteritatea lui beizadea *Iorgu* s-a stins în a doua generație și doar beizadea *Costache* mai are urmași până în ziua de azi: un strănepot al său, *Marcel Sturdza-Săucești*, trecut din viață în anii din urmă, a avut, ca și alții din această familie, preocupări în domeniul istoriei, a fost membru al mai multor societăți heraldice din Europa, fiind autorul lucrării *Heraldica. Tratat tehnic* (București, 1974); nepotul

Mihail Sturdza – o personalitate care nu s-a bucurat încă de o dreaptă judecată

său de frate, *Ioniță Sturdza*, inginer, este ultimul descendent al acestei ramuri.

Se va reproșa, poate, că, în această așa de scurtă „cronică de familie", am trecut prea repede peste patriarhala figură a lui vodă Ioniță Sandu Sturdza; nu s-ar fi putut altfel! Celui dintâi domn din epoca renașterii naționale i se cuvine un articol întreg — în câteva rânduri nu s-ar putea spune mare lucru. Constatarea aceasta e valabilă și pentru domnia celuilalt reprezentant al familiei Sturdza pe tronul Moldovei, Mihail vodă.

Născut la Iași, la 27 aprilie 1794, ca fiu al logofătului Grigore Sturdza și al domniței Mărioara Callimaki, *Mihail Sturdza* a fost — după opinia istoricului Radu Rosetti — „bărbatul de stat cel mai capabil ce l-a produs Moldova de două veacuri încoace"; din actele care au rămas de la el se vede — scrie același istoric în memoriile sale — „cât de serios își studiase țara de timpuriu și cum mintea lui puternică și clară își făcuse ... o idee exactă de adevărata ei stare și de adevăratele ei nevoi". Întreaga lui ascendență și întreaga educație de care se bucurase îl indicau a fi „boierul cel mai capabil de a-și guverna țara". A și devenit domn al Moldovei, în primăvara anului 1834, sprijinit de curtea imperială rusă.

Ca domn, Mihail vodă Sturdza a asigurat — oricâte reproșuri i se pot face — progresul țării sale. Marile sale calități i le-au recunoscut chiar și adversarii. Domnia sa de 15 ani a însemnat — o spune istoricul D. Ciurea, singurul care s-a încumetat, acum 47 de ani, să-i dedice o cercetare monografică — „o perioadă de progres în domeniul politic și social și de prosperitate în domeniul economic". Totuși, această dom-

Vasile Sturdza s-a situat în tabăra susținătorilor unirii principatelor

nie s-a „bucurat", vreme îndelungată, de aprecieri nedrepte, subiective, izvorâte fie din necunoaşterea exactă a realităţilor, fie dintr-o abordare partizană. Şi când spunem „abordare partizană" nu avem în vedere numaidecât istoriografia de după 1945; partizanatul istoriografic e, în acest domeniu, de dată mult mai veche. Pentru că a fost adversarul lui Ioniţă Sandu Sturdza, pentru că a neutralizat cu fermitate acţiunea revoluţionară de la 1848, pentru că a menţinut bune raporturi cu Rusia, pentru că a „îndrăznit" să candideze la tronul Moldovei şi în 1859 — dar, nu mai puţin, şi pentru numeroasele abuzuri şi mai ales pentru cupiditatea sa — Mihail vodă Sturdza a fost, încă din vremea sa, trecut între duşmanii naţiei, socotit „maşină a iadului" şi „strigoi".

În realitate, el a reprezentat o anumită linie politică, întemeiată pe idei care nu pot fi socotite nici nerealiste, nici antinaţionale. Într-un studiu tipărit acum câţiva ani, profesorul Gheorghe Platon a pus în lumină meritele mari şi incontestabile ale acestei domnii, arătând că Mihail vodă Sturdza, conservator recunoscut (o mărturisea el însuşi!), „s-a situat, cu fermitate, pe linia *partidei naţionale*, de promovare a intereselor româneşti". Mai mult decât atât: unul din proiectele sale viza însăşi unirea principatelor, cu sprijinul Rusiei şi sub conducerea sa ca rege. Uşor de înţeles: cel care avea, între strămoşii săi, atâţia domni ai Moldovei se socotea îndreptăţit să facă *el* unirea! Se ştie, de altfel, că la 1840 însăşi partida naţională din Muntenia era dispusă să-l accepte ca domn la Bucureşti, şi numai teama de a nu provoca o reacţie violentă din partea Rusiei — puterea protectoare — l-a determinat pe Mihail vodă Sturdza să decline oferta.

Viciile şi abuzurile reproşate guvernării acestui domn — reale, dar, nu de puţine ori, şi hiperbolizate — nu pot umbri marile realizări: pe tărâmul culturii, al administraţiei publice, al vieţii economice; acestea, *mai ales*, îl recomandă istoricilor pentru o cercetare nepărtinitoare.

Părăsind tronul Moldovei în iunie 1849, Mihail Sturdza n-a ieşit şi din viaţa politică românească. A sperat să poată reveni la 1859; a trebuit să rămână, însă, la Paris, unde a şi murit, la 8 mai 1884. A fost înhumat în capela de la Baden-Baden, ridicată pentru a adăposti, iniţial, rămăşiţele pământeşti ale celui mai mic dintre fiii săi, Mihail (1846-1863); fiii mai mari s-au numit Dimitrie şi Grigore. *Dimitrie Sturdza* (1818-1908), fost hatman în domnia tatălui său, s-a căsătorit cu îndepărtata sa vară, Ecaterina Sturdza (din ramura de la Bârlad); fiul său mai mare, *Mihail Sturdza* (a cărui soţie, Olga, născută Mavrocordat, a fost o talentată sculptoriţă, ei datorându-i-se monumentul Unirii din Iaşi, distrus după 1945) este bunicul istoricului *Mihai Dim. Sturdza* (autorul impozantului *Dicţionar istoric şi genealogic al marilor familii din Grecia, Albania şi Constantinopol*, Paris, 1983, membru al Academiei de Arte, Ştiinţe şi Litere din Rouen) şi al lui *Dimitrie Sturdza*, bine cunoscut cititorilor revistei *Magazin istoric* (vezi nr. 12/1992, 1 şi 4/1993); al doilea fiu al lui beizadea Dimitrie Sturdza s-a numit Grigore şi a fost tatăl Elenei Sturdza, soţia istoricului Gheorghe I. Brătianu.

Beizadea *Grigore Sturdza* (1824-1903) — al doilea băiat al lui Mihail vodă Sturdza — a fost un personaj deosebit de interesant (şi de pitoresc: porecla „Beizadea Viţel" ilustrează acest aspect). General în armata turcă în timpul Războiului Crimeii sub numele de Muhlis Paşa, este autorul unei lucrări despre *Legile fundamentale ale universului* (Paris, 1891) şi ctitorul palatului Sturdza, cândva sediu al Ministerului de externe din Bucureşti, dărâmat în anii celui de-al doilea război mondial pentru a face loc actualei Piaţa Victoriei. Unul din nepoţii săi, numit tot Grigore, a fost poet.

Înainte de a continua prezentarea branşei majore, un cuvânt se cuvine spus şi despre ultimul reprezentant al ramurii Ruginoasa: este vorba de *Alexandru A.C. Sturdza* (186?-1916), scriitor şi istoric, autor al mai multor lucrări de interes pentru istoria românilor: *Règne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie*, Paris, 190?; *L'Europe orientale et le rôle historique des Mavrocordato*, Paris, 1913; *C. Brancovan, prince de Valachie 1688-1714. Son règne et son époque*, Paris, 1915 (numai volumul III). Alexandru A.C. Sturdza a fost conferenţiar la Facultatea de litere din Paris iar una din lucrările sale (*La Terre et la Race roumaines, depuis leurs origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1904) a fost premiată de Academia Franceză.

După cum se vede, cercetarea istorică a fost, de-a lungul timpului, un domeniu predilect pentru cărturarii iviţi în diversele ramuri ale familiei Sturdza.

În aşteptarea meritatei monografii

E, însă, timpul să ne apropiem de sfârşitul acestei prezentări — prea succinte câteodată — a uneia din cele mai mari familii ale Moldovei şi României. Până aici, am încercat să înfăţişăm evoluţia ei fie cronologic, fie îmbinând firul cronologic cu acela al grupării pe ramuri. Ne rămân, acum, personalităţi din ramuri diferite şi de aceea vom urma aceeaşi manieră de prezentare.

Să încheiem, mai întâi, evocarea branşei majore, care ne-a preocupat până în acest punct. A rămas de precizat doar descendenţa lui Dimitrie A. Sturdza, istoricul şi omul politic liberal, reprezentant al ramurii de la Miclăuşeni. Unicul său fiu (din căsătoria cu Zoe Cantacuzino) a fost *Alexandru Sturd-*

za, ofiţer cu studii în Germania. Era un om capabil, în care se puneau mari nădejdi. Războiul din 1916-1918 a adus, însă, o neaşteptată prăbuşire. Colonel în armata română, Alexandru Sturdza a crezut că alianţele în care se afla ţara atunci nu erau cele mai potrivite; trecând în câmpul inamic, a încercat să provoace o dezertare în masă, ceea ce, bineînţeles, nu a reuşit. Trădarea aceasta a fost o lovitură pentru armată, ca şi pentru familie; nu i s-a mai permis întoarcerea în ţară, unde urmaşii săi trăiesc şi azi (Alexandru Sturdza, medic, trecut la cele veşnice de curând; nepotul său de frate, Şerban Sturdza, arhitect).

Din branşa cealaltă, sunt, de asemeni, de semnalat personalităţi importante pentru cronica neamului. Un frate al lui Ioniţă Sandu Sturdza, anume spătarul Dumitru, a fost înaintaşul actorului *Petre Sturdza* (1869-1933), care, la încheierea carierei în teatru, a scris un volum de interesante *Amintiri* (tipărite în 1940, cu prefaţă de E. Lovinescu).

Dintr-un văr primar al lui Ioniţă vodă, descinde ramura caimacamului. *Vasile Sturdza* (1810-1882) a fost, puţină vreme (octombrie 1858 - ianuarie 1859) membru al căimăcămiei de trei, alături de Ştefan Catargiu şi Anastasie Panu, remarcându-se ca sprijinitor al idealurilor unioniste. Descendenţa sa este deosebit de interesantă. Unul din băieţi, Emil, a fost tatăl actriţei *Lucia Sturdza-Bulandra* (1873-1961), o celebritate a teatrului românesc, a cărei faimă ne dispensează de orice alte lămuriri; alt frate, Ernest, a avut o nepoată (de fiică), devenită soţia generalului Constantinescu-Klaps; (părinţii omului politic ţărănist C. Constantinescu-Klaps); în fine, un al treilea frate, Radu, a fost tatăl lui Mihail Sturdza, ministru de externe în guvernarea legionară (septembrie-decembrie 1940), al lui Constantin Sturdza (a cărui fiică Irina s-a căsătorit cu folcloristul Mihai Pop, profesor universitar) şi al Fatmei, soţia scriitorului Octav Tăsloanu (bunicii unuia din personajele cheie din decembrie 1989, Gelu Voican-Voiculescu).

Mai sunt, firește, și alte ramuri, cu reprezentanţi în vremea noastră; spaţiul nu ne mai îngăduie nici să-i enumerăm, măcar!

Un bilanţ se impune. Patru veacuri de istorie se perindă prin faţa celui care încearcă să scruteze trecutul acestei familii. Sturdzeştii au umplut, cu faptele lor, pagini întregi din letopiseţele veacurilor XVII-XVIII, au ocupat locuri de frunte în evenimentele prin care, în veacul XIX, s-a făurit România modernă şi au dat, în veacurile XIX-XX, un număr însemnat de oameni politici, cărturari, înalţi funcţionari ai statului. Ultimele două generaţii se înfăţişează cu mai mulţi medici, ingineri, profesori, sportivi de performanţă, arhitecţi, avocaţi, oameni de afaceri. Unii — şi nu puţini — membri ai familiei Sturdza au manifestat interes pentru istorie — din veacul XVIII, când puneau să se transcrie letopiseţele pentru bibliotecile lor, până azi, când pasiunea pentru această ştiinţă este reprezentată de Mihail Dim. Sturdza.

Opţiunile politice au fost, de-a lungul timpurilor, variate; n-au lipsit conservatorii, n-au lipsit nici aderenţii extremei drepte. O familie mare, pentru care s-ar cuveni să se scrie o monografie ca aceea pe care generalul Radu R. Rosetti a consacrat-o cândva propriului său neam. O familie ai cărei membri au ştiut să înfrunte vitregiile vremurilor, au ştiut să refuze demnităţi, au ştiut să treacă prin temniţele vechilor domni ca şi prin cele comuniste. Cronica ei este un mănunchi de pagini din însăşi cronica ţării. ■

CONCURSUL TÂNĂRULUI EUROPEAN

Începând din numărul 6 (iunie), MAGAZIN ISTORIC lansează un concurs pentru tineret, organizat în colaborare cu Delegaţia Comisiei Europene în România şi al cărui MARE PREMIU VA FI O CĂLĂTORIE LA BRUXELLES.

În numărul viitor veţi putea citi un interviu al Doamnei Karen Fogg, ambasadoarea Uniunii Europene la Bucureşti, precum şi amănunte despre concursul destinat tineretului.

Legendă şi adevăr

MORMÂNTUL HATMANULUI MAZEPPA

Dr. CONSTANTIN REZACHEVICI

În al doilea an al domniei lui Mihai Racoviţă în Moldova, în noiembrie 1708, spune Cronica Ghiculeştilor, **„a intrat şi Carol, regele Suediei, cu toate oştile sale în Ţara căzăcească şi a iernat acolo, cu gând să cucerească Ţara moschicească. Venirea lui se datoreşte, precum se spune, lui Mazeppa, hatmanul căzăcesc, şi polcovnicilor acestuia. Acest Mazeppa a întrecut pe toţi hatmanii căzăceşti dinaintea lui, şi în bogăţie şi în cinste, pentru că Petru Alexeevici, ţarul moscalilor, îl avea în mare cinste şi credinţă, încrezându-se în jurămintele lui; el a ţinut hătmănia timp de 22 de ani".**

Această relatare a fost inspirată de letopiseţul lui Nicolae Costin, care compară trădarea lui Petru I de către Mazeppa cu cea a înaintaşului acestuia din urmă, Bogdan Hmielniţki, faţă de poloni. Cinstit până astăzi de către cei care au salutat eliberarea cazacilor de sub stăpânirea ţarului Petru I, sau blamat de partizanii acestuia din urmă, hatmanul Ivan S. Mazeppa rămâne o personalitate de seamă în istoria căzăcimii ucrainene, implicat adânc în desfăşurarea „războiului nordic", care a antrenat în vârtejul său şi ţările române. Evenimentele care au marcat acest conflict au făcut ca hatmanul să-şi afle locul de veci pe teritoriul Moldovei. Unde anume şi dacă mormântul acestuia se mai păstrează şi astăzi, sunt întrebări care interesează, între alţii, şi pe istoricii din Ucraina. Răspunzând tuturor acestora, autorul publică un articol mai amplu în Revista istorică, **textul reprodus în continuare reprezentând o formă prescurtată a acestuia.**

Când a murit Hatmanul?

În urma înfrângerii de la Poltava, din 27 iunie 1709, regele Suediei Carol XII şi aliatul său, hatmanul I.S.Mazeppa, s-au refugiat în Imperiul otoman, poposind la 3 iulie 1709 la Oceakov. La 24 iulie, trecând Nistrul pe pământul moldovenesc din raiaua Tighinei (Bender) cei doi au fost întâmpinaţi, cu toate onorurile, de sereskierul de Tighina, Poarta otomană acordând regelui o sumă însemnată pe zi pentru hrană.

Carol XII şi-a aşezat tabăra de corturi lângă cetatea Tighinei, pe malul Nistrului, „puţin mai jos de oraş, între nişte copaci", într-o silişte (un fost sat distrus mai de mult de o revărsare a Nistrului). Aici a fost operat la picior, unde fusese rănit în timpul bătăliei de la Poltava, şi a petrecut acolo până în iulie 1711, când tot o revărsare a Nistrului l-a făcut să-şi mute reşedinţa în satul Varniţa, în apropierea Tighinei, mai precis în marginea acestuia, lângă biserica ortodoxă, întemeind o aşezare numită simbolic Noul Stockholm.

Relatările cronicilor interne, îndeosebi cele ale lui Ion Neculce şi Nicolae Costin, ca şi scrierile lui Voltaire, Bellerive ş.a., arată destul de amănunţit unde au fost găzduite trupele suedeze şi cazacii lui Mazeppa în cuprinsul Moldovei. Cât despre Mazeppa însuşi, *Cronica Ghiculeştilor* afirmă că după înfrângerea de la Poltava, „acesta trecuse râul Nipru, înaintea regelui Suediei, cu câţiva părtaşi ai lui". Cei doi s-au aflat oricum împreună la Oceakov, cum aminteam mai sus, deoarece cronicile moldoveneşti afirmă că regele şi Mazeppa au venit împreună de la Oceakov la Tighina. Această afirmaţie este confirmată şi de un raport din 22 august 1709 al lui Beluze, gentilom din camera regelui Poloniei, Stanislav Leszczynski, către Torcy, ministrul de externe al Franţei, în care se arată că monarhul suedez a sosit la Tighina cu „o foarte mică suită" şi că „generalul Mazeppa este cu el" şi îl va ajuta cu tot ce depindea de el, având prieteni „în ţară", adică în Moldova.

După aceea, Mazeppa nu a mai părăsit tabăra lui Carol XII de lângă Tighina, până la decesul său, care a survenit

foarte curând, la circa o lună după raportul lui Beluze.

După mărturiile vremii, de care nu s-a prea ţinut seamă, Mazeppa a murit înainte de 30 septembrie 1709, dată la care Beluze îl informa pe ministrul de externe al Franţei că domnul Moldovei — Mihai Racoviţă — îl înştiinţase că regele Suediei se afla încă la Tighina (Bender) şi că „răposatul Mazeppa nu a fost trimis la Iaşi, ci înmormântat la Bender". Acelaşi Beluze, revenea la 22 noiembrie 1709, furnizând amănuntul că Mazeppa nu a murit cu totul pe neaşteptate, ci în urma unei suferinţe, altfel necunoscută, legată sau poate agravată de înfrângerea de la Poltava. În sfârşit, un raport chiar de la Tighina, datat 10 noiembrie 1709, se referea la evenimente petrecute „după moartea lui Mazeppa". De altfel, înainte de 6 decembrie 1709, conducătorii cazacilor de sub ascultarea răposatului Mazeppa se adunaseră la Tighina pentru a-şi alege un nou hatman. Plasarea morţii hatmanului în martie 1710, la 18/29 martie 1710, în cursul anului 1710 şi atribuirea lui Mazeppa a unor fapte desfăşurate în acel an sunt, desigur, eronate, chiar dacă ele se datorează unor contemporani.

Dacă Mazeppa a murit după 22 august şi înainte de 30 septembrie 1709, *foarte probabil în cursul lunii septembrie 1709*, relatările vremii nu precizează unde anume a fost înmormântat iniţial, oscilând între Tighina şi satul Varniţa, aflat la câţiva kilometri nord de această localitate, tot pe malul drept al Nistrului. Relatarea cea mai apropiată în timp şi cea mai avizată, bazată pe informarea trimisă de domnul Moldovei, este aceea a lui Beluze din 30 septembrie 1709, care menţionează că trupul lui Mazeppa nu a fost dus la Iaşi, ci a fost „înmormântat la Bender", unde decedase.

Nicolae Costin, care scrie şi el îndată după eveniment, precizează însă că „au murit şi Mazeppa, hatmanul căzăcesc, la Tighina, şi l-au astucatu în biserică la un sat anume Vorniţă, ce este lângă cetatea Tighina". Mai concis, aceeaşi relatare o aflăm şi în *Cronica Ghiculeştilor*: „A murit la Bender Mazeppa hatmanul şi l-au îngropat la Varniţa". Cum însă biserica satului Varniţa (ce nu se mai păstrează astăzi) lângă care, în iulie 1711, şi-a aşezat Carol XII tabăra, se afla aproape de Tighina, este foarte posibil ca raportul lui Beluze din 30 septembrie 1709 să se refere la acelaşi loc de înmormântare a lui Mazeppa ca şi cronicarii moldoveni.

„Nu l-au răbdat nice pământul"

După campania ţarului Petru I şi a lui Dimitrie Cantemir împotriva turcilor, care a culminat cu bătălia de la Stănileşti (18-22 iulie 1711) şi înfrângerea ţarului, acesta din urmă şi aliatul său moldovean fiind nevoiţi să se retragă, marele vizir „au fost dat ţeara în pradă tătarilor". Cum însă hanul nu avea firman în acest sens de la sultan, nu a dat curs poruncii. Totuşi, afirmă cronica lui Nicolae Muste, „au apucat o samă de tătari şi fără poruncă de s-au slobozit pre la bejenii ce erau aproape pin codrii Tigheciului, şi până în Siret, şi mai sus de au prădat". Dintre oraşele Moldovei de Jos cel mai mult a avut de suferit Galaţiul, a cărui prădăciune a stârnit „mare jale şi durere de inimă" noului domn, Nicolae Mavrocordat (1711-1715), care trecând Dunărea în Moldova, a vizitat oraşul jefuit la 29 octombrie/8 noiembrie 1711.

Or tocmai la Galaţi, în biserica mănăstirii Sfântul Gheorghe, nu se ştie în ce împrejurări şi din ce motive, o seamă din apropiaţii lui Mazeppa i-au strămutat trupul spre odihnă veşnică, departe, aşadar, de locul primei înmormântări (Varniţa-Bender). Firește, biserica gălăţeană a fost prădată cu prilejul amintit şi osemintele hatmanului împrăştiate pe malul Dunării. Aceasta o afirmă şi Nicolae Costin, îndată după evenimente, dar fără a fi fost martor ocular, ci doar pe baza unor relatări. El consemnează cum din biserica satului Varniţa „i-au mutat trupul la Galaţi de l-au îngropat la monastire la Sfeti George şi nici acolo n-au avut odihnă. Spun, pe cum l-au dezgropat turcii la vremea rescoalei, la domnia lui Dumitraşco Vodă [Cantemir], când au robit oamenii din Galaţi, de i-au ajuns oasele la

În p. 14: *hatmanul Ivan S. Mazeppa*

Biserica fostei mănăstiri Sf. Gheorghe din Galaţi, dispărută azi, a adăpostit multă vreme rămăşiţele pământeşti ale hatmanului Mazeppa

țărmurile Dunării, pre care nici după moartea lui nu l-au răbdat nice pământul". Se spunea, adaugă cronicarul, că la moartea lui Mazeppa au rămas 160 000 de galbeni din aur (din care 40 000 i-ar fi luat Carol XII), în afara altor monede din argint și alte metale prețioase, obiecte de aur și haine scumpe.

Cronica Ghiculeștilor reproduce și ea această versiune despre soarta osemintelor defunctului hatman: „Cei ce erau cu el însă au luat trupul lui de acolo [de la Varnița] și l-au dus la Galați și l-au îngropat la mănăstirea sfântului martir Gheorghe. Dar și de acolo, din mânie dumnezeiască și din blestem împărătesc, a fost iarăși dezgropat de turci, când aceștia au robit pe oamenii din Galați, pe vremea lui Dumitrașcu vodă, și a fost aruncat pe țărmul Dunării". Ulterior, cronica reia *relatarea despre rămășițele lui Mazeppa, într-o versiune pe care o socotim cea mai veridică*: „Deci, după ce au plecat Dumitrașcu vodă din Iași și generalul Ren din Brăila, tătarii au început să robească Țara de Jos. Unii dintre ei, unindu-se cu turcii lazi, au atacat orașul Galați, fără încuviințarea marelui vizir, și au robit pe toți oamenii care erau închiși în mănăstirea Sf. Gheorghe; au luat și toate lucrurile pe care le-au găsit acolo. Cu toate că acest ținut a fost călcat de mai multe ori, totuși orașul Galați nu a suferit niciodată o robire și distrugere totală de felul acesteia, deoarece tătarii nu numai că au robit pe zișii creștini și au jefuit avutul mănăstirilor, dar au deschis și mormintele, bănuind că poate oamenii își vor fi ascuns lucrurile acolo. Atunci au deschis și mormântul lui Mazeppa hatmanul, aflat la mănăstirea Sf. Gheorghe, și i-au aruncat osemintele pe malul Dunării".

Biserica mănăstirii Sfântul Gheorghe aflată aproape de malul Dunării, unde a fost înmormântat pentru a doua oară Mazeppa, din nefericire demolată în vremurile noastre, e destul de bine cunoscută. S-au păstrat fotografii ale ei de la începutul sec. XX (înainte de 1914), planuri-secțiuni ale interiorului ei, imaginea pisaniei originale și chiar a peceții ei originale din 1836. Conform pisaniei în limba greacă, biserica a fost ctitorită de un Hagi Mihalachi în 1664 aprilie 1, în vremea domniei lui Eustratie Dabija, fiind închinată de la început ca metoh al Sfântului Mormânt de la Ierusalim. Așezată în calea năvălirilor tătărești, biserica a fost prădată și distrusă de mai multe ori, între 1711 (când a fost profanat mormântul lui Mazeppa) și 1821, fiind reparată parțial la 1838 de epitropia Sfântului Mormânt.

Deși mormântul lui Mazeppa a fost jefuit și osemintele sale împrăștiate pe malul Dunării încă din 1711, amintirea existenței lui în acea biserică nu a dispărut. În al doilea sfert al sec. XIX, pe atunci tânărul Mihail Kogălniceanu, publicând *Fragments tirés des croniques moldaves et valaques pour servir à l' histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan*, II, Iași, 1845, făcea cunoscut într-o notă la traducerea în limba franceză a textului lui Nicolae Costin (amintit și de noi în aceste pagini) rezultatul propriilor sale investigații, efectuate *„anul acesta [1845] într-o călătorie la Galați, întreprinsă cu scopul de a face chiar în acele locuri cercetări referitoare la rămășițele lui Mazeppa"*.

Trupul risipit în trei morminte dispărute

Așadar, în 1845, M. Kogălniceanu, care s-a deplasat special pentru a verifica la fața locului relatarea lui Nicolae Costin, nu a mai găsit nici o urmă a mormântului lui Mazeppa în interiorul bisericii mănăstirii Sf. Gheorghe din Galați. În schimb, i s-a relatat că mormântul, restaurat după 1711, s-a aflat în mijlocul bisericii, având forma unui lăcaș de cărămidă boltit, acoperit cu o lespede funerară, spartă și cu inscripția ștearsă de picioarele credincioșilor, pe care se mai figura vulturul monocefal din stema Ucrainei și armele lui Mazeppa. În 1835, în mormântul hatmanului, despre care nu se mai știa cui aparținuse, a fost introdus trupul unui obscur boiernaș decedat atunci, serdarul Dimitrie Derectași basa. Șapte ani mai târziu, după obiceiul ortodox, rămășițele acestuia (amestecate cu cele ale lui Mazeppa) au fost deshumate și spălate pentru obișnuitele ceremonii de pomenire. Chiar în acel timp însă, o poruncă a guvernului Moldovei interzicea înmormântările în biserici; așadar, osemintele amestecate ale celor doi au fost depuse într-un nou mormânt, săpat în afara bisericii, în dreapta pridvorului. Acesta a fost acoperit cu o nouă lespede de marmură, pe care a fost sculptată din eroare acvila bicefală a Imperiului habsburgic, în locul vulturului Ucrainei. Dar și acest mormânt, pe care Kogălniceanu l-a văzut în 1845, la numai trei ani de la inaugurare, a dispărut ulterior, încât la 1881 nu se mai știa nimic despre el, iar fotografia bisericii executată la începutul veacului nostru (înainte de 1914) prezintă în dreapta pridvorului doar o stradă pavată, fără nici o urmă de morminte.

Cât despre vechea piatră funerară a lui Mazeppa, lui Kogălniceanu i s-a relatat că funcționarii carantinei din Galați au trimis-o lui Mihai (Mihalache) Ghica, fratele fostului domn al Țării Românești, Alexandru Ghica (1834-1842).

Se știe că faimosul, în epocă, Mihai (Mihalache) Ghica, cunoscut îndeosebi ca mare ban, deși în 1835 fusese numit de către fratele său, ministru de interne al Țării Românești, a fost un mare colecționar de cărți, monede și „antichități" arheologice. În 1834 el a creat, de altfel, primul muzeu național de istorie naturală și antichități din

Țara Românească, care avea la bază o parte din colecția personală, aflată la reședința sa din București. Legată de acest muzeu a apărut și publicația *Muzeul Național*, ca supliment literar al *Curierului românesc*. Este, deci, foarte posibil ca funcționarii carantinei din Galați să-i fi trimis lui Mihalache Ghica pentru colecția sa, fragmentele pietrei de mormânt a lui Mazeppa. Casa lui M. Ghica din București, reprodusă la 1850 într-o acuarelă de Brömser, se afla pe malul Dâmboviței, acolo unde, în 1888, s-a construit clădirea existentă și azi pe str. Ilfov nr. 6.

„Domeniul fabulilor"

În 1881, într-un raport prezentat ministrului V.A.Urechia, referitor la biserica Sf. Gheorghe din Galați, după ce prezintă toate transformările suferite de acest monument în veacul XIX, publicistul și juristul Pantazi Ghika, închina un capitol aparte mormântului lui Mazeppa. Firește, la acea dată, negăsind nici o urmă de mormânt în biserică, necunoscând relatările cronicilor interne tipărite de Kogălniceanu și nici informațiile acestuia publicate în 1845, el a făcut apel la „tradițiunea Galaților". Conform acesteia, în epoca Eteriei (1821), turcii din Brăila au venit la Galați și au jefuit biserica, căutând bogățiile din mormântul lui Mazeppa: „au dezgropat pe acest erou, jefuind tot ce a[u] găsit pe dânsul, și au aruncat capul în Dunăre, iar piatra mormântală ascunsă și scăpată de creștini, ar fi fost transportată după evacuarea Galaților de turci, la biserica Maica Precista. Unii afirmă că acolo, iar nu la Sfântul George a fost mormântul lui Mazeppa. Tot tradițiunea mai adaugă că, după invaziunea muscalilor la 1832, generalul Mavros trecând prin Galați, și văzând piatra mormântală a lui Mazeppa, ar fi ridicat-o și ar fi luat-o, iar mai târziu, ar fi trimis un facsimil de pe acea piatră, ce s-ar fi rezemat pe zidul bisericii Maica Precista".

Lui Pantazi Ghika i s-a povestit și despre vizita lui Kogălniceanu la Galați, acesta fiind însoțit de baronul d'Avril, despre faptul că el ar fi aflat cu acel prilej o inscripție, mormântul și în acesta un hrisov care consemna înmormântarea lui Mazeppa acolo și că toate acestea Kogălniceanu le luase cu el. Tot atunci i s-a spus că și Grigore Tocilescu ar fi găsit urme despre mormântul lui Mazeppa, dar la biserica Precista. Cert este însă faptul că Pantazi Ghika însuși nu a găsit nici o urmă din cele relatate la nici una din cele două biserici, formându-și „o deplină convicțiune că o asemenea piatră mormântală nu a fost niciodată în colicțiunea generalului Mavros". Mihail Kogălniceanu nu era în București și ca atare nu a răspuns scrisorii pe care i-o adresase Pantazi Ghika, iar Grigore Tocilescu l-a informat că nu găsise nimic în legătură cu lăcașul de veci al lui Mazeppa.

În fața contradicției dintre afirmațiile tradiției gălățene și lipsa oricăror indicii despre existența mormântului la vreuna din cele două biserici gălățene, Pantazi Ghika adoptă, în 1881, părerea după care Mazeppa ar fi murit în „1790" (corect în 1709) la Bender, existența mormântului acestuia la una din cele două biserici gălățene fiind, după el, „mai mult decât problematică, și intră în domeniul fabulilor".

În anii următori s-a așternut tăcerea. Rareori s-a mai consemnat, în sec. XX, ceva despre acest subiect și de regulă sub formula „aici se zice că s-ar fi înmormântat Mazeppa" (la biserica Sf. Gheorghe). Oricum, în vremea noastră, și această biserică a dispărut, demolată.

Deci, rezumând, Mazeppa a murit înainte de 30 septembrie 1709 (foarte probabil în cursul acestei luni), fiind înmormântat inițial la Tighina, sau poate mai exact, în biserica satului Varnița, aflată foarte aproape de cea dintâi localitate. De aici, apropiații hatmanului i-au strămutat rămășițele în biserica mănăstirii Sf. Gheorghe din Galați, în intervalul circa 30 septembrie 1709-ante 29 iulie 1711. Mormântul i-a fost jefuit de tătari îndată după 29 iulie și înainte de 8 noiembrie 1711, oseminte le (poate doar o parte din ele) fiindu-i aruncate pe malul Dunării. Ulterior, mormântul a fost restaurat și oseminte le (câte au mai fost recuperate) repuse în același mormânt, până în 1835, când în locul de veci al lui Mazeppa a fost depus un boirnaș moldovean. Șapte ani mai târziu, rămășițele amândurora au fost scoase și înmormântate în exteriorul bisericii, sub o lespede, împodobită, fără nici un temei, cu acvila bicefală habsburgică. Și acest mormânt, care putea fi văzut în 1845, a dispărut însă ulterior, înainte de 1881. Cât despre lespedea inițială de pe mormântul lui Mazeppa, aceasta a fost înlăturată înainte de 1845, pierzându-i-se urma, fie că a fost luată în 1832 de către hatmanul Nicolae Mavros, fie că, mai probabil, pe la 1842 a intrat în colecția lui Mihai Ghica și, ulterior, i s-a pierdut urma.

Astăzi, în afara relatărilor scrise pe care le-am amintit în aceste pagini, nu se mai păstrează nici o urmă a mormântului lui Mazeppa. Este și aceasta o consecință, una dintre multe altele, a vremurilor de restriște prin care au trecut țările române de-a lungul vremurilor. ■

Un fruntaş naţional ţărănist depune mărturie în faţa istoriei

• Se caută un drum spre Palat • Iluziile doctorului Lupu • „Asigurările lui Hitler" — poveste de adormit copiii • Unii intră la mareşal cu ideile lor şi ies cu părerile lui • Maniu ţine mult la armonia din sânul partidului • Soluţia pare a rămâne tot în mâna regelui • Nichifor Crainic crede că s-a „înşelat profund" • Un glas de sirenă la urechea doctorului Lupu • Un „duel" mareşal-rege • Generalii se zbat între regulamente şi grija pentru o viaţă liniştită

IOAN HUDIŢĂ: PAGINI DE JURNAL

1944

[Vineri, 24 martie]. Plec de la Maniu pe la 10.30 direct la Mihai Borcea pe care-l rog să-mi aranjeze o întâlnire cu Sănătescu, dacă se poate, chiar după masă. La ora două primesc un telefon de la el că totul este aranjat pentru ora 6 în seara aceasta...

La discuţia cu Sănătescu a asistat şi Borcea. După ce l-am pus în curent cu mesajul lui Ştirbei şi cu părerea mea şi a lui Maniu referitor la ceea ce ar putea face regele, el mi-a răspuns că „în adevăr situaţia e f. gravă şi că Antonescu ar trebui convins să înceteze ostilităţile". Sănătescu promite să vorbească cu regele şi cu Antonescu de îndată ce se va reîntoarce în Capitală. „Şi dacă Antonescu totuşi se opune şi vrea să continue războiul, ce e de făcut?; ar putea oare regele să-l constrângă?", l-am întrebat eu. „Nu ştiu singur ce să răspund; situaţia e f. delicată; regele e prea tânăr şi fără experienţă; cât timp Antonescu are încrederea armatei şi a trupelor germane din ţară, cum l-ar putea constrânge regele, dacă el e hotărât să continuie războiul?", răspunde Sănătescu. „Şi totuşi ceva trebuie făcut, din moment ce ne dăm seama că războiul este pierdut şi ţara trebuie salvată, am continuat eu; după cât ştim noi, sunt f. mulţi generali cari judecă la fel situaţia; n-ar fi cazul ca toţi aceştia să adreseze un memoriu lui Antonescu în care să-i arate inutilitatea continuării războiului şi să-l forţeze să-i pună capăt? Am auzit că Marele Stat Major este şi el în divergenţă cu Antonescu pe o mulţime de chestiuni şi că însuşi Ştefl ea socoate războiul pierdut şi vrea să demisioneze; toţi aceştia, dacă ar adresa un memoriu, bine documentat, lui Antonescu şi i-ar atrage atenţia asupra gravelor consecinţe pentru ţară, dacă nu se pune capăt ostilităţilor, nu credeţi că ar putea avea un efect decisiv asupra lui?; la rigoare, memoriul ar putea fi adresat regelui, ca şef suprem al armatei".

„Desigur, un astfel de memoriu ar putea avea efect, mi-a răspuns Sănătescu, dar mă întreb câţi generali l-ar semna?; mă gândesc chiar la mine, mai întâi, şi apoi la Ştefl ea; un astfel de act, în timp de război, este extrem de primejdios şi ar putea fi interpretat drept un act de răzvrătire". „Cred că vă înşelaţi, i-am replicat eu, nici un regulament din lume nu poate obliga pe un militar să execute orbeşte un ordin, când el este absolut convins că e cu totul greşit; el are dreptul să-şi spună părerea chit că, din motive de disciplină, e silit să-l execute cum i se ordonă; suntem în plin război, inamicul a trecut deja frontiera în Basarabia, în mai multe puncte; guvernul a luat o serie de măsuri grave pentru evacuarea populaţiei şi autorităţilor; o parte din ar-

În numărul trecut am întrerupt relatările lui Ioan Hudiță despre evenimentele din ziua de 24 martie, exact după ce terminase vizita pe care o făcuse în cursul dimineții lui Maniu. Reluăm firul întâmplărilor din acea zi și vom ajunge cu selecția noastră până în ziua de 1 aprilie, inclusiv. Reamintim cititorilor că întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte, iar cuvintele explicative introduse de noi prin paranteze drepte. Notele din subsol conțin relații despre personaje pe care cititorul nu le-a întâlnit în fragmentele anterioare, precum și unele precizări despre evenimente menționate sumar în text.

mata noastră de pe front, în special cea din Crimeea și de la Sevastopol, este ca și încercuită; în astfel de împrejurări grave pentru țară mai este cazul ca generalii noștri să se mai împiedice de subtilități regulamentare și să nu-și ia răspunderea de a așeza pe hârtie ceea ce cred ei că trebuie făcut?; într-o zi s-ar putea ca țara să-i întrebe de ce n-au curajul răspunderii și să fi atras atenția celor de sus asupra greșelilor care le fac; dacă semnează unul sau doi, să zic că este oarecare primejdie, însă dacă-l semnează 10, 20, 30 de generali, foști combatanți de corpuri de armată sau chiar de șefi de stat major, mai poate fi vreo primejdie pentru cei ce-l semnează?; de altfel, memoriul poate fi redactat în așa formă încât să evite orice pretext de interpretare greșită; bine înțeles, inițiativa trebuie luată *de un general distins*, atât sub raportul competenței militare cât și din punct de vedere al autorității sale morale, pentru a inspira o încredere totală atât regelui, cât și celor chemați să-l semneze". Am fost fericit că am putut să-i spun toate aceste lucruri fără ca el să se supere sau să-mi facă vreo figură. M-a ascultat în liniște, lăsându-mi impresia că l-am convins. „Desigur, situația e f. gravă, a spus el, și noi trebuie să facem ceva pentru a salva țara și mai ales să împiedicăm ca războiul să continuie pe teritoriul nostru".

După întrevederea cu Sănătescu, care s-a terminat la ora 8, am trecut pe la Maniu să-l pun la curent cu ceea ce discutasem cu șeful Casei [militare] regale. A rămas încântat, felicitându-mă pentru modul cum i-am vorbit și mai ales pentru sugestia pe care i-am făcut-o în legătură cu memoriul generalilor. Maniu m-a rugat să-i pregătesc eu lui Sănătescu un proiect de memoriu. Mâine dimineață voi cere audiență lui Ică. Ajung acasă pe la 11 noaptea. Sunt obosit ca să mai ascult radio.

Sâmbătă, 25 martie. Vorbesc la 8.30 cu Rădulescu, la telefon, și-l rog să-mi aranjeze o audiență la Ică... Ziarele noastre publică un *Comunicat* din partea guvernului român prin care dezminte categoric știrea, publicată de Agenția Rador, că Știrbei are o misiune oficială pentru negocierea unei păci cu Aliații. „Națiunea română, zice *Comunicatul*, nu este preocupată decât de propria ei existență". În Ungaria sosesc mereu noi trupe germane. Se dezmint știrile că regentul Horthy ar fi arestat.

Pe la 12 îmi telefonează Rădulescu. Ică mă va primi luni dimineața, la ora 9... [Pe seară] trec pe la Maniu să-l pun în curent cu audiența la Ică de lunea viitoare. El stă mereu în pat din cauza piciorului. În cursul zilei l-au vizitat Dinu Brătianu și dr-ui Anghelescu[1], alarmați și ei de situația și de încăpățânarea lui Antonescu de a continua războiul pe teritoriul țării. Ei s-au plâns lui Maniu de Gh. Brătianu, care și azi e de acord cu Antonescu că nu trebuie să se despartă de nemți. De la Maniu, am trecut pe la opt seara, la Lupu. Îl găsesc și pe el în pat. De două zile nu se simte bine cu inima. Fratele său, profesorul, i-a recomandat liniște, regim sever și odihnă. L-am

În imagine: Mihai Antonescu vorbind ziariștilor români în Aula Fundației Carol I.

[1] Dr. Constantin Angelescu (1869-1950), fruntaș marcant al Partidului Național Liberal.

pus în curent cu situația de pe front și cu discuția avută cu Sănătescu. El e sceptic. Nu crede să putem ajunge la înțelegere cu Antonescu, pe care-l consideră „vândut nemților". „În caz că rușii ajung în București, zice el, și Antonescu ar mai vrea să continuie rezistența pe Carpați, în cazul acesta s-ar pune pentru noi o grea problemă: mai rămânem noi pasivi sau trecem la acțiune și formăm un guvern care să caute un *modus vivendi* cu rușii". „Să sperăm că nu vom ajunge aici, căci altfel situația ar fi tragică, să ne vedem cu jumătate de țară ocupată de ruși și cu două guverne, în stare de război între ele", i-am răspuns eu. „Eu sunt singurul, a continuat Lupu, care prin trecutul meu aș putea poate obține de la Soviete maximum de avantaje pentru țara noastră". „Așa ar fi logic, i-am replicat eu, însă nu știu dacă în situația de azi ele n-ar prefera elemente mai docile, pe care să le poată duce de nas, decât un om integru și patriot ca d-voastră". Lupu n-a mai continuat. A rămas să mai vedem cum evoluează situația...

Duminică, 26 martie. Trec pe la 9 la Maniu și mă înțeleg cu el asupra celor ce trebuie spuse lui Ică, mâine la audiență. Am pregătit pentru această audiență și o notă scrisă pe care o voi lăsa-o pentru a o discuta și cu mareșalul. I-o citesc lui Maniu și el e complet de acord. Plecând de la ideea de bază că nemții au pierdut definitiv războiul și ca atare orice solidarizare cu ei amenință să se transforme într-un dezastru pentru noi, nota prevede necesitatea încetării imediate a ostilităților, rechemarea trupelor de pe front, care se mai pot retrage și formarea unui guvern de uniune națională care să înceapă negocieri de pace cu Aliații; dacă mareșalul vrea să prezideze acest guvern, noi îi dăm tot concursul, dacă nu acceptă, noi îl rugăm să demisioneze și să lase regelui libertatea de a forma acest guvern. Maniu mă roagă să-i spun lui Ică, după ce-i voi citi nota, că eu reprezint nu numai punctul de vedere al partidului nostru, ci și al Partidului Liberal de sub șefia lui Dinu Brătianu...

Luni, 27 martie. La ora 9 la Mihai Antonescu. L-am găsit demoralizat, obosit și cu cearcăne mari în jurul ochilor. Nimic din vioiciunea lui obișnuită și mai ales din aplombul pe care-l afișa în timpul audiențelor. M-a invitat să iau loc, spunând cu un aer trist și abătut: „Cine și-ar fi putut închipui să ne vedem în astfel de împrejurări". „Noi, am început eu, am prevăzut că așa ceva se va întâmpla dacă mergem alături de nemți; știi f. bine acest lucru și nu cred că mai este nevoie să insist; totul este acum, cum ieșim din această nenorocire în care ne-ați vârât!" I-am citit nota și-apoi i-am întins-o pe[ste] birou. „Eu așa aș proceda, dacă aș fi în locul mareșalului, mi-a spus Ică, însă eu nu-l pot influența, oricât aș încerca, pentru că nu odată i-am atras atenția că jucăm o carte f. riscantă; el o ține pe-a lui, că nemții nu pot fi învinși și că noi nu putem fi salvați decât luptând alături de ei". El mi-a spus în continuare că mareșalul s-a întors de la Hitler[1] mai convins ca oricând că pacea depinde numai de ei și că f. curând armata germană, „înzestrată cu arme noi", va relua ofensiva pentru redresarea frontului de sud. Pe un front mai redus, Hitler este hotărât să rămână în defensivă față de ruși și să aibă mână liberă pentru a face față unei debarcări anglo-americane în Apus sau eventual să debarce el în Anglia. „Datorită acestor asigurări, continuă Ică, s-au luat măsurile de evacuare a populației și a autorităților din regiunile expuse pătrunderii rusești și mareșalul este convins că această situație nu va ține mult și frontul va fi curând restabilit, dacă nu pe Bug, sigur pe Nistru". I-am atras atenția că f. mulți generali, fără să-i numesc vreunul, consideră războiul ca definitiv pierdut și sunt de părerea noastră, că noi trebuie să-i punem imediat capăt. „Știu, mi-a răspuns Ică, tocmai de aceea mareșalul l-a văzut pe Hitler, pentru a analiza cu el situația; acum, după asigurările și explicațiile cu care s-a întors, toți acești generali își vor schimba părerea; cât despre guvernul național pe care-l propune partidul vostru, eu am discutat de mai multe ori cu mareșalul această chestiune; mareșalul ar fi fericit să poată face așa ceva, însă e cu neputință, întrucât orice schimbare de guvern, în situația de azi, ar fi interpretată de Hitler drept un început de defecțiune și noi am păți-o mai rău ca ungurii". Atingând la urmă chestiunea că toată lumea politică este astăzi pentru încetarea războiului și nu înțelege de ce mareșalul se mai încăpățânează degeaba, Ică mi-a răspuns că în afară de Maniu și Dinu Brătianu și câțiva dintre prietenii lor mai apropiați, ceilalți oameni politici, când vorbesc cu el sau cu mareșalul, nu sunt chiar atât de categorici în susținerea părerilor lor. El mi-a citat cazul lui Lupu și al lui Mihalache cari, de câte ori vorbesc cu el sau cu mareșalul, „nu se arată destul de convinși de soluțiile propuse de cei doi bătrâni, Maniu și Brătianu". „Poate dacă generalii și cei câțiva oameni politici, pe care mareșalul îi prețuiește, i-ar vorbi mai categoric, a continuat Ică, sunt convins că el ar ceda mai repede; în realitate, părerile sunt f. împărțite și f. mulți dintre acei cari se pronunță în contra politicii ma-

[1] Se referă la vizita și convorbirile purtate de Antonescu și Hitler în zilele de 23-24 martie, la Klessheim. Cu acel prilej, Hitler a declarat: „După atitudinea neloială a guvernului maghiar și întrucât nici România, nici Ungaria nu și-au însușit niciodată arbitrajul de la Viena și după ce Italia este desprinsă în prezent, Germania nu consideră oportun să mai continuie a figura pe mai departe ca semnatar al arbitrajului de la Viena. El [Führerul] roagă pe Antonescu să nu amintească deocamdată față de nimeni această declarație; la momentul potrivit, el [Hitler] are s-o facă publică". O nouă momeală pentru a-l lega și mai strâns pe Antonescu de Germania.

reșalului, pe la spate, când discută cu el, se declară de acord cu dânsul". Asupra ultimelor sale observații am fost nevoit să-i dau dreptate. Ne-am despărțit fără să ajungem la vreo înțelegere.

De la el, am trecut câteva minute pe la Rădulescu. El e complect de acord cu noi și e sigur că Antonescu „este un mare naiv care se lasă înșelat și de data aceasta de Hitler". A rămas să ne vedem, pe săptămâna viitoare.

Am văzut apoi pe Maniu. L-am găsit discutând situația de pe front cu Ionel Pop și Ghiță Pop. Le-am povestit în cele mai mici amănunte discuția avută cu Ică și Rădulescu. Rezultatul negativ al întrevederii nu i-a surprins. La fel, nu i-a surprins nici atitudinea lui Lupu și Mihalache față de Antonescu. Maniu știe mai mult decât mine în această privință, dar se ferește să facă vreun comentariu care să poată strica armonia de partid, cel puțin în aparență. Ghiță Pop, care nu-l înghite pe Mihalache, profită de ocazie și-l atacă serios, acuzându-l de „atitudine dușmănoasă" față de Maniu „și de ipocrizie". Pe Lupu îl acuză, întrucât îl consideră „bătrân și puțin senil". „Cam exagerezi, dragă Ghiță", i-a răspuns Maniu, punând capăt acestui subiect. „Soluția, continuă el, rămâne tot la rege și la Sănătescu; acesta ar trebui convins să ia el inițiativa memoriului adresat regelui; eu m-am înțeles cu Dinu Brătianu să cerem împreună audiență regelui; dacă, între timp, am avea și acest memoriu, situația noastră față de rege ar fi și mai mult ușurată. Ne înțelegem apoi ca să întreprindem noi acțiunea întocmirii unui memoriu cu generalii noștri din partid și pensionari, pentru cazul că Sănătescu nu reușește să facă el unul, semnat de generalii în activitate. Rămâne să văd pe generalul Cihoski[1] și să mă înțeleg cu el în această chestiune...

Moscova anunță în cursul serii că nemții se retrag pe frontul central „în cea mai mare debandadă, părăsind peste tot arme și munițiuni". Rușii au cucerit deja Balta și Tiraspol și se apropie de Colomeia. Ei au trecut în mai multe puncte Prutul superior și se apropie de Cernăuți. Hotinul este încă în stăpânirea nemților, însă rușii au trecut Nistrul, la nord și la sud de această localitate.

Marți, 28 martie. La 9 dimineața mă duc la Cihoski să discut cu el chestiunea unui memoriu pentru rege și Antonescu. După lungi discuții, el acceptă să convoace câțiva generali la el acasă, sâmbătă la ora 5... Trec apoi la Hulubei pe care-l găsesc singur și abătut. A vorbit ieri după masă cu mareșalul, care i-a dat „asigurări că vom ieși bine", însă el se îndoiește. Antonescu i-a spus că „azi sau mâine" rușii vor intra în Cernăuți, care este evacuat deja, de câteva zile. De la mareșal, el a trecut pe la Ică, pe care l-a găsit pregătind o listă de fruntași basarabeni și bucovineni, cari vor fi trimiși în străinătate pentru a nu avea neplăceri din partea rușilor. Guvernul pune la dispoziția lor un fond de 10 milioane franci elvețieni într-o bancă din Geneva. Hulubei îmi spune că s-a decis să nu mai plece și să rămână în Capitală „orice s-ar întâmpla".

Ședință la Filmul Românesc între 11.30 și 12.30. Rezolvăm chestiuni de administrație. Încasările merg prost căci n-avem filme bune și nici publicul nu mai frecventează cinematografele de când cu exercițiile de alarmă și cu bâjenia populației din Basarabia, Bucovina și Moldova de nord. Bietul Nichifor Crainic e negru de supărare. „Cine și-ar fi închipuit să ajungem aici", spune el. „Oricine care cunoaște situația internațională, i-am răspuns eu; noi național-țărăniștii am spus-o de la începutul războiului că așa se va întâmpla, dacă mergem alături de nemți, cari vor fi bătuți măr, ca și-n primul război mondial". „Eu unul n-am crezut și văd acum că m-am înșelat profund". Toată nădejdea lui este acum la noi „să-l convingem pe Antonescu să înceteze ostilitățile și să predea puterea lui Maniu".

Pe la 6 seara trece Lupu pe la noi. Stă o oră și ceva. Trecem în revistă evenimentele zilei. El e ceva mai bine, însă ține un regim sever. Îmi spune că în ultimul timp a fost vizitat de mai multe ori de Ralea și Ghelmegeanu cari i-au spus că dacă rușii ocupă Iașul și avansează spre Bârlad-Galați, „atunci poate s-ar putea înjgheba un guvern prezidat de el, singurul om care ar fi agreat de Moscova". După cum prezintă el chestiunea, îmi face impresia că propunerea acestora îi surâde. Îl întreb cum ar vedea el compunerea unui astfel de guvern. „Din toate elementele de stânga, răspunde el, de la noi și de la liberali, plus câte un reprezentant al socialiștilor și comuniștilor". Îi răspund râzând și bătându-l pe umăr, că ar face bine să nu mai vorbească absolut cu nimeni despre astfel de aventură care l-ar compromite grav dacă se ebruitează. Ghiță Pop are dreptate când pretinde că bietul Lupu începe a se seniliza...

Miercuri, 29 martie. Văd după ora de curs pe Giurescu și pe Rosetti-Bălănescu[2], cari mă așteptau în cancelarie să mă întrebe dacă este adevărat zvonul care circulă în oraș, că Antonescu ar fi demisionat și că Maniu ar fi însărcinat cu formarea noului guvern. „Așa ar trebui să fie dacă Antonescu ar fi un om cuminte, le-am răspuns eu; din nenorocire, el este hotărât să continue războiul chiar pe Carpați, la nevoie, fiind convins că f. curând nemții vor restabili situ-

---

[1] Generalul Henry Cihoski (1871-1950), inspector de armată în 1927 și ministru de război (1928-1930); se remarcase în timpul primului război mondial, în cadrul luptelor de pe Valea Oltului, de pe Topolog și apoi la Mărăști.

[2] Alexandru Rosetti (1895-1990), lingvist și filolog, profesor universitar, academician.

ația pe frontul rus". „De data aceasta, zice Giurescu, el își face iluzii deșarte; bolșevicii vor fi curând la Iași, iar peste câteva zile vor ajunge și la București; eu o iau din loc imediat spre Constantinopol, căci vreau să las altora bucuria de a trăi sub barbaria bolșevică". Rosetti-Bălănescu e hotărât să plece și el, cu grupul de bucovineni și basarabeni, în Elveția, pentru a se folosi de fondul pus de guvern [la dispoziție]. El speră să aranjeze cu Ică să fie și el trecut pe tabelul de la Președinție. Trec apoi pe la biroul lui Săveanu[1], unde găsesc pe Marmeliuc[2], pe Nistor[3] și Ciobanu[4]. Aflu de la ei că Cernăuții au fost ocupați în dimineața aceasta de ruși, care avansează spre Storojineț și Siret. Ei se pregătesc de plecare în Elveția, fiind toți trecuți pe lista de la Președinție. Sunt atât de abătuți, încât îi scutesc de a-i mai judeca pentru politica lor greșită din ultimii ani...

Joi, 30 martie. După ora de curs ies cu Ralea și luăm o cafea la Capșa. Discuție interesantă cu el. Începe să-mi repete teza lui pe care o cunosc de la Lupu... Ralea e de părere că s-ar putea face apel și la o serie de tineri liberali, bineînțeles fără Gh. Brătianu, iar mai târziu chiar la Tătărescu, care regretă politica lui din trecut „și e dispus să colaboreze cu un guvern Lupu". După el, „o astfel de formulă trebuie pregătită din timp, căci ea nu devine posibilă decât în momentul când vom fi convinși că nu mai este posibilă o pace separată anglo-germană"... L-am ascultat fără să-l întrerup, convins că am în fața mea un aiurit, care nu-și dă seama de situația ridicolă în care se pune... I-am precizat din nou că noi socotim războiul definitiv pierdut de puterile Axei și că suntem convinși că nimeni nu va trata o pace separată cu Hitler. Ralea mi-a spus că intransigența noastră este regretabilă și că, datorită ei, noi vom pierde multe simpatii, printre care „chiar și a lui Pătrășcanu și a prietenilor săi, care împărtășește pe deplin planul său de guvern Lupu". „După câtă pricepere politică are Pătrășcanu și după câtă forță politică reprezintă el și tot partidul lui, ne putem f. bine lipsi, căci ei mai mult ne încurcă decât ne pot ajuta", i-am răspuns eu. N-am voit să-i spun că noi îi și ajutăm bănește, în timp ce ei nu fac absolut nimic...

Vineri, 31 martie. Întâlnire cu Sănătescu, acasă la Borcea, la ora 10 dimineața, la cererea lui. Îmi spune că ieri după masă, între 5 și 6.30, a avut loc o discuție aprinsă între el și Antonescu, în fața regelui. S-a discutat întreaga situație de pe front. Regele l-a rugat pe Antonescu să-i explice ce intenții are față de retragerea nemților și de apropierea rușilor de Chișinău și Iași. Antonescu i-a răspuns că are asigurări „formale" din partea lui Hitler că frontul se va stabiliza pe o linie Rădăuți-Botoșani-nord de Iași-Bălți-Chișinău-Tighina și că în nici un caz Iașul și Chișinăul nu vor cădea în mâinile rușilor. „Frontul german de sud, cu Odesa și Crimeea inclusiv, a mai spus Antonescu, va rezista cu orice preț, indiferent ce s-ar putea întâmpla în apusul Europei, debarcă anglo-americanii sau atacă Hitler Anglia. Este o armată de peste 30 divizii pe care Hitler nu le poate sacrifica; eu cred în victoria lui și sunt hotărât să lupt mai departe alături de el". „Mi-e teamă că vă înșelați, d-le mareșal, i-a răspuns regele; f. multă lume, printre cari și generali cari luptă pe front, crede că războiul e definitiv pierdut, iar cât despre promisiunile și asigurările date de Hitler, mare bază nu se mai poate pune, dată fiind experiența noastră din trecut; de aceea eu cred că noi ar trebui să judecăm serios situația și să vedem dacă nu e cazul să încetăm ostilitățile". „Antonescu a sărit în sus, spune Sănătescu, și ridicându-se de pe scaun, a început să vocifereze, făcându-mă pe mine răspunzător de «ideile greșite pe care le are despre situație Maiestatea Sa regele; eu v-am numit în acest loc tocmai pentru a veghea ca Maiestatea Sa să fie ferită de orice influență din partea politicienilor interesați și a unor generali fricoși și neinformați; văd că m-am înșelat grav». Eu sunt f. calm de felul meu, a continuat Sănătescu, și-n toată cariera mea de militar am dovedit o mare stăpânire de sine, și [și] de data aceasta m-aș fi stăpânit dacă reproșul lui Antonescu mi-ar fi fost făcut între patru ochi; făcut însă în prezența regelui, am fost nevoit să reacționez, repet, în contra firei mele și i-am răspuns așa cum trebuia". Sănătescu a început prin a-i spune că pe el nu-l interesează politica și că discută situația ca militar „și numai ca militar". Sănătescu i-a arătat apoi că toți generalii cu care a vorbit el în ultimul timp, în număr de 11, dintre cari comandanți de mari unități pe front, ca Dumitrescu și cu Șteflea, șef al Marelui Stat Major, toți sunt convinși că nemții au pierdut războiul și că noi facem o imensă greșală, legându-ne soarta de ei. „Toți aceștia nu știu ce știu eu", l-a întrerupt Antonescu. „Știu la ce vă referiți, i-a răspuns Sănătescu, numai că ei, ca și mine, nu mai cred în planurile și promisiunile lui Hitler care ne-a înșelat de atâtea ori; în orice caz, și această ultimă iluzie care și-o mai face el despre o pace separată cu Anglia se va spulbera curând, căci eu sunt convins că anglo-americanii vor debarca f. curând în Europa occidentală și atunci se va vedea cine a avut dreptate, eu sau d-voastră; din nenorocire, atunci s-ar putea să fie prea târziu și nu știu dacă rușii nu vor ajunge la București până la acea dată;

---

[1] Teofil Sauciuc-Săveanu (1884-1971), profesor universitar de istorie veche.

[2] Dimitrie Marmeliuc (1886-?), profesor universitar de greacă veche la Cernăuți.

[3] Ion Nistor (1878-1962), istoric, profesor universitar la Cernăuți, academician.

[4] Ștefan Ciobanu (1883-1961), specialist în istoria literaturii române vechi, profesor universitar, academician.

d-stră, d-le mareșal, vă luați o prea grea răspundere jucând soarta țării pe o carte așa de slabă". „Eu mi-am luat toată răspunderea și voi plăti cu capul meu, dacă se va întâmpla să aveți d-stră dreptate". „Pentru țară însă riscul este prea mare, a spus regele, și de aceea, ar fi bine, d-le mareșal, să vă mai gândiți". După ce mi-a povestit toate aceste lucruri, Sănătescu m-a rugat să-l pun în curent pe Maniu, declarându-mi următoarele: „De azi înainte, vă rog să contați pe sprijinul meu; nu fac politică, însă ca român și ca militar sunt alături de d-stră în lupta pentru salvarea țării; sunt fericit că regele, cât este el de copil, gândește ca și mine; pe dl. Maniu nu-l pot încă vedea până când nu voi ști cum reacționează Antonescu față de cele discutate cu el". A rămas să ținem legătura prin Borcea. De la acesta am plecat la Maniu, însă nu l-am găsit. El ia dejunul la Dinu Brătianu.

După masă, între 5 și 6, am încheiat cursul la Școala de arhivistică, după care m-am dus la Popovici, la ședința de birou; a lipsit numai Mihalache; le-am povestit discuția cu Sănătescu fără să precizez locul unde ne-am întâlnit, căci așa m-am înțeles cu Borcea, în interesul cauzei. Numai Maniu este în curent cu acest lucru. Povestirea mea a făcut o mare impresie asupra tuturor, chiar și asupra lui Maniu, care nu se aștepta la o atitudine atât de hotărâtă din partea regelui și a lui Sănătescu [în text eronat: Antinescu!]. „Dacă regele și Sănătescu i-au vorbit așa lui Antonescu, zice Lupu, atunci se poate întrevede o portiță de salvare; noi putem deci conta pe sprijinul regelui și al lui Sănătescu". Lupu propune ca Maniu împreună cu Dinu Brătianu să ceară imediat audiență regelui pentru a-i cere formarea unui guvern național. Popovici și Ghiță Pop recunosc și ei importanța faptului că generali de seamă încep să ia atitudine în contra politicii mareșalului și se alătură propunerii lui Lupu. Maniu răspunde că fără să cunoască aceste lucruri el s-a înțeles azi la prânz cu Dinu Brătianu să ceară chiar azi audiență regelui. El așteaptă rezultatul chiar în seara aceasta... Ne despărțim pe la 10.30.

Sâmbătă, 1 aprilie. La opt dimineața mă trezesc cu Constantinescu-Iași și cu Joja[1]. Vor să știe dacă este adevărat că Antonescu demisionează și dacă a fost însărcinat Maniu cu formarea guvernului, cum se vorbește în oraș. I-am pus în curent cu situația, mergând pe jos de la mine de-acasă până la Spitalul Colțea, căci când au sosit ei, ieșeam pe poartă. Le-am repetat din nou poziția noastră ca partid față de Antonescu. Constantinescu și Joja nu mai știu cum să-și exprime admirația lor și a prietenilor lor față de curajul cu care noi ne susținem politica noastră externă într-un moment așa de grav, când burghezia noastră, zice Joja, „tremură de frica bolșevismului". „De Lupu și de tine nu mă mir, căci vă știu de mult sinceri democrați, zice Constantinescu, ceea ce mă surprinde, este faptul că Maniu, care trece drept un naționalist șovin, împărtășește părerile voastre în privința raporturilor cu Sovietele". Le-am răspuns că ei nu cunosc bine pe Maniu, care este desigur un naționalist, ca și mine și Lupu, dar nu șovin, așa cum o dovedește actul Unirei de la Alba Iulia și toată politica lui de atunci și până azi. Le-am arătat apoi că el este un mare democrat, dar un om moderat, care nu forțează nota. „Nu-i place desigur bolșevismul și nici imperialismul rusesc, am continuat eu, însă preferă pe ruși nemților, ca și mine, întrucât de primii, chiar dacă am cădea un timp sub dominația lor, am mai scăpa, pe când de sub nemți n-am mai scăpa niciodată". Ne-am despărțit în fața Spitalului Colțea...

La ora 5 p.m. la Cihoski. Sunt prezenți: general G. Negrei, Ștefan Ionescu, fost șef de Stat Major, Gh. Rujinschi, G. Dragu, I. Sichitiu, fost șef de Stat Major, și Gh. Dabija. Îi cunoșteam pe toți, afară de Dragu și Dabija, generali bătrâni, de mulți ani la pensie. După o scurtă introducere a lui Cihoski, referitoare la scopul acestei reuniuni, am luat eu cuvântul făcându-le mai întâi o expunere a situației politice în urma intrării rușilor în Basarabia, Bucovina și-n regiunea Botoșani-Iași. Pentru a le ușura situația, știindu-i fricoși, i-am pus în curent și cu divergențele dintre Antonescu, rege, Sănătescu, Șteflea și ceilalți generali cari au comandamente pe front. Le-am arătat apoi poziția partidului nostru și a celui liberal de sub șefia lui Dinu Brătianu față de Antonescu, de la începutul războiului și până azi, insistând asupra faptului că noi am fost tot timpul în contra alianței cu puterile Axei, fiind convinși că ele nu pot câștiga războiul, lucru care astăzi este evident pentru toată lumea. Le-am spus, în concluzie, că în discuțiile noastre cu Antonescu el se apără mereu cu argumentul că noi, oamenii politici, n-avem chemarea să ne pronunțăm în problemele militare. „Este momentul, am terminat eu, ca și d-stră, militari distinși, cari ați ocupat în cariera d-stră roluri de răspundere, ca și el, să-i arătați într-un memoriu că el greșește și că ar fi necesar, în interesul țării, ca el să pună capăt ostilităților". Pentru a le ușura și mai mult situația, mi-am permis să le citesc, la urmă, un proiect de memoriu pentru Antonescu și pentru rege.

A vorbit mai întâi Cihoski, care a invocat tot trecutul său de militar în serviciul țării, susținând că în toată viața

[1] Atanasie Joja (1904-1972), filosof, logician, profesor universitar, academician.

(Continuare în p. 25)

ÎNTÂLNIRI CU IULIU MANIU

GRIGORE RĂCEANU

Pe Iuliu Maniu l-am cunoscut personal[1] în 1937, în Munţii Apuseni, la mormântul lui Avram Iancu şi la gorunul lui Horea, unde s-a ţinut o adunare pentru aniversarea revoluţiei din 1848. La acea adunare a avut loc o slujbă religioasă făcută de preoţi din Munţii Apuseni la care s-a adunat poporul din împrejurimi. Acolo, printre cei pe care i-am cunoscut, a fost şi Iuliu Maniu.

În timpul războiului, aflându-mă la Bucureşti, am luat legătura cu unele cadre ale Partidului Naţional-Ţărănesc, pe care le cunoşteam de la Cluj şi care se refugiaseră în Capitală în urma dictatului de la Viena. La Bucureşti, P.N.Ţ. a început să scoată o gazetă nouă, *Ardealul,* în locul *Patriei* din Cluj. Printre cei pe care îi cunoşteam era şi avocatul Hagea, care la Cluj îndeplinea şi funcţia de redactor şef al ziarului *Patria,* în paginile căruia publicasem câteva articole, ca răspuns la unele materiale denigratoare la adresa sindicatelor C.F.R. din Cluj, apărute în gazeta *Ofensiva română.*

Contactele cu avocatul Hagea le-am menţinut şi la Bucureşti. În cadrul discuţiilor cu acesta abordam probleme legate de ocuparea Ardealului de către Ungaria, situaţia românilor din această zonă, deposedarea lor de averi, îmbarcarea silită, inclusiv a femeilor şi copiilor, şi deportarea în România. Avocatul Hagea mi-a sugerat că ar fi bine să discut problemele respective şi cu Iuliu Maniu şi tot el mi-a facilitat legătura cu secretarul general P.N.Ţ., Ghiţă Pop, cu ajutorul căruia am ajuns la Iuliu Maniu.

Pe atunci eu lucram direct cu Ştefan Foriş, care se plângea mereu că partidele politice, în primul rând P.N.Ţ. şi P.N.L., evitau în general conlucrarea cu partidul comunist. I-am spus că prin cunoştinţele pe care le-am avut la Cluj aş fi putut face unele legături cu reprezentanţii P.N.Ţ. Întrucât el mi-a cerut să-i dau o listă nominală cu persoanele respective, inclusiv cu precizarea poziţiei lor politice, am renunţat, comunicându-i lui Foriş că până la urmă cu toate eforturile făcute nu am reuşit să stabilesc legătura cu fostele cunoştinţe din cadrul P.N.Ţ.

Ca să ajung la Iuliu Maniu, de obicei mă duceam la Ghiţă Pop acasă, de unde luam maşina şi, făcând mai multe ocoluri prin oraş, ajungeam la sediul unde se afla liderul P.N.Ţ. Când, la prima întâlnire, i-am reamintit lui Iuliu Maniu că ne-am cunoscut în Munţii Ţebei, la mormântul lui Avram Iancu, şi-a adus aminte de mine şi a acceptat să stăm de vorbă, deşi, aşa cum am putut constata la vremea respectivă, nu accepta cu uşurinţă să stea de vorbă cu oricine, deoarece se ferea şi el de Siguranţa statului.

Întâlnirile cu Iuliu Maniu le-am continuat până la primul bombardament asupra Bucureştiului, în aprilie 1944. În cadrul întâlnirilor avute cu el am discutat problemele legate de linia pe care P.N.Ţ. împreună cu P.N.L. şi alte forţe politice trebuia să o adopte pentru scoaterea României din supunerea faţă de politica Germaniei, de încercarea acesteia de a introduce fascismul în ţara noastră şi, în general, de evitarea ca interesele Germaniei să predomine asupra celor ale României. În cadrul unei astfel de întâlniri Iuliu Maniu mi-a prezentat şi pe Dinu Brătianu, cu care de asemenea am stat de vorbă.

Prin informaţiile pe care le avea de la Ghiţă Pop, Iuliu Maniu ştia că făceam parte din mişcarea muncitorească, că fusesem preşedintele Sindicatului C.F.R. din Cluj, că eram membru a diferite comisii ce tratau problemele ce interveneau pe linie profesională şi, în consecinţă, m-a acceptat ca interlocutor. În general, era interesat să aibă contacte şi cu anumite pături muncitoreşti, în afara partidelor constituite, chiar şi cu grupuri mai mici de ţărani şi muncitori de la care dorea să audă opinia lor cu privire la politica pe care o ducea P.N.Ţ.

Iuliu Maniu nu ştia însă că făceam parte din partidul comunist, lucru pe care nu i l-am spus nici lui Ghiţă Pop, deşi acesta mă bănuia că aveam contacte cu comuniştii. Am dedus acest lucru când în cadrul unei discuţii, Ghiţă Pop, care avea încredere în mine cu toată bănuiala respectivă, m-a întrebat cu puţină ironie în glas:

— Dar ăştia ce mai fac?

Aluzie evidentă la partidul comunist. Eu, care în acea perioadă eram deja exclus din partid ca urmare a confruntării avute cu Ştefan Foriş, printre altele, pe problema anexării de către U.R.S.S. a Basarabiei şi Bucovinei de Nord, i-am răspuns:

— Ce să facă? Fac ce li se dictează de la Moscova!

---

[1] Autorul relatării istorice publicate aici a activat mulţi ani în partidul comunist, din care a fost eliminat de mai multe ori sub acuzaţii politice dintre cele mai grave (vezi *Magazin istoric,* nr. 1/1994).

El a continuat:

— Sunt mulţi?

— Nu prea mulţi; mai puţin de o mie.

Cunoşteam această cifră din evidenţele pe care Ştefan Foriş le avea asupra componenţei partidului în anii războiului. Ghiţă Pop, care păruse sincer mirat de cifra auzită, m-a întrebat:

— Sunt mulţi români printre ei?

— Nu prea mulţi, am spus eu, adăugând că erau foarte mulţi bulgari, ucraineni, unguri şi evrei.

De asemenea, nu l-am informat niciodată pe Ştefan Foriş despre întâlnirile mele cu Iuliu Maniu, Ghiţă Pop, avocatul Hagea şi alţii, deoarece comporta riscuri pentru mine, putând fi acuzat de menţinerea unor legături în afara partidului. Ştiam însă de la Ştefan Foriş că reprezentanţii partidului comunist au avut, în timpul războiului, unele contacte cu P.N.Ţ. şi P.N.L., purtând discuţii inclusiv cu Iuliu Maniu, fapt confirmat de Ghiţă Pop. Potrivit celor relatate de Ghiţă Pop, care mi-a descris unele întâlniri, liderul P.N.Ţ. se interesa întotdeauna de poziţia partidului comunist faţă de dictatul de la Viena şi problema Basarabiei şi Bucovinei de Nord. Dacă în problema Ardealului poziţia P.C.R. era mai apropiată de cea a P.N.Ţ., în cazul Basarabiei şi al Bucovinei de Nord aceasta era total opusă, datorită susţinerii de către reprezentanţii partidului comunist a liniei trasate de Moscova şi Comintern, linie potrivit căreia cele două provincii româneşti nu au fost anexate, ci eliberate de sub ocupaţia burghezo-moşierească şi încadrate în Uniunea Sovietică pe baza consimţământului populaţiei din aceste teritorii. La aceste argumente, Iuliu Maniu — „cu un zâmbet ironic pe buze" — obişnuia să se ridice, dând de înţeles că încheiase discuţiile. De altfel, Iuliu Maniu avea îndoieli în legătură cu influenţa partidului comunist în rândul maselor şi evita, în general, să colaboreze cu reprezentanţii acestuia.

După bombardamentele menţionate asupra Bucureştiului, în primăvara anului 1944, am continuat legătura cu Ghiţă Pop şi avocatul Hagea. În cadrul unor întâlniri pe care le-am avut în toamna anului 1944 cu Ghiţă Pop, care făcea parte din Comisia care a discutat la Moscova problema armistiţiului, acesta mi-a împărtăşit îngrijorarea sa faţă de faptul că „rusii nu cedează de la poziţia lor de a introduce în România modelul lor de guvernare".

După cum se cunoaşte, după război, Iuliu Maniu, ca şi alţi fruntaşi ai diferitelor partide politice, a avut numai de suferit de pe urma noii puteri, fiind arestat, interogat, declarat duşman al poporului — dovadă şi procesul lui Iuliu Maniu, în cadrul căruia acesta, din apărător al intereselor poporului român, a fost făcut duşman al aşa-zisului sistem eliberator impus României de către Uniunea Sovietică. ■

IOAN HUDIŢĂ
PAGINI DE JURNAL

(Urmare din p. 23)

lui de ofiţer a avut oroare de politică şi că a condamnat în modul cel mai categoric amestecul militarilor activi în politică, dând ca exemplu pe Antonescu. „A semna memoriul, care ni se propune, înseamnă a lua atitudine contra politicii lui Antonescu, a continuat Cihoski, ceea ce eu nu-mi pot permite, mai întâi ca principiu, şi apoi, recunosc deschis, mi-e teamă că-i dau ocazia să mă închidă şi să-mi suprime pensia care o am". După el au vorbit Ştefan Ionescu şi I. Sichitiu, care au repetat argumentele lui Cihoski, adăogând şi argumentul că Antonescu este „un încăpăţânat aşa de mare încât nimeni nu-l poate abate din drumul său şi ca atare un astfel de memoriu este cu totul inutil". Ceilalţi trei, Rujinski, Dabija şi Dragu au tăcut tot timpul, dând din cap, aprobativ, la tot ce-au vorbit ceilalţi. Singur Negrei a susţinut cu căldură ideea memoriului, declarând că el e gata să-l semneze imediat. La ultima parte a discuţiei a fost prezentă şi d-na Cihoski. „Te rog, d-le Hudiţă, mi-a spus ea de faţă cu toţi, să spui d-lui Maniu, pentru care Henri şi cu mine avem o mare stimă, să nu se supere pe noi pentru că nu semnăm acest memoriu; noi vrem să avem o viaţă liniştită, câţi ani mai avem de trăit". „Dl. Maniu n-ar avea nici un motiv să se supere din moment ce conştiinţa d-stră este liniştită", i-am răspuns eu. Am plecat imediat cu generalul Negrei, ducându-ne întins la Maniu, să-i povestim treaba ce am făcut-o cu generalii noştri. Maniu a zâmbit cu multă înţelegere, declarând că „încercarea n-are supărare" şi că ne mai rămâne acum să mai facem o încercare cu intelectualii noştri din Universitate, veche idee, pe care noi o discutăm deja de câteva luni. Maniu şi Dinu Brătianu n-au încă nici un răspuns de la Palat...■

(Va urma)

Selecţia textului şi note:
Dan BERINDEI

Pentru prima oară revelațiile unei discuții între dictatorul de la Kremlin și un grup de intelectuali români

22 FEBRUARIE 1946.

I.V. STALIN: „AM FĂCUT PUȚIN PENTRU ROMÂNIA“

Între 25 ianuarie și 24 februarie 1946, o delegație a Asociației Române pentru Legăturile cu Uniunea Sovietică (A.R.L.U.S.) a efectuat o vizită în U.R.S.S. Delegația era condusă de C.I. Parhon, președintele A.R.L.U.S., și din ea făceau parte: S. Oeriu, ministru subsecretar de stat, comisar al guvernului pentru aplicarea armistițiului, M. Magheru, secretar general A.R.L.U.S., profesorii Al. Rosetti, A. Oțetea și E. Petrovici, rectorii Universităților din București, Iași și, respectiv, Cluj, scriitorul Victor Eftimiu, M. Gh. Bujor, dirijorul Egizzio Massini cu soția, cântăreața de operă Dora Massini, T. Rudenco, A. Popper, Lascăr Catargiu, C. Papadopol-Calimah.

Majoritatea erau nume sonore ale științei și culturii românești. Intelectuali de frunte, ei erau cunoscuți pentru vederile lor democrate de-a lungul anilor, ca și pentru atitudinile lor antifasciste. Vizita nu avea nimic „reprobabil“ în sine, ea avea loc într-un moment când în întreaga lume U.R.S.S. era titulara unui imens prestigiu neatins până atunci, iar România se afla sub regim de armistițiu, trupele sovietice și Comisia Aliată (sovietică) de Control deținând controlul teritoriului românesc. Cu toate că, la 6 martie 1945, fusese impus de la Moscova un guvern de coloratură comunistă, în țară își continuau activitatea o serie de partide democrate (P.N.Ț., P.S.D., P.N.L.), în economie sectorul particular era covârșitor, regele își exercita atribuțiile, iar la sfârșitul anului urmau să aibă loc primele alegeri parlamentare după aproape 9 ani.

În atari împrejurări istorice, o vizită a grupului de distinși intelectuali și activiști A.R.L.U.S. era firească și ea venea în ordinea unei mai bune cunoașteri și a înțelegerii cu noul aliat, mare învingător în război.

Dar vizita a îmbrăcat de la început un pronunțat caracter de „spălare a creierelor“.

Timp de aproape o lună de zile cât s-au aflat în U.R.S.S., delegații români au vizitat instituții culturale, economice, sociale, institute de învățământ și cercetare din Moscova, Leningrad, Kiev, având întâlniri cu scriitori, oameni de știință și artă, cu muncitori, ziariști etc. Era o vizită cu evident scop propagandistic, menită să-i convingă pe români de marile succese obținute de Uniunea Sovietică în lunile ce trecuseră de la încheierea războiului și, desigur, de perspectivele rodnice ale colaborării româno-sovietice. Retrospectiv, vizita își atinsese scopul din plin, majoritatea membrilor delegației manifestându-se ca înfocați popularizatori ai „raiului sovietic“, ai „transformărilor înnoitoare“ din această țară căreia, prin convenția de armistițiu, România îi plătea chiar atunci un uriaș tribut economic drept despăgubiri de război (Magazin istoric, nr. 9-12/1992).

La 22 februarie, membrii delegației au fost primiți de I.V. Stalin, președintele Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. și liderul partidului comunist, întrevederea cu conducătorul sovietic producând o vie impresie asupra delegaților români. Într-o conferință de presă, din 26 februarie, după întoarcerea din U.R.S.S., M. Magheru evocând audiența la Stalin spunea: „Fiind vorba de cel mai mare om de stat al timpurilor noastre, am fost cu toții emoționați înainte de a-l vedea pe generalissimul Stalin, dar în timpul audienței emoția s-a oprit. Simplitatea și modestia pe care o arată, începând de la strângerea de mână, acea mișcare atât de simplă, până la felul cum a condus întrevederea, a făcut să ne simțim la largul nostru“.

La rândul său, Victor Eftimiu, impresionat de întâlnirea cu Stalin, remarca „finețea de marchiz al marelui secol“ [aluzie la Ludovic XIV (1643-1715) și la „secolul“ său] a acestuia, numindu-l „marele amfitrion, supremul aristocrat“ (Veac nou, 16 martie 1946).

Iorgu Iordan, pe atunci se-

ful misiunii diplomatice române la Moscova (Magazin istoric, nr. 12/1992), nota în volumul trei al memoriilor sale, publicat în 1979: „În ajunul plecării din Moscova, membrii delegației române au fost primiți de Stalin. Eu n-am participat la această audiență, din cauza calității mele politice, de diplomat. Am aflat însă de la unii dintre participanți câte ceva din conținutul convorbirilor, care merită să fie cunoscut.

Printre alte întrebări care li s-au pus compatrioților noștri, una se referea la comportarea trupelor sovietice care se mai găsesc în țara noastră. Cineva a răspuns, desigur din dorința de a face plăcere gazdei, că nu mai există nici un motiv, fie și neînsemnat, de nemulțumire. Gazda s-a arătat mirată, explicându-și surpriza prin invocarea unei constatări bine cunoscute de multă vreme că militarii aflați într-o țară străină, când nu mai luptă, se dedau la unele excese, mai mult ori mai puțin inevitabile. Această observație a dat oarecare curaj altor membri ai delegației, care au spus că, într-adevăr, s-au produs unele fapte neplăcute, dar oarecum izolate și nu prea grave".

Iată că un document — după știința noastră, până acum inedit — aflat la Arhivele statului din București, fond Stoica Vasile, dosar I/110, filele 1-5, păstrează o minută a discuțiilor delegaților români cu I.V. Stalin din 22 februarie 1946. Vreau să precizez că este prima minută a unei întrevederi cu Stalin a unor români și conținutul ei — deși nu este o stenogramă — este cât se poate de instructiv pentru maniera în care dictatorul de la Kremlin se juca de-a pisica și șoarecele cu interlocutorii săi, ca și grija sa — prezentă mai la toți dictatorii — de a apărea într-o lumină istorică favorabilă prin „obiectivitatea" și „bunăvoința" sa.

Documentul are mai întâi următorul text în limba franceză: „Stalin: — Câte instituțiile superioare există în România?

Un învățământ primar obligatoriu? Deci nu aveți analfabeți? Deci nici comisii împotriva părinților care nu-și trimit copiii la școală? Deci statul trebuie să ia măsurile?

Există teatre în România?

Cum se simt maghiarii sub dominația română?"

Urmează apoi textul în limba română, sintetizând cele discutate cu ocazia acelei vizite, întrevedere la care au mai participat, din partea sovietică, Molotov, comisarul poporului pentru afaceri străine, și Kemenov, președintele VOX, organul guvernamental care se ocupă de legăturile U.R.S.S. cu țările străine.

Iată acum textul minutei, pe care l-am transcris, completând tacit unele prescurtări ale numelor celor participanți la discuție. Mulțumim colegilor de la Arhivele statului București pentru sprijinul acordat.

I. LĂCUSTĂ

Stalin: Cum se simt maghiarii sub stăpânirea română?

Petrovici: Cei democrați se înțelegeau cu ceilalți mai puțin. Mai sunt reacționari și la ei și la noi, dar cu vremea îi vom învinge. Petru Groza le vorbește în limba lor și are mare trecere la ei.

Stalin: Sunt școli maghiare?

Petrovici: Da. Nu este sat maghiar fără școală primară maghiară. Au o mulțime de școli secundare și o universitate de stat în Cluj cu limba de predare maghiară.

Stalin: Polonezii din Statele Unite n-au nici o școală, nici primară.

Armata roșie a provocat dezordine în România? Pentru că disciplina este foarte mare într-o armată de război, dar e mai greu să păstrezi aceeași disciplină când războiul s-a sfârșit.

Petrovici: Sunt cazuri, dar multe provocate de ai noștri, care s-au îmbrăcat în uniforme rusești [referire la partizanii anticomuniști]. Prezența armatei e necesară.

Stalin: Noi am fost informați că în Polonia și Iugoslavia s-au petrecut lucruri cari nu sunt spre onoarea armatei roșii. Ar fi de mirare ca la dvs. să fi fost altfel. Ce gândesc ceilalți [membri] ai delegației?

Massini: Eu sunt colonel în armata română și ca militar pot afirma că comandanții sovietici țin o disciplină magnifică.

Stalin: În timp de război disciplina a fost foarte tare, dar în timp de pace disciplina scade.

Petrovici: Comandanții sovietici au bunăvoință și doresc mult să țină ordinea și disciplina. Din nenorocire sunt și elemente cari în diverse ocazii produc dezordine. Populația este convinsă de aceasta. Aceste dezordini creează dificultăți A.R.L.U.S.-ului și mișcării de democratizare a țării. Cred că comandanții ar putea fi mai severi *(Stalin se joacă cu un creion roșu pe un bloc).*

Stalin: În ce orașe?

Petrovici: Cluj, Brașov, Sibiu. Nu, la Cluj nu mai sunt, dar la București.

Stalin: Dăunător pentru armata roșie.

Petrovici: N-am confundat armata roșie cu aceste elemente.

Stalin: Știu. Dar trebuie să mi se spună totul, ca să iau măsuri. În Polonia mi s-au plâns, în Iugoslavia la fel. Nu se poate ca în România lucrurile să fie clare. Cu cât veți spune mai franc adevărul, cu atât va fi mai bine.

Oțetea: La Iași a fost o situație gravă până în decembrie, dar incidentele au fost semnalate autorităților rusești, încât s-au luat măsuri. Incidentele au încetat.

Stalin: Trebuie să știți că avem 11 milioane de oameni sub arme și că nu toți sunt sfinți. Sunt elemente vicioase, contra cărora luptăm. Am pus această întrebare spre a putea lua măsuri împotriva acestor elemente vi-

cioase *(vorba devine domoală, înceată).*

Rudenco: Reacţionarii pretind că elemente ale armatei roşii produc tulburări. Aceste cazuri se reduc în realitate la faptul că românii, elemente din armata română, se îmbracă în uniforme ruseşti şi se dedau la jafuri. Lucrul acesta este exploatat de reacţionari ca să compromită armata roşie. Dar nu numai atât, chiar reacţionarii înscenează asemenea incidente, îmbrăcând jefuitori în uniforme ale armatei roşii.

Stalin: Mai are cineva de pus vreo întrebare?

Rosetti: Institutul de limbă şi cultură rusă de pe lângă Universitatea Bucureşti are nevoie de doi profesori şi un director care ar fi bine să fie sovietici *(Stalin notează).*

Stalin: Dacă aveţi nevoie de cărţi, daţi o listă de ce anume aveţi nevoie.

Ar fi bine să daţi în scris ceea ce cereţi. Vom reflecta şi dacă va fi posibil vom face totul.

Parhon şi *Petrovici:* În special de buletine de specialitate publicate de universităţi.

Magheru: Am cerut VOX-ului şi acesta ne-a trimis foarte multe, dar mai trebuie de specialitate. Acum am cerut acestea în special şi cred că VOX ne va satisface. Ne interesează filme şi dl. Kemenov ne ajută. Ne-a dat chiar acum un aparat, dar ne mai trebuie. De asemenea, VOX se ocupă de crearea legăturilor de corespondenţă între oamenii de ştiinţă ruşi şi români. Pentru masele largi ne trebuie filme şi aparate. Am primit un ajutor larg din partea oamenilor de artă şi ştiinţă sovietici, căci ne-au vizitat şi cred că acest sistem trebuie intensificat, căci s-au bucurat de mare succes, chiar de entuziasm. Reprezentanţi ai artelor diferitelor naţionalităţi sovietice, ucrainene şi georgiene ar fi binevenite. Am vorbit cu Kemenov, am fost ajutaţi de Comisiunea Aliată de Control, general Susaikov, Vinogradov, şi ambasadă, Kaftaradze şi Dangulov.

Stalin: Ce s-a primit trebuie uitat. Spuneţi ce doriţi să primiţi.

Molotov: În timpul cât aţi stat aici aţi văzut tot ce aţi dorit?

Toţi: Spunem nu, fiindcă n-a fost vreme.

Stalin: Nu totul este ideal la noi. E destul rău. E departe de a fi ideal *(zâmbeşte).* De ce n-aţi văzut şi restul? Poate vi s-au arătat satele lui Potemkin?

Petrovici: Nu, vreme puţină.

Stalin: De ce nu staţi mai mult?

Petrovici: Sunt rector.

Eftimiu: Ar fi bine să fie mijloace de transport mai bune.

Stalin: Sunt trenuri şi avioane.

Eftimiu: Nu sunt destule.

Stalin: Vom face totul. Ţările noastre trebuia să se apropie demult. Neînţelegeri

(Continuare în p. 31)

ERAM ÎNGHEŢAŢI DE FRICĂ

Descoperirea documentului alăturat, la Arhivele statului din Bucureşti, mă obligă să reproduc aici cele spuse mie de acad. Al. Rosetti, de câteva ori, de-a lungul a 15 ani (1974-1989). Domnul Rosetti mi-a vorbit pentru prima dată despre această vizită în seara zilei de 20 februarie 1974. Redau după însemnările de atunci:

„Am auzit prima dată de la Pătrăşcanu, în decembrie '45, că o să merg în Rusia cu o delegaţie. Mi-a spus că trebuie să dovedim ruşilor că vrem să le fim prieteni. Apoi, după anul nou 1946, ne-au chemat la Externe şi la Academie şi ne-au explicat despre ce e vorba. Era o vizită de informare şi din nou ni s-a spus de nevoia de a le dovedi ruşilor că le suntem prieteni şi-i respectăm. Înainte de plecare am fost la Ambasada Sovietică de pe Şoseaua Kiseleff. Aici prietenie mare, mai ales că eram o delegaţie a Societăţii de prietenie cu U.R.S.S.

Cei mai mulţi dintre noi ne cunoşteam bine. Era cu noi şi o frumuseţe de femeie, nevasta lui Egizzio Massini de la Operă. Eram dornici să vedem ce-om vedea.

La Moscova ne-a primit Iordan care era la ambasadă. El aranjase totul. Era o vizită foarte importantă, ne-a explicat Iordan. Să-i convingem pe ruşi că vrem să mergem cu ei.

A început apoi tevatura. Peste tot ne-au dus. Primiri excelente. Tablouri excelente. Mese excelente. Totul ne era arătat ca o perfecţiune, dar şi mari dezastre datorate războiului. Am cunoscut atunci mulţi ruşi foarte bine. Şi o mulţime de rusoaice pe la institutele lor, superbe.

Înainte cu vreo două zile să plecăm spre casă, am rămas uluiţi: vom fi primiţi de Stalin. Nimeni dintre noi nu ştia ce trebuie să facem. Iordan ne-a povăţuit să fim sinceri şi respectuoşi. Drumul de la hotel la Kremlin a fost ceva cu totul neobişnuit. Zeci de controale. Ofiţeri tineri, spilcuiţi, eleganţi. Apoi secretarii lui Stalin extrem de politicoşi.

Când l-am văzut pe Stalin, am rămas cu ochii la el. Era mic, foarte mic de statură. Contrasta teribil cu fotografiile şi portretele şi mi s-a părut bătrân şi bolnav. Totuşi toţi eram înghemţaţi de frică. A fost tot timpul curtenitor cu România, desena tot mereu pe un bloc mare în faţa lui, se uita din când în când la cineva dintre noi şi atunci vedeam ce privire concentrată avea. Ne-a dat mâna la venire şi la plecare, fără să zâmbească, dar foarte atent. Impresia tuturor a rămas însă aceeaşi: eram înghemţaţi de frică".

De câte ori şi-a mai reamintit această primă întrevedere cu Stalin, acad. Al. Rosetti nu uita să menţioneze acelaşi sentiment.

Cristian POPIŞTEANU

CAZUL AVRAMESCU

FLORIN CONSTANTINIU

În perioada regimului comunist, „Cazul generalului Avramescu" s-a numărat printre subiectele tabu. Mai exact, în ceea ce privește tratarea lui în scris, pentru că între specialiștii celui de al doilea război mondial se purtau discuții în ceea ce privește sfârșitul său tragic, iar unii din ei au încercat — fără succes — să capete informații de la generalul Nicolae Dragomir, bănuit — pe baza unei ipoteze a istoricului (vest) german Andreas Hillgruber, asupra căreia revenim mai jos — de a fi jucat un rol important în arestarea de către sovietici a generalului Avramescu. Singurul care s-a încumetat să studieze atent cazul generalului a fost Mihai Pelin. Pe baza unei minuțioase investigații în arhivele militare, el a reconstituit împrejurările arestării generalului Avramescu și a publicat rezultatele anchetei sale în... Italia (Dosarul Avramescu, **în** Antonescu, mareșalul României și războaiele de reîntregire, **în editura Josif Constantin Drăgan, vol. II, 1988, pp. 478-496). Utilizând și alte surse (în primul rând, relatarea lui Horia Sima), Mihai Pelin a ajuns la concluzia că,** în momentul arestării **(2 martie 1945), generalul Avramescu nu putea avea intenția de a trece de partea Germaniei.**

În rândurile de mai jos, reluăm discuția cazului Avramescu, utilizând și alte mărturii, fără a pretinde însă a aduce un răspuns definitiv în această problemă atât de bogată în obscurități. Certitudini nu vor exista decât atunci când vor fi cunoscute arhivele sovietice și ale fostei noastre securități.

De ce a fost arestat generalul?

Singura lucrare, apărută sub vechiul regim, în care se furnizează date despre generalul Gheorghe Avramescu este micul dicționar biografic *Bărbați ai datoriei*, alcătuit de col. (r) dr. Leonida Loghin, col. (r) Aurel Lupășteanu, col. dr. Constantin Ucrain (București, Editura militară, 1985). Din fișa biografică, aflăm că generalul Gh. Avramescu s-a născut în Botoșani, la 26 ianuarie 1884, a urmat școala de ofițeri de infanterie (1906-1908), la a cărei absolvire a devenit sublocotenent; a urcat treptele ierarhiei militare, ajungând până la gradul de general de corp de armată. Dicționarul nu oferă (se înțelege de ce) nici o informație despre activitatea generalului Avramescu pe frontul de est, în schimb stăruie asupra acțiunilor Armatei 4 române, aflate sub comanda sa, pe frontul de vest. „La data de 3 martie 1945 — se afirmă în dicționar — generalul *A.G.* a fost chemat în țară pentru a i se încredința altă responsabilitate, dar din păcate și-a pierdut viața în condiții care n-au putut fi elucidate".

Dacă împrejurările morții nu sunt, într-adevăr, nici până astăzi cunoscute, nici vorbă însă de rechemarea în țară (generalul se afla atunci pe front, în Cehoslovacia) pentru „a i se încredința o altă responsabilitate". El a fost arestat de sovietici și... a dispărut!

Pentru a înțelege circumstanțele arestării generalului Avramescu este necesară cunoașterea situației din România, în primele luni după actul de la 23 august 1944.

Ceea ce se considera a fi, în momentul săvârșirii acestui act, alăturarea României la coaliția antihitleristă s-a dovedit, în realitate, a însemna instituirea unui regim de ocupație sovietică — dur și spoliator —, agenții Moscovei — comuniștii — croindu-și drum pentru acaparerea puterii, la adăpostul și cu concursul armatei roșii.

Forțele democratice care acționaseră în vederea scoaterii României din orbita Berlinului înțelegeau că, în fapt, țara lor ajunsese sub o ocupație străină, mult mai aspră și mai primejdioasă. Iuliu Maniu a declarat, în toamna lui 1944, în repetate rânduri, că se înșelase când crezuse că România avea de ales în vara anului 1944 între Aliați și Germania, întrucât în realitate alegerea era între Reich și U.R.S.S.; el a cerut, de mai multe ori, reprezentanților anglo-americani să-i spună dacă România fusese abandonată de S.U.A. și Marea Britanie, Uniunii Sovietice, pentru a încerca să găsească o formulă mai bună decât comuniștii în raporturile cu Moscova, formulă care să atenueze efectele dominației sovietice. Interlocutorii anglo-americani ai lui Maniu nu i-au dezvăluit *niciodată* că țara lui fusese încorporată în sfera de hegemonie a Moscovei și că soarta ei și a lui erau pecetluite.

Dezamăgirea și nemulțumirea care a cuprins cea mai mare parte a spectrului politic românesc s-a răsfrânt și asupra armatei. La 23 august 1944, ea acționase unitar și solidar, la ordinul regelui, împotriva Wehrmachtului, întregul corp de generali — cum avertiza încă din noaptea de 23/24 august șeful Misiunii militare germane, generalul Erik Hansen — sprijinind noua orientare — antihitleristă — rezultată din lovitura de stat. Printre cei dintâi —

dacă nu cei dintâi — militarii români au putut cunoaște adevărata față a noului tovarăș de arme — cel sovietic: zecile de mii de prizonieri români, luați *după* 23 august, sub motivul că nu fusese încă încheiat armistițiul, brutalitățile și jafurile militarilor sovietici, atitudinea lor aroganță față de cei români, supuși tuturor umilințelor din partea „aliaților" sovietici (volumul de amintiri al lt. col. Gheorghe Magherescu — *Cu Divizia 8 cavalerie în Vest*, București, 1991, oferă exemple impresionante în această privință).

Generalul Gh. Avramescu a fost martorul conduitei brutale a armatei roșii și în același timp a progresivei intrări a României sub controlul Uniunii Sovietice și al instrumentelor sale din țară, comuniștii. Situația în care se aflau România și armata apărea ca intolerabilă comandantului Armatei 4 române. Percepția sa va fi fost consolidată și de discuțiile cu ginerele său locotenentul Ilie Vlad Sturdza, fiul lui Mihai Sturdza, legionar înfocat, ministru de externe în guvernul generalului Ion Antonescu, în toamna anului 1940, apoi în guvernul lui Horia Sima, creat de germani, după 23 august 1944, la Viena. La 2 noiembrie 1944, tânărul Sturdza a trecut în liniile germane, iar a doua zi Grupul de armate „Sud" (denumirea ce se substituia celei de „Ucraina de Sud") a comunicat că „după toate informațiile existente până acum, generalul Avramescu plănuiește să treacă, împreună cu familia*, în liniile germane. Comandantul Grupului de armate a ordonat să se ia toate măsurile pentru a sprijini planul intenționat".

Defecțiunea generalului Gh. Avramescu nu s-a produs însă; în schimb, el a înlesnit fuga în Germania, prin sectorul Armatei 4 române, a profesorului Ion Sângeorgiu, care a devenit la 1 ianuarie 1945 ministru al instrucțiunii în guvernul lui Horia Sima (Ion Sângeorgiu fusese prins, la încercarea de trecere a frontului, dar la ordinul generalului Gh. Avramescu fusese pus în libertate și ajutat să-și realizeze planul).

Alarmat de consecințele pe care le-ar fi avut pentru Armata 4 română conduita comandantului ei, generalul Nicolae Dragomir, șeful de stat major al acestei armate, a cerut să se ia imediat măsuri împotriva lui Avramescu. Pentru a „mușamaliza" afacerea, generalul Avramescu a fost rechemat de pe front, aflându-se la limită de vârstă. La 8 februarie 1945, mareșalul R.I. Malinovski a cerut însă revenirea lui, întrucât — potrivit însemnării din jurnalul generalului Constantin Sănătescu — mareșalul sovietic considera că „de când a plecat [Avramescu] operațiunile se resimt în rău". Generalul Avramescu a revenit la comanda Armatei 4 române, la 18 februarie 1945, pentru a fi arestat — cum am arătat — la 2 martie.

„Un 23 august pe de-a-ndoaselea"

În jurnalul său, generalul C. Sănătescu notează că „rușii au aflat de purtarea lui și a familiei sale și i-au arestat pe toți, deportându-i în Rusia, fără a se mai ști ceva de urma lor" (la 9 ianuarie, amintind de trecerea lui Sângeorgiu în liniile germane, facilitată de generalul Avramescu, el notase că „familia sa [a lui Avramescu — *n.n.*] este recunoscută ca legionară").

În lumina datelor de care dispunem în prezent, credem că generalul Gh. Avramescu a participat la o amplă acțiune pregătită de legionarii aflați în Germania în colaborare cu conducătorul Grupului Etnic German din România, Andreas Schmidt (surprins de actul de la 23 august 1944 în Germania).

Pornind de la starea de nemulțumire din România față de ocupația sovietică, planul urmărea o „întoarcere a armelor", de astă dată împotriva armatei sovietice cu ajutorul celei germane, adică un „23 august pe de-a-ndoaselea". Acțiunea urma să fie înfăptuită prin conjugarea acțiunii interne din România cu o mare ofensivă germană în Ungaria. În România răsturnarea regimului avea să fie realizată prin unirea eforturilor oamenilor politici ostili sovietizării României, militarilor români, animați de aceleași sentimente, membrilor Grupului Etnic German și ale militarilor germani, rămași pe teritoriul românesc, după 23 august 1944, și ascunși, mai ales, în Transilvania și Banat, în zonele cu populație germană.

Hitler a fost câștigat de acest plan pe care Horia Sima îl asemuia, dacă avea să reușească în obiectivul său maximal, cu bătălia de pe Câmpiile Catalaunice (451), unde victoria generalului Aețius fusese salvarea Occidentului de invazia hunilor lui Attila. Obiectivul minimal — nedezvăluit germanilor — era, ca, în cazul eșecului să se asigure o prezență britanică în România, întrucât se sconta pe o intervenție a trupelor britanice din Grecia, venite în ajutorul aliatului sovietic, aflat în dificultate.

După eșecul ofensivei din Ardeni, Hitler și-a legat toate speranțele de succesul ofensivei ce urma să fie declanșată în Ungaria, în zona lacurilor Balaton — Velencze (Operația Frühlingserwachen — Trezirea primăverii), cu atât mai necesară pentru protejarea ultimelor terenuri petrolifere de care mai dispunea economia de război germană: cele de la Nagykanizsa (Ungaria) și Zistersdorf (Austria).

În România au fost parașutați Nicolae Petrașcu, unul dintre liderii legionari, și Andreas Schmidt, în timp ce Constantin Stoicănescu, cel mai de încredere om al lui Horia Sima, a plecat la Târgu Mureș, rămânând în oraș, după eliberarea acestuia de sub ocupația ungară. În timp ce alte grupuri au fost para-

* Încă de pe frontul de est, generalul Avramescu era însoțit în zona de operații de familia sa.

șutate în România, Stoicănescu și Petrașcu au intrat în contact cu diverse personalități române. În vederea coordonării acțiunilor din România cu ofensiva plănuită în Ungaria, Stoicănescu și Schmidt au hotărât să se întoarcă în Germania, cu un avion, pus la dispoziție de militari români, dar aparatul a fost interceptat, din ordinul mareșalului Malinovski și, deschizând focul, doborât. Stoicănescu și Schmidt, răniți, au fost arestați[1].

Cum au aflat sovieticii de toate aceste acțiuni? Horia Sima afirmă că informatorul sovieticilor a fost un anume Țăranu, „telegrafistul serviciului secret german din România", verificat de germani, dar care în realitate era și agent al sovieticilor.

Grație cercetării istoricului canadian Perry Biddiscombe știm astăzi că generalul Avramescu a fost căutat de agentul secret german Roland Gunne. Revenirea lui la comanda Armatei 4 române, cerută de Malinovski, s-ar putea explica, după părerea noastră, prin dorința sovieticilor de a descoperi noi legături pe măsură ce toate informațiile provenite din Ungaria indicau iminența ofensivei germane (ea a început, într-adevăr, la 6 martie).

În timp ce prin arestarea lui C. Stoicănescu, A. Schmidt și a generalului Gh. Avramescu, sovieticii demantelau această rețea de rezistență, Wehrmachtul lansa ofensiva „Frühlingserwachen", ostașilor germani cerându-li-se să facă Führerului cadou de ziua lui (20 aprilie) petrolul de la Ploiești. După un succes inițial — modest, de altminteri — ofensiva — ultima întreprinsă de Wehrmacht în timpul celui de-al doilea război mondial — a fost stopată de forțele sovietice. Eșec în România, eșec în Ungaria.

Când vom dispune de toate documentele, vom putea cunoaște mai bine această primă încercare de evitare a rămânerii României sub ocupație sovietică, mai exact spus, de readucere a ei în spațiul controlat de Germania.

Generalul Gh. Avramescu nu poate fi considerat un trădător; a fost un militar român, care a crezut că prin acțiunile sale poate sluji interesul național.

Un coleg german — Günter Klein — mi-a comunicat că în lucrarea lui Johann Urwich, *Fără pașaport în U.R.S.S.* (München, 1976), pe care nu am putut, din păcate, să mi-o procur, se arată că sovieticii au susținut că generalul Gh. Avramescu ar fi fost ucis de un bombardament german și ar fi îngropat la Debrețin, una din fiicele sale sinucigându-se a doua zi. (Așa cum am arătat, generalul Nicolae Dragomir, arestat în aceeași zi cu generalul Avramescu, a fost suspectat de Andreas Hillgruber că și-ar fi trădat șeful, dar, din jurnalul generalului Sănătescu reiese că a cerut numai măsuri împotriva lui după trecerea frontului de către Ion Sângeorgiu. Deportat în U.R.S.S., el a păstrat tăcerea, după revenirea din îndelungata sa detenție în închisorile sovietice.)

Sperăm ca odată cu accesul la arhivele sovietice, „Dosarul Avramescu" să fie complet elucidat. ■

[1] În întrevederea, din chiar ziua de 6 martie 1945, a regelui Mihai cu A.I. Vâșinski și mareșalul R.I. Malinovski, acesta din urmă i-a spus suveranului: „Am fost foarte surprins când mi s-a spus că mâine, sau zilele acestea, pe un avion român vor zbura două personalități importante. Eu am pus multă energie ca să pun sub urmărire acest avion. Dar am procedat corect, însărcinând aviația română ca să urmărească acest avion și să-l oblige să aterizeze. Două avioane de vânătoare românești l-au ajuns și au dat ordin să aterizeze. Drept răspuns, au fost primite cu o salvă de mitralieră. La aceasta, avioanele românești au deschis și ele focul și l-au doborât. Atunci am prins pe neamțul Schmidt, conducătorul organizației fasciste germane din România, și pe românul Stoicănescu, unul dintre conducătorii mișcării legionare din România, și când mi s-a arătat declarația acestor agenți, ei nu au făcut decât să întărească presupunerile pe care le aveam și mi-au mai spus și alte multe lucruri care nu erau deloc liniștitoare. Am fost mirat câți ofițeri, în care aveam încredere, pregăteau o lovitură de stat". (Mircea Ciobanu, *Convorbiri cu Mihai I al României*, Ed. Humanitas, 1991, pp. 243-244)

I.V. STALIN

(Urmare din p. 28)

istorice ne-au împiedicat. Acum situația e așa că ceea ce trebuie să se întâmple s-a întâmplat. Războiul ne-a apropiat. Nu e rău fără bine. Dar via comunicație e cea mai bună între oameni.

Dacă românii vor putea da ocazie de întâlniri oamenilor de știință, artă și cultură și chiar a populației. Dacă vreți vom face tot posibilul.

Oeriu: Le-am văzut în cele trei săptămâni, în laboratoare, în instituții, fabrici... Să ni se trimită o copie a Expoziției din Leningrad, apoi meșteri sovietici care să lucreze la noi în fabrici și să arate alor noștri.

Stalin: Ca o delegație sindicală reciprocă?

Oeriu: Nu ca o delegație, ci să lucreze efectiv.

Stalin: Mai bine se poate vedea cum lucrează aici. Cei ce vor să-i vadă să vie aici. Dacă meșterii sovietici s-ar duce în România, condițiile de lucru și tehnice ar fi altele și n-ar mai da tot ce știu. Mai bine să vie lucrătorii români și să vadă ce se lucrează. E mai natural și mai practic. Lucrătorii și tehnicienii polonezi au venit aici și au văzut uzinele.

Oeriu: Să vie cercetători științifici.

Stalin: Nu avem nimic contra, dar dacă sunt românii doritori să se înscrie în universități și școli superioare rusești s-ar putea aranja. În școli universitare etc.

Oeriu: Filme cu subiecte din viața țăranilor sovietici.

Stalin: Avem filme cu caracter științific, documentar, pe care vi le putem trimite. Vom reflecta. Avem multe filme, în special țărănești.

Mai aveți vreo chestiune? Am vorbit o oră și un sfert. Sunt fericit că am avut ocazia să stăm de vorbă.

Am făcut puțin pentru România.

Protestele delegației.

Stalin: Am făcut război* ■

* Desigur, în Arhivele de stat ale Federației ruse se găsește o stenogramă completă a acestei discuții. Poate o vom avea într-o zi.

Abonamente de susţinere

Noi contribuţii din partea cititorilor noştri pentru susţinerea revistei noastre care cu acest număr intră în al 28-lea an de existenţă.

De data aceasta, susţinătorii noştri sunt din străinătate. Publicându-le aici numele, le mulţumim pentru faptul că ne sprijină, şi pe această cale, în apariţia revistei.

Ing. **LIVIU NEGRU** — Franţa, Familia **BORGOVAN** — S.U.A., Familia **SCOROBETE** — S.U.A., Familia **DINU MOISESCU** — S.U.A., Familia **TENNENBAM** — S.U.A., Prof. **GLENN TORREY** — S.U.A., **ANDREI FILOTTI** — S.U.A., Prof. **RADU FLORESCU** — S.U.A., Familia **C.C. GIURESCU** — S.U.A., Prof. **PAUL QUINLAN** — S.U.A.

Reamintim cititorilor noştri că un abonament de susţinere, de la 15 aprilie a.c., începe de la:

- un an (12 numere) — cel puţin 24 000 lei
- 6 luni (6 numere) — cel puţin 18 000 lei
- 3 luni (3 numere) — cel puţin 12 000 lei

Pentru a deveni abonat susţinător *Magazin istoric*, nu trebuie decât să expediaţi contravaloarea abonamentului pe 1 an, sau pe 6 luni, sau pe 3 luni pe adresa: *d-na Doina Pascu, redacţia Magazin istoric, CP 1-702, Bucureşti,* menţionând pe cuponul mandatului poştal: ABONAMENT DE SUSŢINERE.

Dată fiind diferenţa mare dintre preţul de cost şi cel de vânzare al revistei noastre, primul depăşindu-l pe cel de al doilea, abonamentul de susţinere, pe lângă fidelitatea pentru *Magazin istoric,* reprezintă şi o sursă importantă prin care alături de donaţii, subvenţii, ajutoare, ne putem continua apariţia.

Mulţumim tuturor prietenilor Fundaţiei Culturale Magazin Istoric şi vă asigurăm că veţi găsi mereu în paginile revistei noastre, de fapt a dumneavoastră, ceea ce nu puteţi citi în nici o altă publicaţie. Inedită, adevărată, fascinantă — aceasta este istoria din paginile revistei noastre.

COPERTELE

Două piese reprezentative ale pictorilor de icoane pe sticlă din prima jumătate a secolului XIX ne introduc în atmosfera sfintelor sărbători creştine ale lunii aprilie:

① Coborârea în mormânt

④ Sfântul Gheorghe

② „Zânele" de la Göreme (una dintre ele în stânga sus) şi stâncile „fierăstruite" de la Uçhisar **(jos)** sunt partea vizibilă la suprafaţă a „oraşelor subterane" din Anatolia Centrală. În interiorul lor se circulă prin culoare asemenea celui din fotografia aflată în **dreapta sus** (**Capadocia,** p. 40)

PLANSELE

Fotografii-document din 1919, primul an după Marea Unire, evocând oameni şi fapte din vremea când se consolida actul istoric săvârşit la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918.

① Comisia interaliată întrunită în şedinţă de lucru într-una din sălile Palatului regal din Budapesta **(sus);** Hotel Géllert, sediul Cartierului general al armatei române care a ocupat Budapesta

② Nicolae Iorga, I. Suciu, G. Panaitescu pe peronul gării din Sibiu **(sus)**; Diplomatul britanic Sir George Clark la Cartierul general al armatei române din Budapesta

③ Generalul Mărdărescu, împreună cu alţi ofiţeri şi prelaţi ai bisericii române la înmormântarea ostaşilor căzuţi în luptele din Câmpia Tisei **(sus);** Generalul Mărdărescu la Sibiu

④ Ostaşi transilvăneni defilând, după depunerea jurământului către Consiliul Dirigent al Transilvaniei **(sus)**; Regele Ferdinand, regina Maria şi Iuliu Maniu în gara oraşului Bistriţa

(Aceste fotografii inedite fac parte din colecţia domnului Emil Puşcaş din Bucureşti)

Album istoric

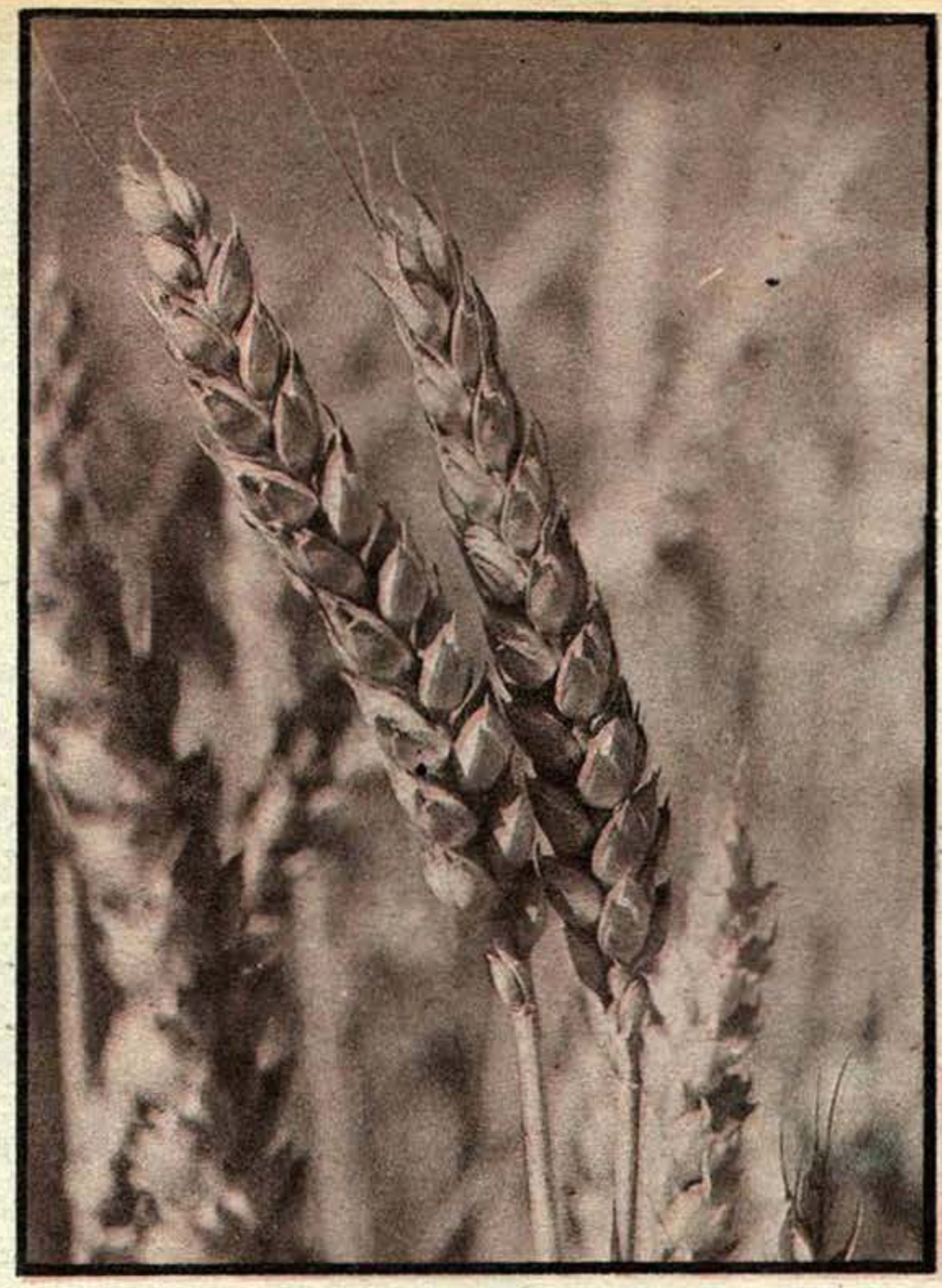

RHÔNE POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

În perioada interbelică, România își acoperea necesarul de produse agricole din producția internă și oferea la export mari cantități de cereale. După 45 ani, aceeași țară importă grâu pentru pâine. Și asta în condițiile în care, ca suprafețe agricole disponibile pentru cultivarea păioaselor și a porumbului, ne situăm pe primele locuri în Europa. Explicația nu este greu de găsit: „agricultura științifică" și dezinteresul țăranului lipsit de dreptul de proprietate pentru munca pământului. Și în agricultură, ca și în industrie, totul se făcea centralizat. Se stabilea, de exemplu, de sus ce erbicid să se folosească — exista, de altfel, unul singur, pentru toate zonele țării.

După decembrie 1989, lucrurile s-au schimbat. A reapărut interesul pentru producția agricolă, s-a diversificat oferta de substanțe pentru protecția culturilor. Posibilitățile de informare ale beneficiarilor sunt încă destul de limitate. De aceea, am găsit utilă includerea în prezentarea generală a Grupului Rhône-Poulenc și a sectorului Agro, justificată și de performanțele obținute în acest domeniu de Rhône-Poulenc, pe care ne propunem să le ilustrăm cu câteva reușite din ultima perioadă.

Reclamaţiile primite s-au redus la jumătate

Din punct de vedere al volumului producţiei şi al cifrei de afaceri, *Rhône-Poulenc* se află pe primul loc în Europa, alături de CIBA-Geygy, în domeniul substanţelor pentru protecţia culturilor. Iar în cel al erbicidelor, ocupă locul întâi în lume. În domeniul produselor pentru grădinărit şi al fungicidelor pentru viţa-de-vie se află pe primul loc în Europa. Vânzările sectorului Agro - care face parte din ştiinţele vieţii - au totalizat în 1993 10 miliarde franci. Personalul întrebuinţat în lumea întreagă se cifrează la 8 000 angajaţi, dintre care 1 200 sunt angrenaţi în eforturile de cercetare, căreia i se alocă 8,1% din venituri.

Cu o asemenea mobilizare de personal şi de resurse, sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* a obţinut câteva frumoase succese, într-o concurenţă ce se anunţă tot mai dură pe piaţa mondială a produselor pentru protecţia culturilor. Iată câteva dintre ele.

În primăvara anului trecut, toate activităţile sectorului Agro din Marea Britanie au primit certificatul de calitate ISO 9002 - o normă internaţională aplicată sistemelor de asigurare a calităţii - acordat de Lloyds Register Quality Assurance. Aşa cum declarau cei de la Lloyds, operaţiunea de certificare a ansamblului operaţiunilor a fost una dintre cele mai complexe întreprinse până acum.

În Germania - o ţară cu o industrie chimică dintre cele mai puternice din lume - s-a reînnoit omologarea pentru erbicidul Fenikan. Să mai adăugăm că firma Bayer a ales *Rhône-Poulenc Agro* pentru a-i distribui, pe un interval cuprins între trei şi cinci ani, gama sa de produse agro-chimice în Venezuela.

În Statele Unite - o piaţă extrem de dificilă şi acerb disputată - insecticidul Temik s-a aflat în pericol să-şi vadă limitate utilizările. Până la urmă, specialiştii americani ai Agenţiei pentru protecţia mediului înconjurător au cedat în faţa argumentelor reprezentanţilor Grupului *Rhône-Poulenc*, permiţând utilizarea în continuare a produsului pentru toate culturile cărora le fusese destinat şi anterior. Să mai adăugăm şi faptul că în ultimii trei ani s-a redus cu 50% numărul reclamaţiilor tehnice primite de firmă.

Şi în Europa de Est sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* este bine plasat. Acum trei ani, el a preluat controlul a 60% din acţiunile societăţii mixte franco-ungare *Rhône-Poulenc Agro Borsod*. Încă din primul an de exploatare, filiala a trecut de pe locul şase pe locul doi, între societăţile agro-chimice internaţionale ce operează în Ungaria, obţinând o sporire cu 20% a vânzărilor, în ciuda unei conjuncturi extrem de nefavorabile. La 29 februarie 1992, ministrul rus al agriculturii l-a vizitat la Paris pe directorul sectorului Agro al Grupului *Rhône-Poulenc*, fiind însoţit de cinci experţi. Ministrul rus a oferit sprijinul aviaţiei militare pentru a grăbi transportul de erbicide către ţara sa. Iar în toamna anului trecut, la Taşkent, în Uzbekistan, s-a deschis un birou de reprezentare al sectorului Agro din cadrul Grupului *Rhône-Poulenc*, care acoperă şi pieţele limitrofe din Azerbaidjan, Turkmenistan, Tadjikistan, Kirghizistan şi Kazahstan.

Sunt, evident, doar câteva dintre realizările sectorului Agro al Grupului *Rhône-Poulenc*, dar credem că ele i-au permis cititorului român să îl plaseze mai bine între marii producători din domeniu. Acum, să localizăm mai bine sectorul Agro în cadrul Grupului *Rhône-Poulenc*. El face parte, alături de cel al Sănătăţii, din Ştiinţele vieţii. Pentru a răspunde cererii diversificate a pieţei mondiale, sectorul Agro este structurat pe trei direcţii. Prima dintre ele, protecţia culturilor, se ocupă de erbicide, fungicide şi insecticide (cu un singur cuvânt, de pesticide sau mai corect spus, substanţe pentru protecţia culturilor) şi de regulatorii de creştere. Cea de a doua, producerea de seminţe, uneşte bioingineria genetică, tratamentul seminţelor şi tehnicile de drajare. În sfârşit, cea de a treia, grădini şi spaţii verzi, se ocupă de produse de grădinărit, întreţinerea gazonului şi combaterea buruienilor. Pentru fiecare dintre aceste direcţii, sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* oferă produse de vârf. Să dăm doar câteva exemple, ilustrative.

Produse pentru protecţie, cu gramul

În 1980, patru cercetători de la filiala britanică a Grupului *Rhône-Poulenc* descopereau o moleculă botezată diflufenican. Principala sa calitate: este activă în doze foarte mici. O sută până la două sute de grame de diflufenican sunt suficiente pentru a erbicida un hectar de grâu sau de ovăz. Pentru aceeaşi suprafaţă erau necesare cel puţin două kilograme de produse tradiţionale. Diflufenicanul atacă buruienile cele mai tenace şi deci cele mai de temut pentru agricultor: gramineele şi dicotilele. Dar diflufenicanul reprezintă şi o noutate absolută în materie: poate fi folosit pe orice vreme şi asigură protecţie pentru o perioadă îndelungată, fiind eficace din octombrie şi până în aprilie. Deci, se înlocuiesc erbicidările succesive cu diferite alte produse. Comercializat mai întâi în Marea Britanie şi în Franţa - sub titulatura Quartz GT - produsul s-a impus rapid. Din 1990, el a cucerit şi pieţele din Germania şi Belgia. În România, diflufenicanul se regăseşte în produsul cunoscut sub numele de Cougar.

Pentru floarea-soarelui, mazăre, cartof şi porumb, sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* a pus la punct o altă moleculă: aclonifen. Comercializat sub diferite denumiri, în funcţie de ţările unde este vândut, aclonifenul s-a impus rapid datorită eficacităţii sale şi, nu în mai mică măsură, datorită calităţilor ecologice, căci nu lasă reziduuri nocive în sol şi nu atacă pânza de apă freatică.

Din momentul sădirii şi până

la recoltare, păioasele pot fi atacate de numeroase boli, între care și cele provocate de ciuperci parazite, care cauzează mari pierderi. Împotriva unor asemenea dăunători se folosesc fungicidele. Printre ultimele molecule obținute de *Rhône-Poulenc* se numără și bromuconazolul, prin care sectorul Agro a pătruns pe piața inhibitorilor de sterol, ce reprezintă aproximativ un sfert din piața mondială a fungicidelor. Bromuconazolul are cel mai larg spectru de activitate dintre produsele din categoria sa, putând fi utilizat și pentru pomii fructiferi, vița-de-vie și legume. De asemenea, sunt în curs de finalizare formule de asociere a bromuconazolului cu alte molecule, care îi vor extinde spectrul de utilizare. În România, această moleculă se regăsește în produsele Granit și Vectra.

O altă moleculă descoperită de curând, triticonazol, reprezintă o concepție complet nouă în materie de tratamente fungicide. În primul rând, ea se aplică direct seminței, printr-o tehnică elaborată de peliculare. Din acel moment, timp de aproximativ 200 zile, planta este protejată pe durata fazelor de germinare, răsărire și dezvoltare, până aproape de stadiul final. De aceea, triticonazolul a fost comparat cu un vaccin. Avantajul este evident, căci se elimină o multitudine de tratamente foliare, necesare în cazul utilizării produselor existente anterior. Fungicidul se poate utiliza și pentru păioase și pentru porumb. Este nedăunător pentru mediul ambiant fiind biodegradabil și acționează doar asupra paraziților vizați, fără efecte secundare asupra plantei. Acest compus este în curs de experimentare și omologare în România.

În domeniul insecticidelor, preocuparea majoră s-a îndreptat spre obținerea acelor molecule care să distrugă dăunătorii, dar să protejeze entonofauna utilă. Un exemplu îl constituie phosalon (comercializat sub numele de Zolone), destinat protejării pomilor fructiferi. Aplicat în perioada de înflorire, el nu omoară albinele și păianjeni extrem de utili, care distrug, la rândul lor, alți dăunători. De curând, s-a pus la punct o nouă gamă de insecticide, fiproli, active în doze foarte mici și față de care dăunătorii nu pot dezvolta rezistență. Se pare că ele vor putea fi utilizate și în combaterea insectelor care ne necăjesc în casă.

O preocupare majoră pentru sectorul Agro al Grupului *Rhône-Poulenc* îl constituie respectul față de mediul înconjurător. De câțiva ani, *Rhône-Poulenc Agro* joacă un rol de lider în Franța în crearea unui Forum pentru o agricultură rațională și care să respecte mediul înconjurător (FARRE). Proiectul a depășit deja granițele Franței, extinzându-se și în alte țări occidentale. Scopul său este să revalorizeze în ochii liderilor de opinie din țările respective meseria de agricultor și ideea protecției culturilor. Iar între primele obiective pe care și le-a propus: crearea unei rețele de ferme model, care să demonstreze că este posibil astăzi să reconciliezi în domeniul agricol obiectivele economice cu protecția mediului înconjurător.

Succese deosebite - chiar nesperate - s-au obținut și în cadrul programului „Bio-Avenir", lansat acum trei ani. Este vorba de „coalizarea" forțelor între Grupul *Rhône-Poulenc*, diverse laboratoare de cercetări și personalități științifice (între care și doi laureați ai Premiului Nobel) având ca scop realizarea unor străpungeri în cercetarea din domeniul Științelor vieții și transpunerea lor cât mai rapidă în produse concrete. În domeniul agricol, s-au realizat noi erbicide, fungicide și insecticide, s-au făcut mari progrese în domeniul bioingineriei vegetale pentru obținerea unor culturi auto-rezistente.

Am încercat să conturăm în acest prim episod imaginea dinamică a sectorului Agro din cadrul Grupului *Rhône-Poulenc* așa cum se prezintă el astăzi. Despre ce își propune să facă mâine și despre activitatea sa în România, vă vom vorbi în episodul din numărul următor. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

În exclusivitate pentru Magazin istoric

Omagiu vechilor tradiţii

ATENEUL ROMÂN

Pentru prima oară, prin acest articol al celebrei soprane Mariana Nicolesco, presa muzicală internaţională îşi informa pe larg cititorii despre Ateneul Român.

Articolul a fost publicat mai întâi în Revista Teatrului alla Scala din Milano, **cu prilejul recitalurilor Marianei Nicolesco din 11 şi 13 martie 1993. Ulterior, el a fost publicat şi de cunoscuta revistă muzicală din Berlin,** Orpheus.

MARIANA NICOLESCO,
Membru de Onoare al Academiei Române

Am descoperit Ateneul Român de-abia în iunie 1991, cu ocazia primei mele apariţii pe o scenă din ţara în care m-am născut. Dar ştiam dintotdeauna ce glorie încununa aceste două cuvinte. Căci în oraşul meu, Braşov, unde trăiam în ambianţa minunată a sunetelor orgii de la vechea Biserică Neagră, muzica ocupa un loc cu totul deosebit. Iar pentru noi, elevii Şcolii de Muzică, unde am învăţat de la şase la optsprezece ani, terminând cu *Concertul pentru vioară* de Bruch, ascultarea emisiunilor muzicale transmise în direct duminicile la orele 11 de Radio Bucureşti din această renumită sală din capitala ţării, cu fascinantele comentarii ce le acompaniau, era un adevărat ritual. Astfel Ateneul Român îşi împlinea pe atunci dubla funcţiune de lăcaş al Filarmonicii „George Enescu" şi de centru cultural iradiant care a marcat atâtea şi atâtea generaţii în această Românie în perpetuu proces de formare.

Terminând studiile i-am remis mamei diploma şi vioara anunţând-o, spre imensa ei stupefacţie, că abandonam acest instrument şi că de atunci încolo aveam să cânt (pasiunea mea secretă de câtăva vreme).

Cu un număr de ani mai târziu, la Gstaad, îi povesteam lui Yehudi Menuhin experienţa mea de violonistă, spunându-i cât de obosită mă simţeam la sfârşitul orelor de studiu, şi mă miram cât de istovite erau mai ales corzile mele vocale. — Eşti născută să cânţi, mi-a spus. Şi în timp ce cântai la vioară, corzile vocale erau în plină activitate, numai că nu emiteau nici un sunet. De altfel, a încheiat Menuhin, corzile viorii nu sunt altceva decât prelungirea corzilor vocale.

Am fost admisă prin concurs în clasa de canto a Conservatorului din Cluj, ca mezzosoprană, şi asta pentru că primii mei profesori, dându-şi seama de extinderea excepţională a vocii mele, au avut înţelepciunea să nu mă împingă spre aventuri vocale periculoase. Preferau să aştepte. Iar câteva luni mai târziu, mă prezentam la o competiţie naţională pentru o bursă de studii la Conservatorul Santa Cecilia din Roma, pe care o câştigam. Ceea ce avea să marcheze întregul meu destin. Părăsind zăpezile Carpaţilor mă regăseam, la numai două ore după aceea, printre palmieri şi pini, sub cerul strălucitor al Romei.

Nu ştiam pe atunci că nu mă voi putea reîntoarce în ţara natală timp de peste douăzeci şi unu de ani. Cum să-mi imaginez că la terminarea Conservatorului şi după debutul meu încununat de succes la Concursul Internaţional Voci Rossiniene organizat de Radio-Televizunea Italiană (RAI), aveam să fiu condamnată la Bucureşti,prin hotărârea unui tribunal militar, la cinci ani închisoare, pentru a nu mă fi întors imediat în ţară? Astfel îmi descopeream o nouă patrie, Italia, o nouă capitală, Milano, şi un

nou templu: Teatrul alla Scala. Cântul avea să mă poarte pe toate meridianele lumii.

Mă aflam la Milano în decembrie 1989 când a căzut dictatura. Maestrul Riccardo Muti și basul Samuel Ramey s-au oferit imediat să vină la București pentru a interpreta împreună cu mine *Requiemul* de Verdi în memoria victimelor, care pe atunci păreau mult mai numeroase. La numai câteva săptămâni după aceea participam la Staatsoper din Viena, alături de alți artiști români și străini, la Concertul de gală dedicat României. În țară, însă, nu cântasem niciodată.

Acolo totuși lucrurile se schimbaseră. În fruntea Orchestrei Filarmonice „George Enescu" se afla un muzician de mare talent, Cristian Mandeal, iar directorul Orchestrei Radioteleviziunii Române era acum un alt dirijor, nu mai puțin talentat, Horia Andreescu, camarazii mei de la Școala de Muzică din Brașov, pe care ei o absolveau, împreună de altfel cu Radu Lupu, pe când eu eram de-abia la început de drum.

Dintr-odată toată lumea îmi cerea să vin în România. În curând aveam deci să cânt pentru prima oară în țara în care m-am născut. La 27 iunie 1991, apăream într-adevăr la Ateneul Român din București. Ce emoție! Ce bucurie! Mi se spusese că după atâția ani de suferință publicul românesc își pierduse spontaneitatea, entuziasmul și generozitatea lui legendare. Dar nu era adevărat. Acestui public nu-i trebuia decât curajul de a se exprima liber, de a-și regăsi identitatea, de a simți că la rândul său și el poate fi iubit de artiști. Mi-e imposibil să descriu căldura umană care a încins Ateneul în seara aceea. Prietenii apropiați sosiți anume pentru acel eveniment de la New York și Milano, de la Paris, Ierusalim și Los Angeles își amintesc, ca și mine, vibrația publicului, lacrimile și cuvintele:

— Nu ne lăsa! — Redă-ne speranța!

Cum aș fi putut să-i abandonez, să-i uit?

Împreună cu Cristian Mandeal am ales din repertoriul meu ariile pe care publicul bucureștean ar fi dorit poate de mult să le asculte, și ale căror partituri de orchestră erau disponibile în București. Mozart: Uvertura la *Don Giovanni* (orchestra) și aria *Mi tradi;* Donizetti, scena finală din *Anna Bolena;* Bellini: recitativul și scena *Casta Diva* din *Norma;* Verdi: *Ritorna vincitor* din *Aida* și *Addio del passato* din *La Traviata;* Puccini: *Vissi d'arte* din *Tosca,* compusă pentru o romîncă, soprana Hariclea Darclée, și *Un bel di vedremo* din *Madama Butterfly.* Bisurile au cuprins *Ave Maria* din *Otello* de Verdi, *L'altra notte in fondo al mare* din *Mefistofele* de Arrigo Boito și *Ebben, n'andrò lontana* din *La Wally* de Catalani. Deși am cântat în plină voce la toate repetițiile, purtată de acel val de entuziasm, în aceeași atmosferă incandescentă, indescriptibilă, am găsit în mine resursele pentru a repeta concertul în zilele următoare, 28 și 29 iunie. Primul concert era în favoarea copiilor din România, cel de-al doilea în favoarea orchestrei și al treilea pentru restaurarea Ateneului Român.

Palat extraordinar, Ateneul Român e mai mult decât o sală de concert, e simbolul însuși al culturii și al națiunii române. Construit prin contribuție populară: *Dați un leu pentru Atheneu,* el a fost inaugurat în 1888 la relativ scurtă vreme după Unirea Principatelor din 1859, în ideea de-a „recupera distanța ce ne separă de nivelul statelor occidentale". Societățile literare, artistice și științifice înfloriseră după 1860, și patrioții noștri cei mai luminați, formați la marile școli europene, se băteau cu tenacitate și pentru o educațiune civică capabilă să „formeze" cetățeanul, să-i dea demnitatea omului informat și conștient de drepturile și datoriile sale, să-l ridice pe acesta la demnitatea de element rațional, liber și util în structura tânărului nostru stat. V.A. Urechia și Constantin Esarcu, marii lideri ai acestei mișcări, doreau să instaureze un „spirit enciclopedic" și să creeze un instrument cultural a cărui vocație nu era „numai aceea de a se adresa unei *elite*", ci de-a constitui o „invitație generală" pentru a profita de avantajele instrucțiunii, educației, într-un cuvânt al culturii. Societatea Ateneul Român, fondată la Iași în 1860 la sugestia lui Mihail Kogălniceanu, avea să se mute în curând (1865) în noua capitală, Bucureștiul, care număra pe vremea aceea 141.754 suflete, printre care 82 doctori, 137 avocați, 1497 funcționari publici, 18 oameni de litere, 20 farmaciști, 30.394 meseriași de tot felul, 769 fabricanți și 23.089 comercianți. Acestei populații i se adresau conferințele noii instituții, Societatea Ateneul Român, menită să ocupe în scurtă vreme un loc de prim ordin pe scena culturală națională. Și tocmai datorită generoasei lor contribuții Ateneul Român din București, ale cărui temelii erau puse la 26 octombrie 1886, putea fi ridicat în mai puțin de doi ani.

Numele pe care aceste ilustre spirite fondatoare l-au dat noii instituții și edificiului ce trebuia s-o găzduiască evocă desigur Grecia Antică, unde poeții și învățații își depuneau operele la picioarele zeiței Atena, sperând ca prin intermediul acesteia să poată eventual obține recunoașterea publică. Dar acest nume evocă deopotrivă cluburile și sociațiile literare care, după exemplul Academiei (Athenaeum) Împăratului Adrian, fondată în 135 cu scopul de a cultiva retorica, jurisprudența, gramatica și filosofia, înfloreau pe la jumătatea secolului trecut sub forma de „tribune libere", de la Torino la Marsilia și de la Paris la Madrid. Bucureștiul era și el la ora Europei.

Pentru a proiecta Ateneul

fu invitat arhitectul francez Albert Galléron. La inaugurarea acestuia, în 14/26 februarie 1888, Alexandru Odobescu rostea o conferință pe cât de doctă pe atât de strălucită, despre „Ateneul Român și clădirile antice cu dom circular". Ateneul Român era construit pe fostul amplasament circular al unui manej, ceea ce-l predestina deja ca sală de conferințe și concerte. Patru scări elicoidale monumentale, oferind perspectiva superbă a marilor foaiere în marmură și aur, conduc la sala principală ce cuprinde aproape o mie de locuri, sub admirabila cupolă înaltă de șaisprezece metri. În exterior, edificiul neoclasic comportă un peristil larg de cincizeci de metri și coloane înalte de doisprezece, ce susțin frontonul ornat de basoreliefuri. Un pic din Erechteionul atenian, puțin din Opera din Paris, — un monument, într-un cuvânt, oarecum compozit, dar un monument încântător și întru totul adaptat funcțiunii sale.

Pe lângă valoarea lui culturală și simbolică, Ateneul Român devenea încetul cu încetul templul muzicii. Societatea Filarmonică Română era fondată la 29 aprilie 1868, prin urmare acum 125 de ani. Iar la 5 martie 1889 avea loc primul concert simfonic al Orchestrei Filarmonice din București în marea sală a Ateneului de curând inaugurată. În program, o piesă de un tânăr compozitor în vârstă de numai 16 ani, care o și dirija el însuși: *Poema română* de George Enescu. În a doua parte a seratei, Enescu interpreta la vioară *Concertul* de Bruch.

Or, tocmai sub semnul tutelar al geniului lui George Enescu, al cărui nume orchestra îl poartă în prezent, avea să se desfășoare la București, și anume la Ateneul Român, parada tuturor celor care au contat în muzica acestui secol: Igor Stravinski, Maurice Ravel, Béla Bartók, Alfred Cortot, Arthur Rubinstein, Jacques Thibaud, Pablo Casals, David Oistrach, Wilhelm Kempff, Yehudi Menuhin, Vladimir Horowitz, Gregor Piatigorski, Nathan Milstein, Fritz Kreisler, Claudio Arrau și, bine înțeles, Dinu Lipatti. Ca și Felix Weingartner, Richard Strauss, Bruno Walter, Vincent d'Indy, Pietro Mascagni, Erich Kleiber, Wilhelm Furtwängler, Leopold Stokowski, Clemens Krauss — a cărui soție era cântăreața românca Viorica Ursuleac, pentru care Strauss a compus mai multe opere, Franco Ferrara, Carlo Maria Ciulini, Karl Böhm și Herbert von Karajan. Ionel Perlea, pe care Toscanini îl recomandase la Scala în 1946 și la Metropolitan Opera din New York în 1949, și care avea să deschidă porțile gloriei sopranei Montserrat Caballé, cu faimoasa interpretare a *Lucreziei Borgia* de Donizetti la Carnegie Hall sau George Georgescu, Constantin Silvestri și, în fine, Sergiu Celibidache. Personalitățile din lumea largă a muzicii nu treceau prin capitala țării noastre ca niște simple comete. Ele intraseră adânc în conștiința publicului și se întorceau la noi cu încântare. Bucureștiul le iubea și savura poveștile și anecdotele lor, ce făceau repede ocolul orașului. Lui Fritz Kreisler, care forma la Paris un faimos qvartet cu Ysaÿa, Enescu și Casals îi plăcea să povestească cum la Amsterdam într-o zi, trecând pe lângă un anticariat, îi venise ideea să-și evalueze celebra vioară Guarneri. Bunul anticar a chemat pe loc poliția: — Cunosc această vioară, le-a spus el polițiștilor, îi aparține lui Fritz Kreisler și domnul acesta a venit să mi-o vândă în timp ce Kreisler chiar în acest moment susține un concert la Concertgebouw. Kreisler se tot străduia să asigure că el e Kreisler, că acel concert are loc în ziua următoare, tot degeaba. Numai când, forțat de împrejurări, Kreisler a luat vioara în mână și a început să cânte, vechiul anticar ar fi spus polițiștilor să-l lase în pace, cu temenele, scuze și complimente pentru marele artist. Tot lui Kreisler, în America de data aceasta, cu prilejul unei serate de binefacere, i s-ar fi cerut ca mai curând decât un concert să ofere un automobil (Chrysler).

De-abia sosise în București, și ultima aventură a lui Arthur Rubinstein, pe care o povestise prietenilor, era deja cunoscută de toți. Acasă, la Paris, Rubinstein cânta o sonată de Beethoven pe care n-o mai cântase de mult, și dăduse instrucțiuni să nu fie deranjat. Cânta cu pasiune de câteva minute când a început să sune telefonul. Fata-n casă, o româncă, ridică cu promptitudine receptorul, spunând:

— Domnul Rubinstein nu este acasă!

Persoana și-a exprimat dubiile, iar cameriera i-ar fi răspuns pe loc: — Ei bine, domnule, vă înșelați, nu Domnul Rubinstein cânta la pian, eram eu care ștergeam praful de pe claviatură.

Pablo Casals, prietenul lui Enescu și „regele nostru al tuturor", cum îl numise Jacques Thibaud, dorea întotdeauna să-l asculte pe Grigoraș Dinicu, în care vedea un mare muzician mai curând decât un simplu virtuoz al muzicii folclorice. Dar lui Casals îi plăcea de asemenea să se întrețină cu „fabulosul Apostol", care nu era altcineva decât directorul restaurantului „Continental". Apostol avea o imensă pasiune: muzica, despre care știa tot. „Cum se face că n-ați înregistrat încă *Concertul pentru violoncel și orchestră* de Haydn", l-a întrebat el pe Casals. Iar Casals i-a răspuns: „Pentru a înregistra, trebuie să respecți posteritatea și compozitorul. Înainte de-a apărea în public cu *Suitele pentru violoncel solo* de Bach, le-am studiat timp de zece ani". Ultima oară Casals a venit la București ca să-l vadă pe Apostol: colecția de discuri a acestuia era unică în felul ei în Europa, și Casals dorea să asculte la el singura *matriță* salvată a un disc a cărui înregistrare fusese întreruptă de

război. Şi, tocmai aici se vede efectul prodigios al întregii activităţi culturale şi muzicale al cărei epicentru şi izvor neîntrerupt Ateneul Român şi orchestra noastră filarmonică deveniseră de ani de zile, căci cei mai de seamă interpreţi şi publicul obişnuit se întâlneau uneori pe aceleaşi culmi ale pasiunii artistice.

Fără George Enescu, toate acestea n-ar fi fost posibile. Opera lui, *Oedip*, despre care timpul nu şi-a spus poate ultimul cuvânt, este, pentru artişti atât de diferiţi între ei ca Menuhin şi Arthur Honnegger, capodoperă absolută a secolului. Krzysztof Penderecki, în timpul repetiţiilor noastre cu *Requiemul* său la Scala, a adus de mai multe ori subiectul în discuţie. Întâlnindu-l pe Yehudi Menuhin la concertul de la Washington pentru cei şaizeci de ani ai lui Rostropovici, el mi-a cerut ulterior să-i procur o înregistrare şi partitura: dorea să studieze şi să dirijeze opera lui Enescu. Dar oricare ar fi destinul lui Enescu-compozitorul, el este fără dubiu unul dintre marii muzicieni ai timpului său.

Despre Enescu, Menuhin, care i-a fost elev, aşa după cum se ştie, spunea: „Pentru mine, el va rămâne întotdeauna *Absolutul*, metrul cu care-i judec pe alţii, descoperindu-le carenţele. Şi asta mi se aplică în primul rând mie însumi". Omul a fost adorat, violonistul glorificat, muzicianul divinizat. Capacitatea lui de a se identifica cu Muzica e legendară. I se atribuie lui Vincent d'Indy, cred, afirmaţia că dacă nu se ştie cum opera lui Beethoven ar dispărea dintr-odată, un singur om ar putea-o reface integral din memorie, şi acest om era George Enescu.

În 1925, Béla Bartók sosea la Bucureşti aducând cu sine ultima-i compoziţie, *Două tablouri*, pe care Enescu urma s-o dirijeze. Enescu luă partitura, o deschise şi-o puse pe genunchi. „Din mimica lui, din modul lui de-a o fluiera şi de-a o fredona cu voce joasă, povestea Bartók, am înţeles numaidecât că absorbise deja toate caracteristicile armonice şi sfumaturile orchestrale cele mai complexe. Se mai uită o dată pe partitură şi mi-o restitui. În seara concertului i-o înmânam personal din nou, şi nu mică fu surpriza mea văzând că o aşează nedeschisă pe pupitru. Dar când începu s-o dirijeze din memorie, fără să uite nimic, nici cel mai mic detaliu; exprimând în modul cel mai plastic toate intenţiile conţinute în avalanşa mea de note, m-am aflat în faţa celei mai puternice impresii pe care am trăit-o vreodată".

Trei cutremure mari au zguduit Ateneul Român din 1940 până azi. Edificiul a suferit leziuni serioase, apa a inundat o parte a arhivelor, cuprinzând partituri rare. Echipamentele de toate tipurile sunt azi vetuste. Orchestra Filarmonică George Enescu, care de-a lungul istoriei sale a cunoscut atâtea momente de realizare artistică supremă, avea nevoie urgentă de instrumente apropriate. Condiţiile în care aceşti muzicieni au continuat să lucreze au fost adeseori eroice. Mi s-a povestit de către martori oculari că în anii optzeci în cadrul unui concert se executa la Ateneu o cantată de Bach la temperatura de 4°C. Publicul înfofolit în paltoane rămăsese cu căciulile trase pe ochi. Cei doi solişti dârdâiau pe scenă în fracurile de concert, iar de câte ori deschideau gura nori de aburi se ridicau spre cupola Ateneului. Şi au mers aşa până la sfârşitul concertului. A doua zi sala era utilizată pentru o reuniune oficială. Temperatura: 26°C. În ziua următoare însă trebuia să fie repetat concertul: 21° C, căci sala conservase o mare parte din căldură. Numai că în timpul execuţiei, încetul cu încetul tempii se lungeau, iar soliştii şi instrumentiştii dădeau impresia de-a fi pe punctul de-a adormi. Se dezobişnuiseră să lucreze la o temperatură normală.

Mă hotăram pe loc să fac tot ce mi-ar fi stat în putinţă. Cu ajutorul mai multor prieteni au putut fi reunite imediat mijloacele modeste dar sigur necesare orchestrei pentru a achiziţiona instrumente noi. La scurtă vreme după aceasta, cream două fundaţii publice, una la Bucureşti, Fundaţia Internaţională Ateneul Român şi cealaltă la New York, The Romanian Atheneum International Foundation, Inc., menite ambele să răspundă imperativelor imediate legate de restaurarea palatului Ateneului, nevoilor orchestrei şi legitimelor aspiraţii culturale şi artistice ale noilor generaţii.

Vechea casă Walcker din Ludwigsburg, care, sub numărul 2654, a fabricat orga Ateneului, e pe cale de-a o restaura, la solicitarea noastră, producând piese de schimb care azi nu mai există. Şi atunci când orga va fi restaurată, când marele pian de concert Steinway, oferit de noi, va sosi de la Hamburg la Bucureşti şi când Ateneul va fi el însuşi restaurat cu ajutorul vostru al tuturor, dragii mei prieteni, atunci vom cânta din nou împreună. ■

Banca Română de Comerţ Exterior

FUNDAŢIA INTERNAŢIONALĂ ATENEUL ROMÂN

cont lei: 4510.109.100-7
cont valută: 4610.109.100.300.7

THE ROMANIAN ATHENEUM INTERNATIONAL FOUNDATION, INC. FILIALA ROMÂNIA
cont lei: 4510.109.120-1
cont valută: 4610.109.120.300.9

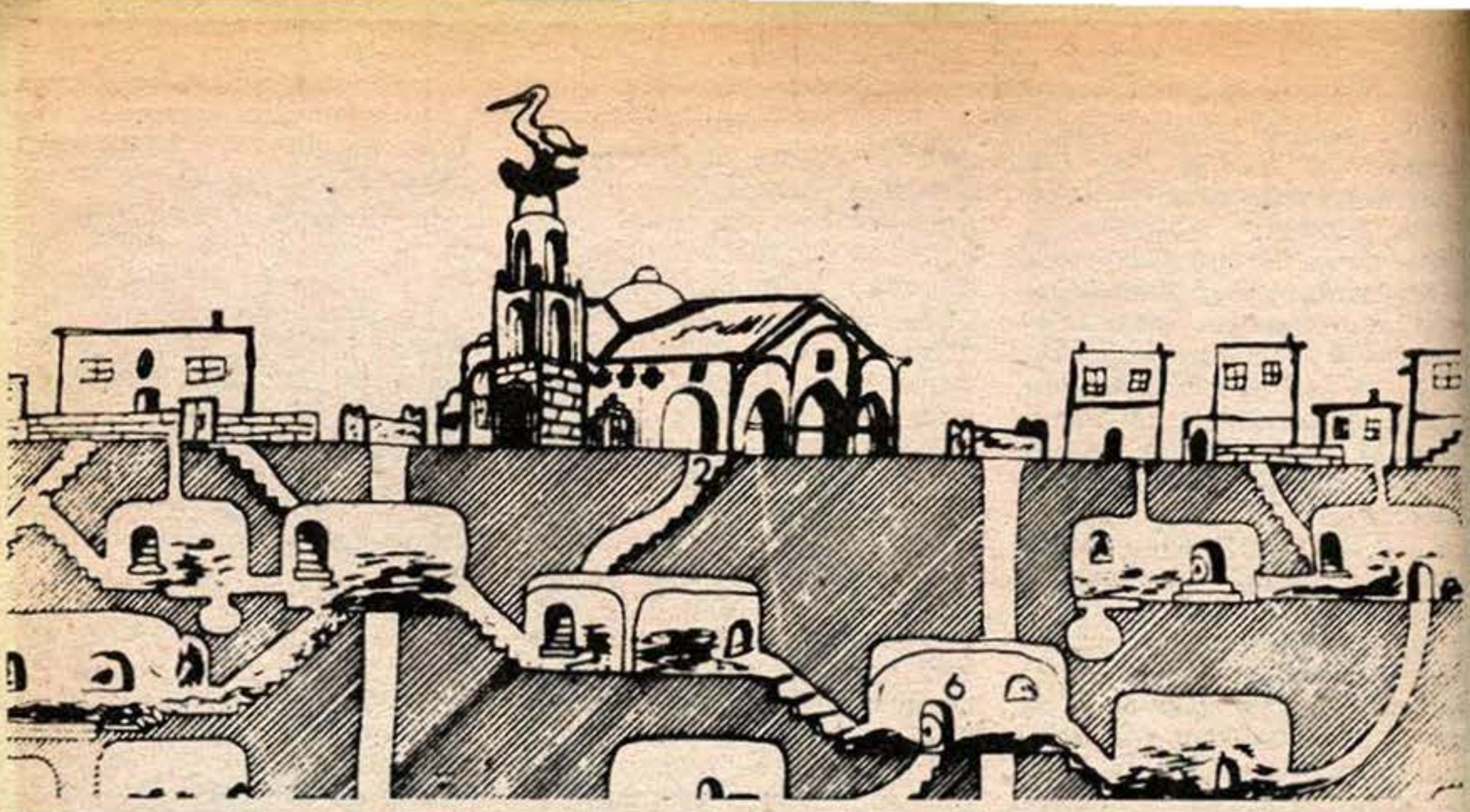

Mari centre spirituale ale lumii

La sud de Marea Neagră, în inima Asiei Mici, se află o ţară de vis pe care călătorul, furat de frumuseţile Istanbulului sau Efesului, o trece uneori cu vederea. Capadocia merită însă o vizită anume în Turcia. Este o parte a Lumii Vechi cu un bogat trecut. A fost vatra celebrei civilizaţii indoeuropene a hitiţilor, care a înflorit în zorile istoriei, acum 4 000 de ani. Imperiul hitit şi-a întins stăpânirea până la Marea Neagră, până la Alep, în Siria, şi la Ierusalim. A existat apoi un regat al Capadociei râvnit succesiv de persani şi macedoneni, dar pe care Alexandru cel Mare nu l-a cucerit. A căzut sub dominaţia romană în timpul împăratului Tiberiu, în anul 17, a fost succesiv provincie bizantină, selgiucidă din secolul al XI-lea, apoi otomană. Capadocia este una din patriile monahismului creştin şi centrul intelectual în care s-a plămădit doctrina creştină. Marii „dascăli ai lumii şi ierarhi" din secolul al IV-lea, sfinţii Vasile cel Mare, arhiepiscop de Cezareea, fratele său Grigore, episcop de Nyssa, ca şi alt mare teolog, Grigore de Nazianz — erau toţi capadocieni.

CAPADOCIA

Vatră a învăţăturii şi trăirii Mântuitorului

Academician VIRGIL CÂNDEA

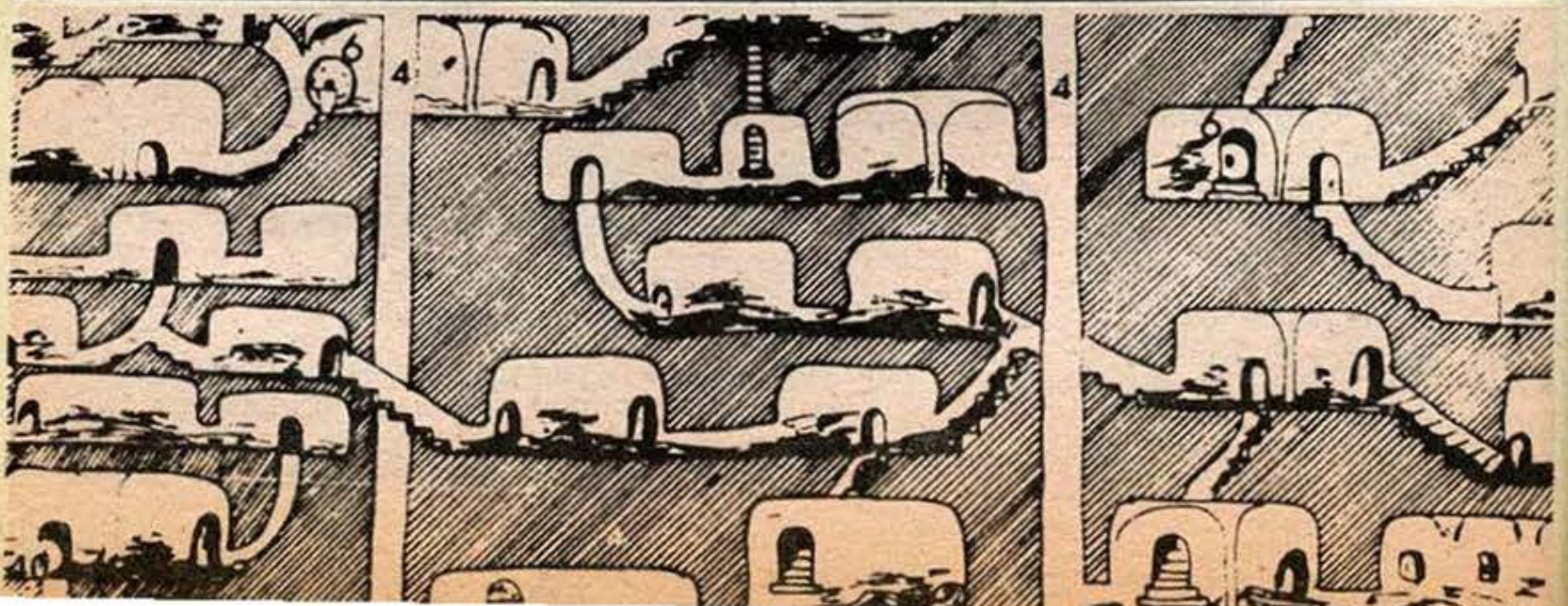

Von Moltke, călător în Capadocia

Această străveche țară situată între Marea Neagră, fluviul Eufrat și Munții Taurus constituie partea cea mai înaltă a Anatoliei. Fascinația ei este datorată mai întâi reliefului tulburător, fantastic, alcătuind un peisaj din basmele cu feți frumoși și zâne. Solul este format dintr-un tuf vulcanic erupt din Ergiyas Dağî, anticul Argaeus, vulcan încă activ pe vremea lui Strabon, geograful grec de la începutul erei creștine, originar din această regiune. De-a lungul mileniilor, vântul, soarele, apa ploilor și râurilor au erodat stratul de tuf, transformându-l într-o rețea de văi, râpe, coline în formă de turnuri, conuri, piramide și coloane de 10 până la 100 de metri înălțime. Unele poartă încă pe vârfuri blocuri de piatră dură care au rezistat dintelui vremii. Localnicii le numesc „coloanele acoperite". Ele ne aduc aminte de Babele din Carpații noștri. Când coloanele, subțiate, nu mai suportă greutatea stâncilor, acestea se prăbușesc. Agenții externi își continuă opera și stâlpii de tuf se transformă în conurile numite aici „hogeacurile" sau „hornurile zânelor". Se spune ca ar fi în număr de peste 500 000. Din depărtare arată ca niște pitici cu bonetele lor țuguiate. Izolate sau dese, zeci și sute la un loc, dau și imaginea unor tabere de corturi uriașe.

Din apropiere însă, pe pereții acestor înălțimi de piatră apar porți și ferestre și ele capătă aspectul unor hulubării, stupi, faguri sau blocuri de locuințe moderne. Asta și sunt: locuințe. Din vremuri imemoriale, oamenii, inventivi și iscusiți, au săpat în roca moale galerii și încăperi cu cele mai variate destinații: gospodării, hambare, crame, biserici, chilii, săli de adunare și sfat, staule, cimitire, toate servind la nevoie drept refugii, ceea ce explică sistemul de închidere a galeriilor cu mari plăci rotunde de piatră. Aceste grote artificiale sunt ușor de săpat, uscate, sănătoase și astfel, în Capadocia, oamenii au locuit nu numai pe pământ, dar și în subteran, sau în stânci și faleze, la înălțime, pe multe etaje.

Se pătrunde în acest peisaj lunar pe la Ürgüb, mic târg la circa 90 km de Kayseri, Cezareea romano-bizantină de odinioară, și la 400 km de Ankara. Localitățile străbătute au nume date de confi-

Răstignirea pe Cruce, *frescă dintr-o biserică rupestră de la Göreme, centru al creștinismului din secolele VI și VII*

În p. 40: *secțiune transversală prin așezarea subterană de la Derinkuyu*

guratia reliefului ca Üçhisar (sau „Trei castele"), Karahisar (sau „Cetatea neagră"). Tot așa, monumentele săpate în piatră poartă denumiri pitorești, după un detaliu sau o particularitate care le disting între sutele de așezăminte similare cu care ne vom întâlni în curând: Çarîklî kilise („Biserica sandalelor"), Karanlîk kilise („Biserica întunecată"),

Elmalî kilise („Biserica mărului"), Tokalî kilise („Biserica paftalei"), Kîlîçlar kilise („Biserica săbiilor") etc.

Este bine ca fiecare nou oaspete al acestei lumi de feerie să știe cui îi datorează o experiență intelectuală și estetică unică. Capadocia, locuințele ei subterane și bisericile ei rupestre au fost cunoscute până la începutul secolului al XVIII-lea numai de localnici și de călători, care nu și-au dat însă osteneala să le descrie. Le-a semnalat mai întâi un călător francez în Orient, Paul Lucas, într-o carte publicată la Paris în 1712, în împrejurări care merită să fie povestite. Descrierea lui, „întrucâtva naivă dar în fond exactă", a părut contemporanilor fantezistă, atât de ciudate erau peisajele și monumentele pe care el, cel dintâi, le semnala. El a trebuit deci să repete călătoria din 1705 peste zece ani și să aducă noi descrieri ale regiunii pe care o compara cu labirintul antic. Un secol mai târziu, Chiril, învățatul mitropolit de Konya (vechiul Iconium), ajuns apoi patriarh de Constantinopol, a publicat la Viena cea dintâi hartă modernă a regiunii Ürgüb, reluată după câțiva ani de marele strateg și istoric militar von Moltke, și el călător în Capadocia. Au urmat geografi, geologi, naturaliști, etnografi și arheologi, dar dincolo de interesul pentru peisaj, locuitori și monumentele antice n-a mers nici unul dintre acești specialiști occidentali, greci sau ruși. Abia în secolul nostru un savant bizantinist, iezuitul Guillaume de Jerphanion, și-a consacrat viața și energia cercetării metodice, amănunțite, a bisericilor din Capadocia. Rezultatele străduniilor sale, am spune providențiale, au fost publicate la Paris în șapte volume între 1925 și 1942. Esențialul informațiilor de azi despre aceste monumente, aportul lor la iconografia orientală, descrierile din albumele de artă, ghidurile, broșurile și pliantele pentru turiști sau din studiile comparate ale specialiștilor provin din tezaurul de observații, cercetări și descoperiri ale părintelui Jerphanion.

„Hogeacuri ale zânelor"

În centrul Capadociei, în jurul fostului vulcan Argaeus, într-un patrulater de 15/20 km, călătorul se obișnuiește mai întâi cu peisajul, cu pădurile de conuri, faleze și piramide perforate de locuințe, peisaj întrerupt de șosele și de așezările firești pentru noi, urbane sau rurale, cu case construite pe pământ. În raport cu celelalte, scobite în piatră, ele par puține.

Ceea ce izbește în această lume ciudată este pustietatea, absența relativă a omului. Grotele nu mai sunt locuite și prezența umană se face simțită doar pe șosele, în sate sau în parkingurile special amenajate lângă monumentele mai vizitate. Dar se pare că și în trecut era la fel. În secolul al X-lea, istoricul bizantin Leon Diaconul scria că locuitorii Capadociei au fost numiți troglodiți, pentru că trăiau în caverne. Două veacuri mai târziu, o *Cronica pe scurt*, tot bizantină, semnala acest obicei al capadocienilor, pus pe seama iernilor friguroase. Dar există și mărturii mai vechi, din secolele VI-VII, despre locuințele din grote sau de sub pământ.

Biserici și capele se găsesc nu numai la suprafață, săpate în conuri și faleze de piatră, ci și adânc sub pământ. Pentru a le vizita trebuie coborâte câteva etaje, uneori șapte, de locuințe subterane, accesibile prin culoare de lărgimi și înălțimi variabile.

O localitate subterană, descoperită din întâmplare în 1963, este Derinkuyu, adică „Puțul adânc". Probabil că a cerut eforturi considerabile pentru a fi amenajată. Are 20 de etaje, dintre care numai șapte vizitabile. Se întinde pe o suprafață de 4 km². Cele 600 de intrări, doar parțial degajate, ca și numărul încăperilor, indică o populație de circa 10 000 de oameni. În partea cercetată până acum, galeriile duc la dormitoare, bucătării, chelare, grajduri și depozite de arme; 52 de puțuri serveau aerisirii și aprovizionării cu apă, iar tunele speciale făceau legătura cu alte localități, la distanțe mari. Un asemenea tunel, de 9 km, ducea până la Kaymaklî, oraș subteran vecin.

Se presupune că deja hitiții ar fi avut aici depozite săpate adânc sub pământ, folosite apoi ca ascunzători de primii creștini, în epoca persecuțiilor, și amplificate de bizantini în secolele VII-VIII. Toate popoarele și toate civilizațiile care s-au succedat în Capadocia au avut motive similare pentru amenajarea acestor locuințe în grote artificiale sau subterane. Lipsa lemnului de construcție i-a îndrumat pe oameni către materialul abundent și ușor de fasonat al tufului vulcanic. Încăperile subterane le ofereau condiții bune, erau uscate, aerisite, călduroase iarna, răcoroase vara, dar mai ales bine ascunse, excelente adăposturi în timpul incursiunilor, frecvente în regiune. La Derinkuyu o biserică se află la ultimul etaj inferior, de dimensiuni impresionante: 25 m lungime, 10 m lățime, înaltă de 3 m și jumătate. Este în formă de cruce și se presupune că a fost amenajată într-un spațiu săpat inițial de hitiți.

Experiența locuințelor rupestre din Capadocia provoacă asocieri și incită la reflecții asupra acestor neobișnuite așezări umane. Dacă ne gândim bine, locuințele de acest fel, situate fie în dealuri și munți, fie în adâncuri, se întâlnesc oriunde există condiții prielnice, grote naturale sau ușor de săpat. Geografii semnalau la începutul secolului nostru mii de asemenea locuințe în zone rurale din Italia, Spania, Franța și chiar Elveția. Ele au fost abandonate odată cu progresul condițiilor de viață, dar biserici monolite există încă în Franța, Spania, în Grecia, Etiopia și tot Orientul Apropiat. De adăugat că se amenajează și azi locuințe excavate în piatră, dovadă moder-

nul hotel de la Üçhisar, inaugurat în 1969, și dotat cu un confort care merge până la robinetele de vin din camere, zona fiind reputată pentru podgoriile ei.

Pe pământul românesc sanctuarele sau chiliile rupestre au fost mult timp obișnuite în viața călugărească: chilia cuviosului Daniil Sihastrul de la Putna, a cuviosului Nicodim de la Tismana, schiturile și chiliile de la Corbii de Piatră, Ialomicioara, Nămăești, sunt doar câteva exemple. Dar un complex monumental cu șase bisericuțe, galerii, chilii și morminte, toate rupestre, avem doar la Basarabi, lângă Constanța, datând din secolele X-XI. Basarabii evocă în multe privințe Capadocia și analogii vor fi făcut toate generațiile de monahi sau călători care au legat în trecut Sciția Mică, Dobrogea de azi, atât de prezentă în istoria creștinismului vechi, cu Capadocia.

Se spune că sunt 365 de sanctuare rupestre în Capadocia, ca și zilele anului. Este un număr simbolic, în realitate numai în zona Göreme fiind vreo 400 și numărul lor poate crește odată cu progresul descoperirilor. Inscripțiile datează din secolele X-XIII, dar se presupune că mănăstiri, schituri și biserici existau încă din timpul marilor Părinți capadocieni, din veacul al IV-lea. Ele s-au înmulțit în epoca următoare, de relativă pace. Desigur, au servit și în perioada iconoclastă, când monahii au fost îndeosebi persecutați pentru cinstirea icoanelor, apoi în timpul incursiunilor arabe.

Regăsim în planul acestor lăcașuri mai toate tipurile, de la cel dreptunghiular, cu un naos sau mai multe, probabil cel mai vechi, până la tipul în formă de cruce liberă sau înscrisă într-un pătrat. La anumite intervale, în funcție de posibilități, unele sanctuare erau lărgite și rezugrăvite. Meșterii țineau să dea sanctuarelor aspectul celor din piatră sau zid construite pe pământ, de aici bolțile, absidele, coloanele fără funcțiuni arhitecturale propriu-zise.

Zona Ürgüb-Göreme este cea mai recomandată pentru o vizită rapidă. Peisajul este dominat de faimoasele „hogeacuri ale zânelor" amintite deja. Dar înlăuntrul lor, pe lângă locuințe, ne așteaptă mulțimea bisericilor care conferă acestei zone o predominanță de centru religios și monastic. Göreme înseamnă „nu se poate vedea", „invizibil". Se spune că, la începutul secolului al IV-lea, Sfântul mucenic Hieron din Tiana, urmărit de persecutori,

În zona Zelve pot fi admirate forme deosebite ale „hogeacurilor zânelor", cum au fost numite stâncile fasonate de vânturi și ploi

s-a ascuns într-o grotă din Göreme în care s-a făcut nevăzut, de unde numele locului. Aici, însuși apostolul Pavel socotise potrivită înființarea de școli pentru misionarii noii credințe creștine.

„O nouă provincie a artei bizantine"

Așa s-ar explica numărul mare de biserici în oraș și în împrejurimile lui. În Göreme se află, de pildă, cunoscuta Çarîklî kilise, de care am amintit deja. În partea de sud a naosului sunt venerate ultimele urme ale picioarelor lui Iisus lăsate pe pământ când s-a înălțat la cer. Este însă doar copia urmelor din biserica Înălțării Domnului din Ierusalim. Există de asemenea o frumoasă biserică a Adormirii Maicii Domnului, apoi Biserica Mărului, astfel numită după merii pitici din fața ei și, săpată în același masiv de stâncă, bisericuța Sfintei Varvara, al cărei martiraj a avut loc într-o regiune muntoasă din Egipt, după ce mucenica se ascunsese într-o peșteră deschisă miraculos în fața ei.

Cea mai reprezentativă, spațioasă, bogat decorată cu fresce și bine păstrată este însă, la Göreme, Biserica paftalei. Pe bolta primului naos, o pafta de piatră a dat numele sanctuarului. Este format din două părți, săpate în etape diferite. Pronaosul și primul naos sunt mai vechi. Al doilea naos, mai mare, cele trei abside și o capelă laterală în partea de nord au fost adăugate către mijlocul secolului al X-lea.

În această a doua parte poate fi admirată pictura, executată peste o decorație mai veche și de o calitate remarcabilă, cea mai reușită din Göreme. Din cele trei inscripții păstrate rezultă că biserica a fost zugrăvită prin dania lui Constantin și a fiului său Leon, notabili sau dregători locali, de un meșter Nichifor. Iconografia este alcătuită din scene evanghelice în partea superioară, scene din viețile sfinților în registrul de jos al pereților și, în spațiile rămase libere, din chipuri de sfinți reprezentați în bust, în medalioane, sau în picioare.

Temele provenind din *Evanghelii* relatează istoria sacră a Întrupării Fiului de la *Buna Vestire* la *Naștere*, *Fuga în Egipt* și *Botezul*, *Miracolele lui Hristos*, ciclul *Patimilor*, *Răstignirea*, *Pogorârea la iad*, apoi *Înălțarea* și *Pogorârea Sfântului Duh*. Unele detalii, luate de meșterul zugrav din izvoare apocrife ca *Faptele lui Pilat*, *Evanghelia lui Toma* sau cea

a lui Nicodim sunt deosebit de importante în istoria iconografiei orientale.

Între scenele din *Viețile sfinților*, numeroase sunt cele privitoare la Sfântul Vasile, arhiepiscopul Cezareei Capadociei, de particulară veneraţie în regiune. Este probabil că lăcașul să-i fi fost chiar închinat. La Tokalî a fost mănăstire, iar Sfântul Vasile este întemeietorul vieții călugărești în Biserica Răsăritului. Scena reprezentând împărtășirea Sfintei Maria Egipteanca este o temă specific monastică.

Între chipurile de sfinți, în grup sau izolați, frecvenți sunt cei locali, care au predicat, au păstorit, s-au nevoit sau au pătimit în Asia Mică, cei 40 de mucenici din Sevastia, numeroși martiri care amintesc că Biserica a fost întemeiată pe jertfa lor sau ierarhi și mari dascăli, pentru că Biserica s-a întărit prin strădaniile arhiereilor și prin învățătură.

Răstignirea din absida centrală este de o mare frumusețe: îngerii care planează deasupra Crucii au fost comparați cu cei ai lui Giotto, deși, evident, compoziția de la Göreme este mult anterioară.

Pe peretele de nord, deasupra celor cinci coloane care separă naosul de altar, se văd, de jos în sus, martiri în medalioane, scene din istoria sfântă *(Călătoria lui Iosif și a Fecioarei la Bethleem)*, un șir de sfinți reprezentați în picioare, teme simetrice cu cele de pe peretele de sud, în care apare, dezvoltată, *Fuga în Egipt*.

În absida stângă, *Hristos pe tron*, înconjurat de îngeri și arhangheli, constituie o compoziție impresionantă, de factură arhaică. Meșterul ne arată însă că se putea limita și la o decorație simplă, ca în absida capelei laterale, marcată doar de o cruce și de motive geometrice.

Hristos binecuvântându-i pe apostoli, alte scene din ciclul *Nașterii*, ca *Buna Vestire* și *Fecioara cu Elisabeta*, sau admirabila *Maica Domnului Eléusa* confirmă calitatea superioară a ansamblului pictural de la Tokalîkilise. El pare să dateze din perioada lărgirii bisericii, a doua jumătate a secolului al X-lea. Meșterul Nichifor cunoștea buna școală din Constantinopol a epocii dinastiei macedonene și s-a lăsat influențat de ea.

Acum șapte decenii, când Capadocia și comorile ei au început a fi temeinic cercetate, ea a fost revelată pe plan mondial drept „o nouă provincie a artei bizantine". De fapt, găsim în primul rând, în Capadocia, o experiență spirituală, superioară celei estetice, istorice, culturale. Aici descoperim o altă față, nebănuită, a primului mileniu creștin. Asprimea locurilor, efortul uriaș al întemeierii de așezări în măruntaiele pământului, alături de măiestria sanctuarelor ascunse în piatră, oferă celor de azi pilda admirabilă a unor alte generații de creștini, convinși, statornici în credința lor, pe care au apărat-o timp de două milenii în această vatră venerabilă a învățăturii și trăirii Mântuitorului. ■

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

• **Șerban Papacostea — ROMÂNII ÎN SECOLUL AL XIII-LEA. ÎNTRE CRUCIATĂ ȘI IMPERIUL MONGOL.**

Editura Enciclopedică, București, 1993, 190 pp., 1 600 lei.

• **Adolf Armbruster — ROMANITATEA ROMÂNILOR. ISTORIA UNEI IDEI** (ediția a II-a, revăzută și adăugită).

Editura Enciclopedică, București, 1993, 344 pp., 1 850 lei: cu aceste două cărți, Editura Enciclopedică lansează - într-o interesantă formulă grafică - o nouă colecție: **Biblioteca enciclopedică de istorie a României**, sub coordonarea acad. Șerban Papacostea. Noi îi dorim cât mai multe cărți apărute!

• **Philippe Ariès, Georges Duby** (coordonatori) — **ISTORIA VIEȚII PRIVATE. VOL I-II: DE LA IMPERIUL ROMAN LA ANUL O MIE** (traducere: **Ion Kerdan**).

Editura Meridiane, București, 1994, vol. I - 358 pp., vol. II - 404 pp., 1 780 lei: cu aceste prime două volume (vor fi 10, în final), Editura Meridiane începe realizarea unui proiect blocat înainte de decembrie 1989: tipărirea uneia dintre cele mai importante și impozante lucrări ale noii școli istoriografice franceze.

• **Constantin Argetoianu — PENTRU CEI DE MÂINE. AMINTIRI DIN VREMEA CELOR DE IERI. VOL. IV, PARTEA V: 1917-1918** (ediție și indice adnotat de **Stelian Neagoe**).

Editura Humanitas, București, 1993, 232 pp., 1 200 lei: continuă publicarea integrală a memoriilor unuia dintre cei mai controversați oameni politici români din perioada interbelică, cel care a semnat în numele guvernului Averescu preliminariile păcii de la Buftea și a purtat negocieri apoi cu reprezentanții Puterilor Centrale pentru pacea de la București, un politician cu un remarcabil talent literar.

• **Bronislaw Baczko — IEȘIREA DIN TEROARE. TERMIDOR ȘI REVOLUȚIA** (traducere de **Teodora Cristea**).

Editura Humanitas, București, 1993, 310 pp., 690 lei: o carte care își propune să răspundă la multe întrebări, cea mai importantă fiind: cum se poate ieși din teroare?

• **Roy Medvedev — OAMENII LUI STALIN** (traducere, note și glosar de **George G. Potra** și **Delia Răzdolescu**).

Editura Meridiane, București, 1993, 238 pp., 700 lei: șase scurte biografii ale lui K.E. Vorošilov, A.I. Mikoian, M.A. Suslov, V.M. Molotov, L.M. Kaganovici și G.M. Malenkov, oameni care au jucat, la un moment dat, un rol important în istoria fostului P.C.U.S. și a fostei U.R.S.S.

• **Dominique Sourdel — ISLAMUL** (traducere de **Liliana Saraiev**; controlul de specialitate al traducerii: **Mădălina Moraru**).

Editura Humanitas, București, 1993, 160 pp., 850 lei: una dintre cărțile apărute în celebra colecție Que sais-je? (Ce știu?), o foarte utilă introducere în domeniu.

Istoria mediului înconjurător

FOAME, CIUMĂ, INUNDAŢII, GERURI ŞI SECETE

Încheiem în acest număr seria de articole consacrate calamităţilor naturale din cursul evului mediu românesc. Vom reţine câteva dintre cele mai semnificative mărturii de epocă despre foametea care a bântuit Ţara Românească în perioada 1595-1598, cauzată în primul rând de pustiitoarea campanie turco-tătară condusă de Sinan paşa, iar în final vom încerca să sintetizăm cele mai semnificative cifre cu privire la evoluţia factorului demografic în ţările române în cursul secolului XVI.

PAUL CERNOVODEANU

Cunoscutul istoric şi arhitect militar italian Filippo Pigafetta, însoţind corpul expediţionar toscan trimis de marele duce Ferdinand în ajutorul aliaţilor creştini şi participant la campania de eliberare a Ţării Româneşti din toamna anului 1595, mărturisea şi el că „oastea noastră ducea lipsă de hrană..., fiind nutreţul consumat de caii turcilor şi nemaigăsindu-se deloc şi fiind foarte puţin ovăz şi deloc vin şi bere... Ar trebui anul acesta semănat în orice chip mai mult pentru a avea hrană pentru vite şi pentru oameni, pentru a putea întreţine armata, mai ales în Transilvania, căci în Ţara Românească nu va fi cu putinţă, odată ce turcii au scos din ţară şi pe oamenii care muncesc pământul şi vitele..."

Aceleaşi lipsuri sunt arătate şi de comandantul corpului expediţionar toscan, Silvio Piccolomini, precum şi într-o descriere anonimă a campaniei ostaşilor toscani în Ţara Românească, unde se afirmă că aceştia „au trăit timp de 21 de zile în şir într-o lipsă cumplită de orice hrană, atât pentru ei cât şi pentru caii lor, având o soartă bună atunci când puteau să aibă carne de vacă sau de bou, cu puţină pâine şi cel mult biscuiţi copţi pe jar şi bând din mlaştini apă tulbure şi amestecată [cu noroi]. Rândaşii de la cai... îi lăsau să pască puţină iarbă şi pământ, mâncându-l de foame şi pe acela".

„Păsări străine" şi urşi flămânzi

Izvoarele interne completează acest trist spectacol oferit de marea foamete care a bântuit Muntenia câţiva ani după 1595. Astfel, mai multe hrisoave de la Mihai Viteazul amintesc de vânzări silite de ocine, cu preţuri oscilând între 170 şi 1 600 de aspri, iar pentru moşii mai mari între 62 sau 180 taleri, echivalând 4 340 şi, respectiv, 12 600 de aspri, „în vreme de foamete" (aprilie 1596), „pe vreme de foamete... după prădăciunile turcilor, când au prădat şi robit Ţara Românească" (5 iunie 1597), „în vreme de foamete, după robirea turcilor, când au robit şi prădat Ţara Românească" (21 iunie 1597) sau „pe vreme de foamete" (27 aprilie şi 4 iulie 1597). Un document mai interesant din 28 mai 1596 arată că Stan logofătul din Săveşti a cumpărat jumătate din satul Boteni (Dâmboviţa) de la Paraschiv pe 2 800 aspri, vecinii renunţând la protimisis deoarece „atunci a fost şi rea foamete şi lipsă şi nevoie de bani a tuturor oamenilor pe urma lui Sinan paşa şi nimeni n-a voit atunci să cumpere această mai sus-zisă ocină".

Dar cu toate aceste nenorociri, în urma revenirii la căminele lor a celor fugiţi peste munţi sau a celor scăpaţi din robie, dar şi prin colonizări cu elemente din celelalte ţări române sau de la sud de Dunăre, principatul muntean a fost în stare să-şi refacă, parţial, fondul demic afectat prin pierderile suferite în 1595 şi să reajungă la un nivel economic corespunzător pentru ca Mihai Viteazul să-şi poată continua cu succes campaniile sale care au dus în 1600 la unirea sub sceptrul său a celor trei ţări surori.

Ultima calamitate naturală de proporţii petrecută în veacul XVI, dar numai în Transilvania, a avut loc în 1598. În acel an, în miez de iarnă, în luna ianuarie, Mureşul şi celelalte râuri au ieşit din albii şi s-au revărsat peste câmpii, asemenea inundaţii, bătrânii povestind că n-au mai văzut. Zăpada ce acoperea munţii s-a topit brusc din cauza ploilor, şi albiile râurilor repezi de munte n-au putut cuprinde puhoiul apelor, iar acestea, coborând în văi, au pricinuit groaznice revărsări. Valurile furioase au scos din pământ grânele semănate

încă de cu toamna, iar pe cele încolțite le-au smuls cu glie cu tot. La Alba Iulia, la 18 februarie, suburbia locuită de români — deși se găsea la 8 stadii depărtare de Mureș — a fost aproape în întregime inundată. Viiturile au deteriorat grav biserica din Ograda de Jos (comitatul Arad). Apele revărsate în mare cantitate au băltit vreme îndelungată pe câmpii.

De altfel, anul 1598 a fost atât de ploios în Transilvania, încât a avut un impact neprevăzut asupra desfășurării operațiilor militare împotriva turcilor. În luna octombrie, din pricina ploilor, care au durat 40 de zile, apele Crișului au crescut foarte mult, amenințând tabăra oștilor turco-tătare comandate de Satîrgi Mehmet pașa, ce asediau orașul Oradea. Speriați, asediatorii au trebuit să se retragă în grabă, despresurând orașul și renunțând la cucerirea lui.

În ultimul an al secolului, 1599, s-au produs câteva calamități de-a dreptul stranii, desfășurate însă pe plan local, numai în anumite zone ale Transilvaniei. Astfel, în luna iunie 1599, s-au ivit — venind din Țara Românească — stoluri de păsări complet necunoscute, și atât de agresive, încât s-au aruncat asupra vitelor, scoțându-le ochii. Atunci — spun unele mărturii — ar fi fost atacate și au fost răpuse de aceste păsări, în Țara Bârsei, vreo 30 000 de vite. Un alt stol de „păsări străine", cu penele negre, și-a făcut apariția în aceeași regiune la 9 și 11 octombrie, pierind însă curând. În sfârșit, izvoarele mai semnalează și o invazie de... urși bruni, uriași, venind flămânzi tot dinspre Carpați, atacând oameni și vite și neputând fi opriți și răpuși decât în preajma orașului Alba Iulia.

Și acum să încercăm să determinăm impactul calamităților naturale (foamete, epidemii) și acel al războaielor și pustiirilor năvălirilor străine asupra fondului demic al celor trei țări române în veacul XVI, desigur, în măsura în care izvoarele, destul de lacunare, ne pot oferi unele răspunsuri.

„Sate, dar cu populație foarte deasă..."

O constatare generală, care rezultă din ansamblul izvoarelor analizate, este aceea că între 1501 și 1600 s-a înregistrat, în general, o tendință regresivă de ordin demografic, întreruptă prin scurte perioade de relansare. Acest proces este semnalat în primul rând de sursele otomane, suficient de autorizate să cunoască starea de lucruri din țările române. Astfel, cronicarul Mustafa Ali (1541-1599), în a sa *Esența știrilor*, arată că „pe timpul răposatului sultan Suleiman [Magnificul — 1520-1566], în vilaietul numit Țara Românească trăiau 48 000 de familii, în Moldova trăiau în total 30 000 de familii, iar în Transilvania numărul ghiaurilor era de 50 000 de familii. Pe vremea sultanului Murad al III-lea însă, când s-a apropiat anul Hegirei 1 000 [1591-1592], în vilaietul Țării Românești erau 13 000 de familii și în Țara Moldovei 20 000 de familii". Dacă aplicăm un multiplicator variind între 5 și 10, rezultă că Țara Românească ar fi avut în prima jumătate a sec. XVI o populație variind între 240 000 și 480 000 de locuitori, Moldova între 150 000 și 300 000, iar Transilvania între 250 000 și 500 000, iar la sfârșitul veacului cifrele ar fi ajuns între 65 000 și 130 000 pentru Țara Românească și între 100 000 și 200 000 pentru Moldova. Chiar dacă aceste cifre sunt desigur mult inferioare realității, ele scot în evidență procesul demografic regresiv, situație reținută și în izvoare de altă proveniență. De pildă, raguzanul Michael Bocignoli afirma la 29 iunie 1524 că în Muntenia „se locuiește nu în orașe, ci în sate, dar cu populație foarte deasă, căci în această țară sunt 15 mii de sate dintre care cele mai mici au câte 50 de case". Estimațiile erau exagerate desigur, deoarece aplicând numai multiplicatorul de 5 am ajunge la o cifră de 750 000 de case sau familii care ar da 3 750 000 locuitori, cifră total inadmisibilă. Indiferent de aprecierea greșită, important rămâne faptul că țara era în acea epocă foarte bine populată. În schimb, spre sfârșitul veacului se înregistrează scăderea despre care am vorbit: atât călătorul Montalbanus, la 1570, cât și o descriere anonimă a Moldovei din 1586 arată că „Țara Românească are 4 mii de sate, dintre care cel mai mic este de 100 de case". Așadar, conform acestui din urmă izvor, aplicând tot multiplicatorul 5, ar rezulta 400 000 de familii și o populație de 2 000 000, ceea ce ni se pare, iarăși, prea mult.

Între cifrele din sursele otomane, prea scăzute și acelea din izvoarele occidentale, prea ridicate, întâlnim o medie ceva mai apropiată de realitate, după opinia noastră, și anume aceea rezultată prin calculul efectivelor militare de care dispuneau cele două principate de la sud și est de Carpați și care, în genere, reprezentau circa 10% din totalul populației. Mai întâi, dorim să ne referim la o sursă a lui Neagoe Basarab însuși, datând din 1520, când declara brașovenilor că el era în măsură să vină în ajutorul Ungariei cu 40 000 de ostași călări și pedestrași din țara sa. La rândul său, umanistul sas Georg Reichstorfer afirma cu multă veracitate că Petru Rareș „poate, când nevoia unui război ar cer-o, să adune în țara sa, fără mare greutate și muncă, făcând chemare obștească, o oaste până la 60 000 călăreți și pedestrași"; în schimb, nunțiul apostolic Fabio Mignanelli aprecia la 22 noiembrie 1538 că „toată Valahia împreună [adică Muntenia și Moldova] poate ridica între 40-50 000 de ostași călare, iar Moldova singură 30 000". Emisarul habsburgic Ioan Belsius estima că în 1562, sub Despot vodă, Moldova „poate întot-

deauna să aibă 40 000 de călăreţi şi 60 000 de pedestraşi", iar „voievodul muntean [Petru cel Tânăr] ar dispune de 100 000 de oameni". Italianul Antonio Maria Graziani aprecia că în 1564 Moldova putea să ridice 40 000 de călăreţi, iar abatele Giulio Ruggiero, în 1568, susţinea că din această ţară s-ar putea strânge vreo 50 000 ostaşi călări.

În sfârşit, pentru Muntenia, secretarul lui Petru Cercel, genovezul Franco Sivori, atestă la 1583 că principatul putea conta pe vreo 40 000 de călăreţi, cifră confirmată şi de un document anonim din 1586, care afirmă că domnul Mihnea II Turcitul putea strânge „40 000 de ostaşi".

„Să aibă slobozenie de a-şi ara..."

Aşadar, cu unele aproximaţii, putem calcula evoluţia populaţiei Ţării Româneşti între 1520 şi 1586, de la 400 000 locuitori (1520) la 200 000 (1538), 1 000 000 (1562) şi din nou 400 000 de suflete în 1583, 1586. Cât priveşte Moldova, aceasta ar fi dispus, între 1535 şi 1568, de o populaţie cam de 600 000 (1535), 300 000 (1538), 1 000 000 (!) în 1562 şi circa 400 000 (1564) sau 500 000 în 1568.

Cu oarecare rezerve, acestea sunt cifre care pot fi acceptate pentru cele două principate. Ele indică fluctuaţii provocate de calamităţi (secetă, foamete, ciumă) şi războaie, mai ales acelea din anii 1538-1540 şi 1574-1576. Domnitorii de atunci au căutat să refacă fondul demic al populaţiei, atunci când a fost posibil acest lucru, prin colonizări. Aşa s-a întâmplat, de pildă, în Ţara Românească, ce fusese pustiită de foamete sub Radu Paisie, şi care, în 1552, sub Mircea Ciobanul, a primit mulţi locuitori din Banat, odată cu ocuparea acestei provincii de către otomani şi transformarea ei în paşalâcul de la Timişoara. „Într-acelea vremi greăle mulţi oameni din Banat în Ţara Românească au scăpat. Sârbii, cu limba rumânească şi natura au luat". La fel sub Mihai Viteazul, când ţara a fost greu afectată de foametea provocată de pustiirile turco-tătare din 1595, voievodul a încurajat colonizarea cu elemente emigrate din ţările vecine. Totodată, el a făcut cunoscut împăratului habsburg Rudolf II, în octombrie 1598, că „în incursiunea efectuată la sud de Dunăre, în Bulgaria, până la Sofia, a ars vreo 2 000 de sate, ridicând pe locuitorii lor, ca la 16 000 de oameni", strămutându-i în Ţara Românească „cu averea lor toată". Faptul este confirmat şi de emisarul papal raguzanul Paolo Giorgi, care arată într-un memoriu adresat la 15 martie 1598 suveranului pontif că „mulţi bulgari au trecut în Ţara Românească, cu familiile lor şi cu agonisita lor", voievodul ajutând în acelaşi timp şi pe robii români fugiţi, capturaţi mai înainte de Sinan paşa, să se reîntoarcă peste Dunăre la căminele lor. Tot Giorgi mai arată că încă din 1595, „când Mihai voievod a ars Rusciukul, toţi acei albanezi care locuiau la Cervena Vodă, loca-

Cu ajutorul moldovenilor, ardelenilor şi al unui detaşament toscan, Mihai Viteazul eliberează oraşul Târgovişte (6-8 octombrie 1595)

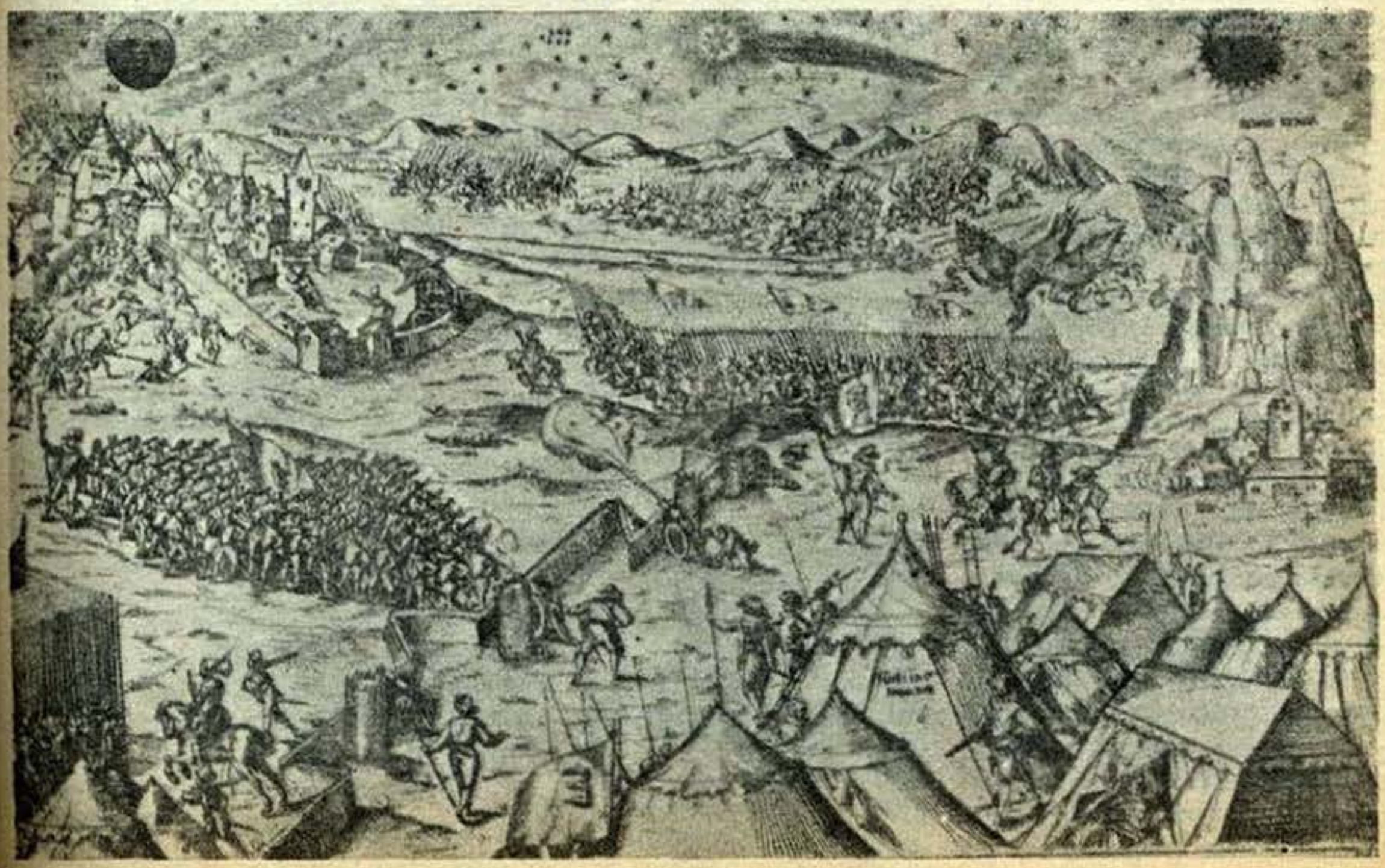

litate foarte frumoasă ca așezare, au trecut în Țara Românească cu femei și cu copii..."

Și în Moldova, spre a atenua depresiunea demografică, domnitorii au procedat în același fel, încurajând colonizările și acordarea de „slobozii". Astfel, Reichstorfer precizează că în Moldova lui Petru Rareș „locuiesc împreună, sub cârmuirea voievodului, diferite... neamuri, ca de pildă ruteni, poloni, sârbi, armeni, bulgari și tătari și, în sfârșit, mulți sași din Transilvania, fără ca motivul deosebirilor de rituri și dogme [să-i facă] să se certe între ei". Câteva documente interne atestă încurajarea așezării fugarilor munteni și transilvăneni, ca și a oamenilor străini pe pământul Moldovei. De pildă, Petru Șchiopul îngăduia la 3 septembrie 1585 lui Bucium, pârcălab de Hotin, să primească pe moșia lui de la Lunca Mare „însă din altă țară, ungur [citește transilvănean] sau muntean sau sârb sau grec, iar el să aibă de la noi slobozenie pe cinci ani, să nu ne lucreze nouă nici un fel de muncă... nici la oaste să nu meargă, nici iliș să nu plătească". La fel, Ieremia Movilă scutea pe trei ani de orice fel de dări (17 ianuarie 1597), în afara „birului împărătesc", pe oricare dintre străinii ce i-ar fi așezat călugării de la mănăstirea Neamț pe moșia lor de la Orțești (ținutul Suceava): „sau leah, sau rușin sau sârb sau grec sau valah sau ungur sau fie orice limbă vor fi", să muncească domniei, nici să-i plătească „iliș, nici 50 aspri, nici gorștină de oi, nici de porci, nici sulgiu de vaci, nici pentru oi și nici o dabilă". Tot așa, la 19 septembrie 1597, același domn întărea mănăstirii Iațco de lângă Suceava un sat lângă vatra lăcașului, unde aveau voie să vină „oameni din alte țări sau din țara noastră, leah sau rus sau sârb sau grec sau orice neam ar fi, iar acei oameni toți... să aibă slobozenie de a-și ara și semăna grânele și a cosi fânul în țarina târgului, în țarina Sucevei unde le va plăcea ca și oamenii din târg".

Acestea sunt datele — firave și răzlețe — de ordin demografic pe care le-am putut culege cu privire la Țara Românească și Moldova în veacul XVI.

În privința Transilvaniei, ținem să amintim că până la 1566 (anul morții sultanului Suleiman Magnificul) și încetarea luptelor cu Casa de Austria (1568), provincia a avut o istorie foarte agitată, pierderile demografice suferite de pe urma calamităților naturale fiind sporite de acelea provocate de numeroasele răscoale și războaie care au pustiit țara: războiul țărănesc din 1514, răscoala „țarului Negru" Iovan Nenada din 1527, luptele dintre ferdinandiști și zapolyeni, războaiele dintre otomani și imperiali etc. Timp de aproape șase decenii au acționat din plin trei factori destabilizatori din punct de vedere demografic: războaiele, foametea și ciuma. Așa se explică stagnarea creșterii populației în prima jumătate a sec. XVI și chiar regresul ei până la circa 1 200 000 de locuitori (Transilvania, Banatul și comitatele din Partium) sau circa 5-600 000 de suflete pentru Transilvania propriu-zisă.

După 1568 și până către sfârșitul veacului, provincia a fost scutită de pustiirile războaielor, singurul factor perturbator major al fondului demic rămânând acela al calamităților naturale, în special perioadele de criză din 1574-1576 și 1585-1588. Totodată, trebuie avute în vedere și pierderile teritoriale suferite de provincie: Banatul și o jumătate din Crișana au fost ocupate de otomani în 1552, iar comitatul Satu Mare a fost cedat imperialilor în 1570 prin tratatul de la Spyer. Așadar, în pofida acestor amputații și a pierderilor suferite prin calamități, totuși, compensațiile provenite din sporul natural și colonizări, indică un ritm lent dar cert de creștere a populației, în așa fel încât la sfârșitul secolului cifra — după unele estimări — era în jur de 1 600 000-1 800 000 de suflete pe întreaga provincie istorică — (inclusiv teritoriile pierdute) și de 650 000-700 000 numai pentru Transilvania propriu-zisă.

În privința distribuției elementului etnic în procente în cadrul populației Transilvaniei, cifrele sunt greu de stabilit pentru sec. XVI. Alături de românii majoritari, răspândiți în întreaga provincie, așa cum atestă umaniștii Anton Verancsics (după 1549) și Georg Reichstorfer (1550), francezul Pierre Lescalopier (1574), clericii iezuiți Antonio Possevino (1583) și Ferrante Capeci (1584) sau eruditul Jacques Bongars (1585), locuiau în scaunele lor sașii și secuii, precum și ungurii întâlniți mai ales în nord-vestul provinciei; mai sunt amintiți, în sec. XVI, țiganii, emigranții sud-dunăreni sârbi și bulgari, în Banat și sudul Transilvaniei, rutenii în părțile Maramureșului și puțini polonezi în regiunea Clujului.

Încheind analiza noastră asupra evoluției populației în țările române în sec. XVI, am putut constata o depresiune demografică depistată îndeosebi în prima jumătate a veacului în Transilvania și spre sfârșitul său în Muntenia și Moldova, pentru ca apoi să surprindem unele tendințe de redresare până la 1600, îndeosebi în Transilvania, dar oscilantă în celelalte două principate. Oricum, fondul demic al țărilor române a fost — în general — destul de afectat în toată această perioadă nu numai datorită calamităților naturale și războaielor, dar și în urma pierderilor teritoriale suferite de cele trei țări românești. ■

Mari istorici ai lumii

FRANZ BABINGER — turcolog și agent secret?

Franz Babinger este un nume familiar specialiștilor în istoria Imperiului otoman de pretutindeni. Contribuțiile sale fundamentale sunt citate frecvent. Pentru publicul larg el este însă un nume mai puțin cunoscut. Iar cititorul român are motive în plus să afle despre savantul german, pentru că a fost creatorul primului și singurului — până astăzi — institut de turcologie din România (1940-1945). Franz Babinger s-a aflat, din 1935 și până în 1943, în țara noastră, ținând conferințe, cursuri și seminarii, conducând activitatea Institutului de la Iași. Iată de ce ne-am propus ca, în paginile ce urmează, să îi facem o scurtă prezentare.

DAN PRODAN

Franz Babinger s-a născut la 15 ianuarie 1891, în localitatea Weiden-Bavaria, lângă München, landul Palatinatul de Sus, într-o veche familie de înalți funcționari, cu vederi politice promonarhiste. Mândru de originea sa bavareză, tânărul Franz a manifestat un interes deosebit pentru studiile genealogice privind familiile din landul natal. A și efectuat cercetări în arhivele muncheneze. Dar altul avea să fie drumul său ca istoric.

Ceaiul de la ora 5

După anii liceului făcut la Würtzburg — și încununați cu un strălucit bacalaureat — s-a înscris la Facultatea de filosofie (secția istorie, specializarea indologie) a Universității din München. A avut de înfruntat opoziția familiei, care l-ar fi vrut student la drept și apoi funcționar al statului. După absolvirea facultății, a urmat un doctorat și specializarea — tot în indologie — la Oxford, în Anglia. Acolo l-a întâlnit pentru prima oară pe T.E. Lawrence, un nume ce avea să devină celebru în anii primului război mondial. Specialist în civilizațiile Orientului, în primul rând în cea arabă, Lawrence a parcurs Orientul. Apropiat și Mijlociu încă înainte de izbucnirea războiului. Minuțioasele sale cercetări arheologice s-au regăsit apoi pe hărțile statelor majore britanice. Atașat Biroului arab din Cairo, colonelul Lawrence a organizat revolta triburilor arabe împotriva stăpânirii otomane, provocând mari pierderi inamicului. Autor și al unor cărți inspirate din experiența sa de viață — între care cea mai cunoscută este *Cei șapte stâlpi ai înțelepciunii* - a devenit, la sfârșitul războiului, din colonel, simplu... soldat. A murit în mod

stupid, într-un accident de motocicletă. Dar să revenim la Franz Babinger. Acesta s-a orientat treptat de la preocupările sale consacrate Indiei spre zone ce interesau mai îndeaproape Germania: Imperiul otoman. Odată izbucnit războiul, artileristul Babinger a fost transferat — după un complicat procedeu birocratic, ce a presupus alergătură după diferite acte necesare — misiunii militare germane din Imperiul otoman, aliat al Puterilor Centrale. A trimis numeroase corespondențe de război pentru ziarele germane ale vremii. Ca o curiozitate, să notăm că în timpul campaniei de la Gallipoli, din 1915, când un corp expediționar anglo-francez a încercat să debarce în Dardanele, s-au aflat față în față doi viitori mari turcologi. În liniile otomano-germane se găsea Franz Babinger, iar pe una dintre navele care transportau corpul expediționar era îmbarcat Jean Deny, marele orientalist francez, cel ce avea să publice, în 1921, la Paris, celebra *Gramatică a limbii turce. Dialectul osmanlîu,* fundamentală și astăzi pentru învățarea limbii în care erau scrise documentele sultanilor.

Mai târziu, în Palestina, Babinger s-a aflat față în față cu fostul său coleg de la Oxford, T.E. Lawrence. Franz — comandantul unei baterii de artilerie — a primit într-o zi, printr-un băiat arab, o scrisoare prin care englezul îl invita să vină să bea ceaiul de la ora 5 între cele două linii. Răspunsul prusacului a fost scurt: regreta, dar calitatea și onoarea de ofițer german îl împiedicau să dea curs invitației. Poate altă dată. Nu știm însă să se mai fi ivit ocazia, după război. Însușindu-și foarte bine limba turcă, Babinger a devenit ofițer de legătură între misiunea militară germană și curtea ultimului sultan otoman, Mehmed VI Vahdettin (1918-1922). A primit și o înaltă decorație otomană, care se acorda foarte rar: medalia *Liyakat* (Merit). L-a cunoscut apoi și pe creatorul Turciei moderne, Mustafa Kemal Atatürk, experiență ce l-a marcat profund.

La sfârșitul primului război mondial, Babinger a revenit la München. În 1924 a fost numit profesor universitar la Berlin. Perioada care a urmat până la instaurarea regimului național-socialist (1933) a fost una dintre cele mai fecunde din activitatea sa științifică. Este adevărat, Berlinul era unul dintre puternicele centre ale orientalisticii mondiale, dispunând de excelente biblioteci de specialitate, de tipografii cu caractere arabe. Forurile tutelare acordau un mare sprijin administrativ și mai ales financiar. Într-un cuvânt, un cercetător dornic să muncească găsea acolo condiții ideale. În această perioadă a publicat câteva dintre contribuțiile sale fundamentale. Mai întâi primele studii despre viața și activitatea șeyh-ului Bedr-ed-din Mahmud, kadiasker (judecător militar) de Rumelia. Ridicându-se împotriva sultanului, acesta traversa Marea Neagră, din vestul Anatoliei până în Dobrogea. Cu ajutorul lui Mircea cel Bătrân — ajuns un arbitru al situației din Imperiul otoman — el a trecut în Deliorman (Pădurea nebună) din sudul Dobrogei, pentru a conduce o revoltă contra sultanului. Mișcarea a fost însă înfrântă și șeyh-ul rebel prins și spânzurat în 1416. Mai târziu, în 1943, la Iași, Babinger avea să dea și o ediție a textului în caractere arabe. A urmat, în 1925, ediția cronicii lui Oruc bin Adil, după două manuscrise inedite. Cronica interesează îndeaproape și istoria românilor, oferind date importante pentru perioada cuprinsă între Mircea cel Bătrân și Ștefan cel Mare. Lucrarea sa monumentală, *Cronicarii osmani și opera lor,* apărută în 1927, rămâne fundamentală și astăzi. Babinger realiza, pentru prima oară, un inventar al cronicarilor otomani și al manuscriselor cronicilor lor, atât cât se putea în acel moment. Erau cuprinși 376 istoriografi, cu analize ale vieții și operei lor. Ulterior, ea avea să fie completată prin contribuțiile altor turcologi, inclusiv ale profesorului Mihail Guboglu.

Cercetările lui Franz Babinger nu s-au limitat doar la izvoarele otomane. Posesor al unui bagaj de cunoștințe filologice impresionante — vorbea curent franceza, engleza, italiana, româna, turca, persana, araba, folosind și latina, greaca și slava — el a publicat și relatări de călătorie ale unor europeni care au trecut la diferite date prin sud-estul Europei: Dernschwam, Bezold, Bargrave (în 1652 a străbătut și Dobrogea și Moldova), Hiltebrandt (între 1656-1658 a parcurs și toate provinciile istorice românești), De la Croix (trece prin Moldova, la 1676).

La scurtă vreme după instalarea regimului național-socialist în Germania, în 1934, Franz Babinger a trebuit să părăsească învățământul superior și chiar Germania. Motivul: una dintre bunicile lui Babinger, franțuzoaică de origine ar fi fost evreică.

La București și Iași

După ce a plecat din Germania, Babinger a fost invitat de Nicolae Iorga la București în 1935. Conștient de sursa extraordinară pe care o constituiau documentele turco-osmane pentru trecutul țărilor noastre, marele istoric român l-a angajat pe Babinger la Institutul de bizantinologie din București, cu un contract, savantul german urmând să susțină prelegeri, cursuri și seminarii de istorie, cultură și civilizație turco-islamică. La expirarea contractului, istoricul Gh. I. Brătianu l-a poftit pe turcologul german la Universitatea din Iași, începând cu luna octombrie 1937. A fost apoi angajat cu contract, ca titular al „conferinței" de limbă și istorie turcă (1938). Activitatea sa didactică a fost bogată, în ciuda deselor deplasări pe care le-a făcut la Istanbul. S-a spus, fără a se aduce și dovezi documentare, că Babinger s-a aflat în România

nu numai ca istoric, ci și ca agent al Abwehr-ului, serviciul de informații al armatei germane. În cercetările pe care le-am putut întreprinde până acum, nu am găsit, în afara deselor deplasări făcute din România spre Turcia (dar care puteau avea foarte bine doar rosturi științifice), argumente în favoarea sau contra acestor aserțiuni. Poate că dovezile se mai află încă în arhivele Abwehr-ului sau ale fostului serviciu român de informații.

Începând cu data de 1 aprilie 1940, s-a înființat la Iași un Institut de turcologie. Director onorific era Nicolae Iorga, iar director de studii Franz Babinger. Asistent și bibliotecar a devenit Mihail Guboglu. A fost o întreagă poveste, Babinger refuzându-l mai întâi. A trebuit să intervină ministrul Turciei la București, Hamdullah Suphi Tanrîöver, la ministrul învățământului de atunci, Petre Andrei, care a sunat la Babinger pentru a-l convinge să îl primească pe cel ce avea să devină decanul studiilor turcologice românești. Grație eforturilor personale ale lui Franz Babinger, Institutul a fost dotat cu o solidă bibliotecă de specialitate, pe care condițiile vitrege ale războiului au împrăștiat-o apoi în diferite părți.

Creație a unui german, Institutul de turcologie din Iași nu a putut să supraviețuiască anului 1945. De altfel, încă din toamna lui 1943 Babinger a fost mobilizat și a părăsit România, unde nu avea să mai revină vreodată.

După sfârșitul războiului, a rămas în zona de ocupație occidentală. Între 1948-1958 a fost titularul catedrei de istorie și cultură a Orientului Apropiat și turcologie, anume creată pentru el la Univeristatea din München. În capitala Bavariei a creat și un Institut pentru istoria și cultura Orientului Apropiat. În 1953 apărea o altă lucrare celebră a lui, *Mehméd Cuceritorul și vremea sa*, tradusă foarte repede în franceză, italiană, sârbo-croată, engleză și în alte limbi. Neputând uita „tratamentul" pe care i-l aplicase, profesorul Mihail Guboglu i-a făcut o recenzie foarte critică.

În vara anului 1967, Franz Babinger a fost invitat, împreună cu soția, de Universitatea din Tirana. Cu acel prilej l-a reîntâlnit pe liderul albanez Enver Hogea, pe care îl cunoscuse pe vremea când era doar profesor de liceu. În timpul unei croaziere la Dürres, Babinger a făcut baie în apele Adriaticii. A suferit un atac de cord și nu a mai putut fi salvat. A fost incinerat la Viena, urna funerară fiind depusă în cavoul familiei din Würtzburg. Rămâneau în urma sa peste 300 titluri de lucrări, indispensabile și astăzi cercetătorilor. În timpul vieții, Babinger a fost ales membru de onoare a 12 academii din Germania și străinătate și a numeroase societăți științifice prestigioase. În 1967, în chiar anul morții sale, Societatea sud-est europeană din München i-a decernat Medalia de aur „Constantin Jirecek". Fusese instituită în onoarea istoricului ceh (1854-1918) considerat întemeietorul balcanologiei moderne, pe care și Academia Română îl alesese între membrii săi.

Și mai rămâneau în urma lui Franz Babinger puțini doctori în istorie, dintre care doi români — M.M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Nicoară Beldiceanu, un al treilea fiind soția profesorului Beldiceanu, doamna Irène Beldiceanu-Steinherr. Cam puțin se vor gândi unii, mai ales cei obișnuiți să judece lucrurile cantitativ. Dar exigențele științifice și metodologice pe care le impunea și, și le impunea Franz Babinger au dus la acest număr redus. Așa cum își amintea profesorul Nicoară Beldiceanu, a fi trecut un doctorat cu Babinger era un titlu de mândrie dar și o solidă carte de vizită și o scrisoare de recomandare care îți deschidea toate porțile. Nu este mai puțin adevărat că omul Babinger era un caracter foarte dificil, orgolios, uneori ranchiunos, cu ieșiri violente. Asistenții și studenții săi îi știau de frică. Tot profesorul Beldiceanu își amintea o scenă la care a fost martor: Babinger a ieșit ca o furtună din biroul său, a intrat în biblioteca seminarului, s-a oprit în fața unui doctorand vociferând și i-a aruncat în față teza, dându-i de înțeles că doctorantura lui luase sfârșit. Nu suporta să se privească în oglindă și, ca o altă ciudățenie, iubea enorm pisicile. Avea de altfel grijă să lase bani în mod regulat intendentei Institutului münchenez pentru hrana pisicilor care locuiau în incinta instituției.

Să mai adăugăm acestui portret două elemente: în timpul acțiunilor antievreiești din Iași, din iunie 1941, a intervenit personal la Comandamentul german, salvând viețile unor evrei. Iar în cercul prietenilor intimi a pronosticat, încă de la începutul războiului, că Hitler îl va pierde. Acesta a fost Franz Babinger. ■

LA EVOLUȚIA SOCIETĂȚII

(Biverb: 6, 7)

T x S = T x C

Gheorghe BRAȘOVEANU

1935. PAUL MORAND

ŞI LECŢIA BUCUREŞTILOR

JACQUES BARIETY,
Preşedintele Asociaţiei internaţionale de istorie contemporană a Europei

Anul 1935 poate fi considerat cel în care Germania şi-a manifestat în mod evident agresivitatea, luând decizia reînarmării şi punând în cauză, în mod direct, ordinea europeană rezultată în urma tratatelor de pace din 1919-1920[1]. În acelaşi an, factorii politici din România au început să îşi pună întrebări în legătură cu viitorul ţării: linia politică definită de Nicolae Titulescu, de atâta vreme, mai putea fi menţinută încă, în ciuda bulversărilor pe care le cunoştea Europa? România stabilise cu un an înainte relaţii diplomatice normale cu U.R.S.S. În Franţa însă se manifestau nelinişti în legătură cu propaganda germană tot mai agresivă. Şi tot în 1935 a apărut la Paris, la editura Plon, o carte scrisă de Paul Morand, intitulată Bucarest. **De mici proporţii, foarte bine scrisă, ea îşi propunea să facă mai bine cunoscută şi mai iubită în Franţa ţara a cărei capitală era Bucureştiul.**

[1] Domnul Jacques Bariéty, profesor la Sorbona este un nume cunoscut cititorilor revistei *Magazin istoric* (nr. 9/1986). Specialist în istoria relaţiilor internaţionale interbelice, domnia sa a luat parte, anul trecut, la un colocviu organizat de A.D.I.R.I. pe tema *Relaţiilor franco-române în perioada interbelică*. Din ampla sa comunicare, am desprins, pentru început, partea referitoare la cartea consacrată de Paul Morand oraşului Bucureşti.

Înainte de a-i da cuvântul istoricului francez, să spunem câteva cuvinte şi despre Paul Morand. S-a născut la 13 martie 1888. Tatăl său era directorul unei şcoli de arte decorative. Casa lor era frecventată de oameni de litere şi ziarişti. Şi-a făcut studiile la Oxford, apoi a intrat în diplomaţie. Numit şef al misiunii economice de război la Londra, în perioada 1939-1940, a trecut, după capitularea Franţei, de partea guvernului de la Vichy. În 1944, după ce şi-a încheiat misiunea la Bucureşti, a reprezentat Franţa lui Pétain la Berna. După război a fost exclus din cadrul serviciului diplomatic francez. Retras în Elveţia a intrat într-un con de umbră. În anii '70 a fost primit la Academia Franceză. A murit în 1976.

Două imagini din Bucureștiul văzut de Paul Morand și astăzi dispărut: Palatul Sturdza (sediul Ministerului afacerilor străine) din Piața Victoriei (p. 52) *și Halele din Piața Unirii*

Marcel Proust — Elena Suțu — Paul Morand

Primul meu gând a fost că tomul lui Paul Morand era o lucrare de propagandă, în cel mai bun sens al cuvântului, adică una scrisă dacă nu la cererea Ministerului de externe francez, cel puțin cu acordul acestuia, pentru a reîncălzi prietenia româno-franceză într-un moment în care se puteau pune semne de întrebare asupra perspectivelor relațiilor dintre cele două țări. În fond, Morand era diplomat de carieră și din iulie 1943 până în aprilie 1944 a fost ministru plenipotențiar al Franței la București. El avea relații privilegiate cu românii din Paris, mai ales după ce se căsătorise cu Elena Suțu, fosta soție a prințului Dimitrie, atașat militar al României la Paris. Martori la celebrarea căsătoriei au fost Philippe Berthelot, secretarul general al Ministerului de externe, și Constantin Diamandy, ministrul României în Franța.

Primul meu gând a fost deci că respectiva carte era strâns legată de politica externă a Franței, din perioada anilor 1934-1935. Pornind de la această idee, am intrat în august 1993 în arhiva Legației Franței la București, explorând intervalul anilor 1934-1935. Am sperat să găsesc elemente referitoare la trecerea lui Morand prin sediul Legației, eventual privind geneza cărții. Spre stupefacția mea, numele lui nu apare menționat măcar o singură dată în actele Legației. După cum nici Legația nu este menționată în cartea lui. Nu există decât o singură explicație: Paul Morand nu a frecventat-o în timpul șederii sale la București. În schimb, a vizitat pe mulți intelectuali români, numele unora dintre ei fiind menționate în postfața cărții: profesorul Nicolae Iorga, George Fotino, George Cantacuzino, Tzigara-Samurcaș, Eugen Filoti, șeful serviciului de presă al Ministerului român de externe, care se ocupa de problemele de propagandă. Motivul l-ar putea constitui relațiile nu tocmai bune pe care le avea în acel moment Morand cu Quai d'Orsay (sediul Ministerului de externe francez). Din martie 1926, se afla, la cererea sa, în disponibilitate, plimbându-se prin lume și trăind din scrierile sale, dar mai ales din averea soției. Își va relua serviciul abia în aprilie 1935, la cererea lui Pierre Laval, pe atunci ministru de externe, care l-a numit delegat pe lângă comisariatul pentru Expoziția universală din 1937.

Legăturile lui Paul Morand cu românii începuseră dinainte de primul război mondial, când ocupa postul de atașat al Ambasadei Franței la Londra. L-a cunoscut acolo pe Emanuel Bibescu, aflat și el într-un post diplomatic în capitala londoneză. Rechemat la Paris, pentru a lucra cu Berthelot la cabinetul lui Aristide Briand, frecventează o societate mon-

denă și literară în care întâlnește numeroși români, între care reprezentanți ai familiilor Bibescu și Suțu. Viitoarea lui soție, Elena, deja separată de primul ei soț, o femeie splendidă la cei 37 ani ai săi, trecea, alături de Martha Bibescu și Anna de Noailles, drept una dintre cele „trei regine române ale Parisului". Cineva care și-ar propune să facă un studiu despre influența exercitată pe plan literar și politic de românii aflați în perioada interbelică la Paris, ar putea ajunge la concluzii interesante.

Încă din 1917 s-au stabilit relații afective puternice între Marcel Proust, Elena Suțu și Paul Morand. Marcel Proust a avut un adevărat cult pentru Elena Suțu. El, care nu ieșea aproape deloc din casă, o vizita în apartamentul ei de la Ritz. Și Paul Morand, care era cu 11 ani mai mare decât ea, o însoțea adesea. Prima noapte petrecută împreună a fost cea de 16 septembrie 1917. Dar Paul Morand nu a renunțat la alte aventuri, atât înainte cât și după căsătorie, deși cuplul lor a fost foarte unit.

În acei ani, politica se amesteca cu mondenitățile, cu literatura și cu intrigile amoroase. Fratele Elenei, Ioan Hrisoveloni, câștigase mulți bani din afacerile cu petrol și se afla în fruntea unei bănci care avea sucursale la Istanbul și New York. În 1916, după intrarea României în război, familia Hrisoveloni a creat în țară o rețea de ambulanțe și de spitale de campanie. Elena Suțu era reprezentanta la Paris a Crucii Roșii române. În 1919, când cuplul regal român a făcut o vizită la Paris *(Magazin istoric*, nr. 7/1993), Elena Suțu a oferit o serată în apartamentul său de la Ritz, animată de Mistinguett și de Maurice Chevalier. Fără îndoială că prin intermediul viitoarei lui soții, a stabilit Paul Morand o relație cu familia regală română. După război, Elena Suțu și-a ridicat la Paris, pe Avenue Charles Floquet, un hotel particular, cerând să aibă și un salon de 30 m lungime și 8 m lățime. Acolo a oficiat ea, ca mare doamnă a societății pariziene. După căsătorie, tot acolo s-a instalat și Paul Morand, până la sfârșitul vieții lui. Împreună au primit lumea bună a Parisului, inclusiv în timpul ocupației germane.

Proprietarul român al cotidianului Le Figaro

Dar să sărim peste ani, până în 1934. În luna martie, influentul cotidian parizian de dimineață, *Le Figaro*, citit de societatea mondenă, literară și politică, trece din proprietatea bogatului François Coty — care încercase să îl transforme în trambulina ambițiilor sale politice — în cea a lui Leon Cotnăreanu, român stabilit la Paris. Cea care a mijlocit tranzacția a fost Yvonne Coty, fosta soție a lui François, recăsătorită cu Leon. La scurtă vreme după ce a devenit proprietarul ziarului, Cotnăreanu a instalat un nou Comitet de direcție, din care făceau parte, printre alții, Wladimir d'Ormesson, André Maurois, Paul Morand. Semnau, în calitate de cronicari, Giraudoux, Mauriac, Carco, Claudel, Duhamel, o echipă care va face gloria ziarului timp de decenii. Nu am putut găsi vreo urmă a unei eventuale cooperări a Quai d'Orsay-ului în această afacere. Dar este evident că având un proprietar român și pe Paul Morand în comitetul de redacție, *Le Figaro* s-a interesat îndeaproape de România. Paul Morand furniza în mod regulat cronici ziarului, pe care le strângea apoi în cărți.

Iată deci contextul în care trebuie plasată cartea sa *Bucarest*. Paul Morand era un pasionat de călătorii și de descoperirea unor orașe străine. Încă din tinerețe, descrisese Veneția, apoi în 1930 a publicat *New York, portrait de ville* (New York, portretul unui oraș), iar în 1933 o carte similară despre Londra.

Pentru cel interesat nimic nu poate înlocui lectura cărții *Bucarest*, a lui Paul Morand. Putem spera doar să invităm pe cei care nu au citit-o să o facă. Paul Morand excela în acest gen de scrieri, relatare în același timp a turistului foarte cultivat cât și a ziaristului. Analizele savante și anecdotele pitorești se amestecă într-un dozaj perfect, ținând trează atenția cititorului. Lectura este o adevărată plăcere, atât prin informațiile pe care le aduce, cât și prin forma în care sunt prezentate.

Cartea începe cu descrierea sosirii autorului la aeroportul din București. Călătoria cu avionul era, în acea epocă, un lucru mai aparte. Ea este în acest caz nu numai un semn al omului grăbit, ci și un prilej pentru o primă și splendidă descriere geografică a României, marcând totodată importanța pe care o avea aviația în această țară.

Apoi, sub titlul *Panoramă istorică*, Paul Morand face o scurtă incursiune în „geoistoria" poporului român, ajungând până la problema — atât de actuală în acel moment — a relațiilor României cu U.R.S.S. O problemă care a dominat destinele românilor vreme de două secole. Autorul nostru a căutat să explice cititorului francez identitatea românilor, marcând aportul Romei, al populațiilor dinaintea colonizării romane, apoi partea Bizanțului, a slavilor, ungurilor, turcilor, țiganilor, influențele ruse, germane și franceze, din se-

(Continuare în p. 67)

DUPĂ 25 ANI,

ÎN CĂUTAREA LUI DRACULA

Acum 25 ani, în numărul din luna decembrie 1969, redactorul șef al revistei *Magazin istoric*, domnul Cristian Popișteanu, a publicat un articol al nostru, intitulat *În căutarea lui Dracula*. Nici noi, nici domnia sa nu ne-am închipuit atunci că era începutul unei serii de articole — unele apărute tot în *Magazin istoric* — ce avea să culmineze cu patru cărți. Prima, *In Search of Dracula* (În căutarea lui Dracula), a devenit un *best-seller*, tipărit nu numai în engleză, dar și în franceză, spaniolă, suedeză, italiană, portugheză, sârbo-croată, japoneză, iar, chiar de curând, în anul 1992, și în limba română.

Un eveniment deosebit — vizita fostului președinte Richard Nixon la București, în 1969 (prima făcută de un președinte american în România) — a adus în țara voievodului de care tocmai începeam să ne ocupăm peste 200 ziariști. După ce a apărut articolul nostru în *Magazin istoric*, atât în S.U.A., cât și în alte părți s-au publicat știri prin care publicul era informat că existase o figură istorică reală și un castel al său, dincolo de cele descrise de Bram Stoker în romanul său *Dracula*.

Am continuat cercetările pentru a scrie prima biografie a lui Vlad Țepeș, sub titlul *Dracula: a Biography of Vlad the Impaler 1431-1476*, publicată în 1973. A urmat *The Essential Dracula*, în 1979, o ediție a romanului lui Bram Stoker, însoțită de notele și comentariile noastre. În 1992, am reunit cele două monografii anterioare într-o singură ediție, cu titlul *The Complete Dracula*. De curând am terminat cartea *Dracula, Prince of Many Faces* (Dracula voievodul cu o mie de chipuri), în care am căutat să îl plasăm pe domnul român în contextul european al epocii sale. În luna octombrie a acestui an, la Houghton-Mifflin Co. urmează să apară o ediție revăzută a cărții *In Search of Dracula*.

Ne simțim îndatorați domnului Cristian Popișteanu, redactorul șef al revistei *Magazin istoric*, primul care a avut curajul și intuiția de a ne publica studiul de început. Datorită succesului lucrării noastre, prototipul istoric al personajului de ficțiune Dracula, extraordinarul conducător român din secolul XV, numit de popor Vlad Țepeș, a cunoscut faimă internațională.

Ne-am continuat cercetările privind viața și epoca lui Dracula, ajungând nu numai în bibliotecile din România, dar și în cele din Statele Unite, fosta Iugoslavie, Rusia și Turcia. În fosta mănăstire St. Gall, din Elveția, am studiat o serie de 32 povestiri despre Dracula, păstrate în manuscris. La Biblioteca Universității din Heidelberg, am parcurs poemele minnessinger-ului Michael Beheim, din secolul XV, care se bazau pe informații de prim ordin primite de la un călugăr benedictin, fratele Iacob. În Arhivele secrete ale Vaticanului (Archivio Segreto Vaticano) am identificat și citit relatările legatului papal la curtea ungară, Niccolo Modrussa, care îl întâlnise pe Dracula și i-a descris înfățișarea fizică. Am consultat și manuscrisul istoricului bizantin Kritobul din Imbros, păstrat în Biblioteca de la Topkapî, din Instanbul. Unde ne-au lipsit documentele, am făcut apel la tradiția orală românească, mai ales la cea din zona unde este situat castelul lui Dracula.

Pe lângă explorările făcute în arhive și biblioteci, am întreprins și multe cercetări pe teren. Am refăcut peregrinările fratelui Iacob din România și până la mai multe mănăstiri benedictine din Vest, inclusiv faimoasa mănăstire Melk. Am călătorit sute de mile prin sălbăticiile Anatoliei pentru a găsi mica fortăreață de la Eğrigöz, aflată în inima munților Asiei Mici, lângă Kutahya, unde a fost reținut Vlad pe când era doar un adolescent. Am identificat „Castelul Piatra Craiului", aflat pe drumul de la Brașov la Câmpulung, unde a fost luat prizonier voievodul român în 1462.

Dracula continuă să fascineze Occidentul. Se fac în continuare filme ce îl au drept personaj central, între care și *Dracula*, realizat de celebrul regizor Francis Ford Coppola. Filmul se deschide cu o apariție a personajului istoric Dracula care vorbește românește! Sperăm însă că într-o zi se va realiza un film artistic care să se bazeze în mod temeinic pe viața personajului istoric. Pentru că misterul lui Dracula durează — credem noi — deoarece subiectul este capabil să se adapteze atât de bine schimbărilor culturale care se petrec peste ani. ■

Raymond McNALLY,
Radu FLORESCU
(Boston College — S.U.A.)

PRINŢUL METTERNICH ŞI VIAŢA SA GALANTĂ

CONSTANTIN DE GRUNWALD

Prinţul Klement von Metternich (1773-1859), ministru de externe şi cancelar al Curţii şi statului austriac, cavaler al ordinelor Lâna de Aur, Alexandru Nevski şi Sfânta Ana, purtător al Legiunii de Onoare, păstrat în memoria contemporanilor prin portretul executat de contemporanul său, pictorul Thomas Lawrence, pare a fi lăsat în urma lui imaginea unui bărbat sobru, chiar auster, preocupat exclusiv de diplomaţie. Să fie oare aşa? Aventurile sale sentimentale, relatate de un specialist, cunoscut biograf al său, Constantin de Grunwald (La Vie de Metternich), **pare a ni-l dezvălui cu totul altul. Reproducem acest articol — într-o formă prescurtată şi cu subtitlurile redacţiei noastre — din revista** Historia.

IUBIRI CELEBRE

Un dandy cu ochi albaştri şi cu bucle blonde

Înalt, umeri largi, cap alungit, ţinută demnă, purtând o uniformă brodată, este portretul celebru al lui Lawrence. Instalat confortabil în fotoliu, o mână fină, cu degete alungite, atârnând neglijent pe braţul fotoliului, ochi albaştri, păr blond, buclat, nas coroiat ca un cioc de vultur. Ceea ce frapează însă este expresia enigmatică a feţei: privirea pătrunzătoare, surâsul mefistofelic. Figură de mare senior, plutind deasupra mulţimii agitate, căreia el este cel ce îi dirijează destinul, figură de om de stat de altădată, reprezentant al unei epoci niciodată revolute.

„Am venit pe lume ministru", a scris într-o zi Metternich. Provenit dintr-o casă nobilă, foarte bogată, fiu al guvernatorului general din Ţările de Jos, fusese predestinat, într-adevăr, unui destin de excepţie.

Dar acest mare diplomat pasionat de politică a fost şi un mare îndrăgostit. Viaţa lui sentimentală s-a derulat pe fundalul unei existenţe lungi şi agitate, cu o simetrie destul de curioasă. A iubit trei franţuzoaice, trei rusoaice, a contractat, în afara lor, trei căsătorii, toate trei în familii de nobili austrieci.

La nici 20 de ani, student la Universitatea din Mainz, s-a aprins violent după o tânără de o mare frumuseţe, dintr-o familie de viţă. Era o emigrantă franceză şi se numea Marie-Constance de Caumont La Force. Fiică a lui Lamoignon, păstrătorul Sigiliului, fusese căsătorită, în 1788, la vârsta de 16 ani, cu

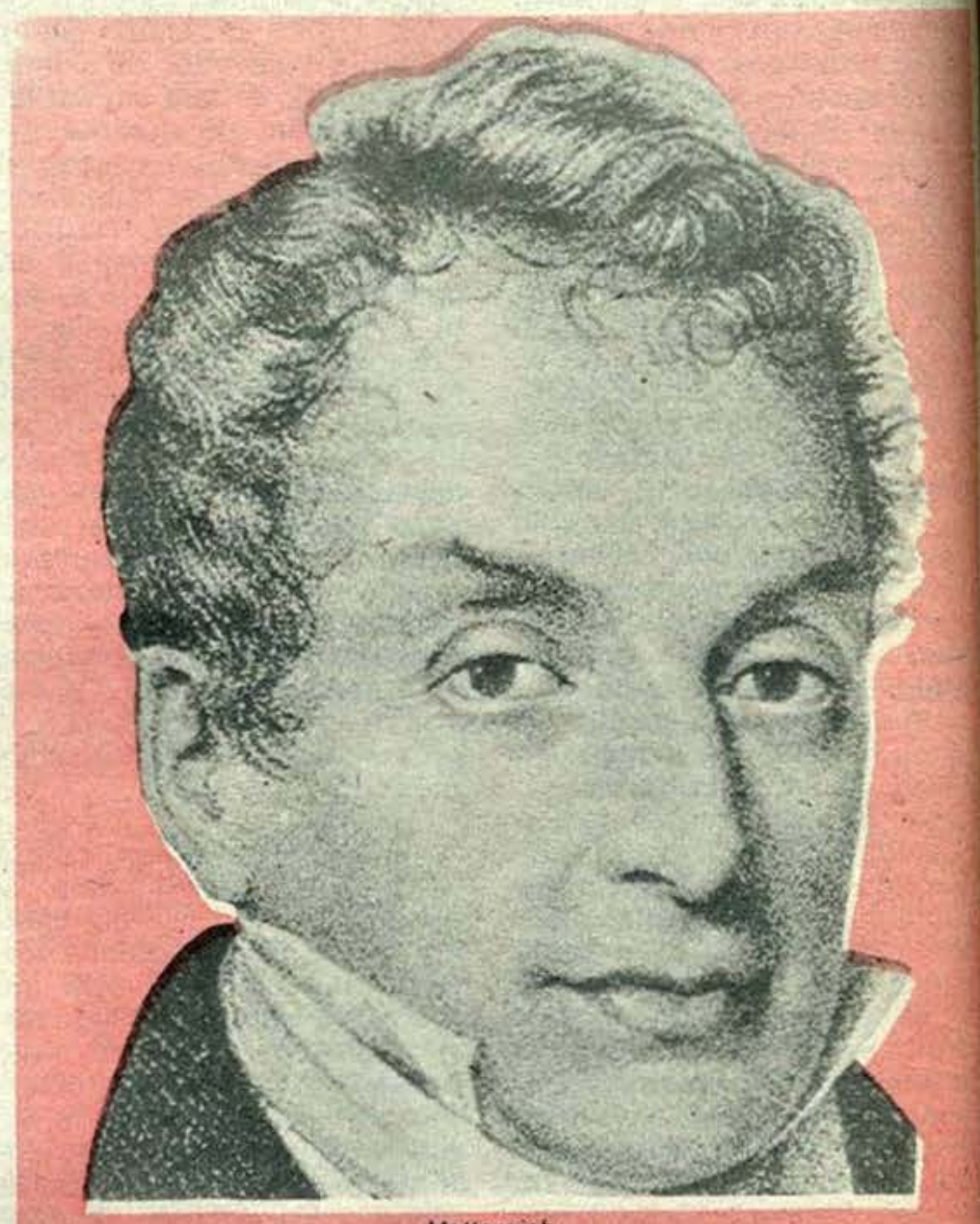

Metternich ...

fratele celebrei contese de Balbi, favorita contelui de Provence. Dacă dăm crezare mărturiilor contemporanilor, Constance trebuie să fi fost, la acea epocă, o femeie absolut fermecătoare.

„Am iubit-o cum iubește un tânăr — își nota mai târziu Metternich. Iar ea m-a iubit cu toată inocența. Nu trăiam decât pentru ea și pentru studiile mele. Ea n-avea de făcut nimic toată ziua decât să mă iubească. Își petrecea nopțile cu soțul ei, dar cred că și atunci era mai preocupată de mine decât de el".

Suntem exact în atmosfera *Legăturilor primejdioase.* O minunată școală de frivolitate, cinism, disimulare, pentru viitorul mare diplomat!

Dar idila nu va dura mult. Pentru tânărul Klement, Revoluția franceză a îmbrăcat aspectul unei drame personale: în urma avansării trupelor franceze, tatăl său s-a trezit deposedat de toate vastele lui domenii de pe malul stâng al Rhinului. Numai un mariaj avantajos ar fi putut restabili averea compromisă a familiei:

La 27 septembrie 1795, Klement von Metternich s-a căsătorit, la Austerlitz, cu fiica unui castelan, Eleonore Kaunitz, unica nepoată a cancelarului Mariei Tereza. Bogata moștenitoare căzuse ușor în mrejele seducătorului pretendent, dar Metternich, încă marcat de amintirea frumoasei emigrante franceze, făcea o căsătorie din rațiune. S-a însurat „ca să aibă copii și nu pentru a urma vocea inimii", și-a notat el.

Cum-necum, uniunea matrimonială avea să-i deschidă accesul la o carieră strălucitoare și rapidă. Ministru la Dresda (1801-1803), apoi la Berlin (1803-1806), a fost numit ulterior ambasador al Austriei la curtea lui Napoleon. Nici nu împlinise 35 de ani. Era în 1806.

În acei ani, 1806 și 1807, în vreme ce armatele franceze luptau pe câmpurile înghețate ale Prusiei, Metternich cucerea Parisul. I se deschideau toate saloanele. Devenise un personaj al zilei, pretutindeni căutat pentru înalta sa demnitate, dar și pentru el însuși. Aducea, în această societate nouă, puțin amestecată, a Imperiului, un aer de rafinată aristocrație, de tinerețe, de spirit, în plus, prestigiul unui ambasador al unei curți mari și vechi.

Acest dandy de 34 ani, cu ochii albaștri și părul în bucle blonde, „un porțelan de Saxa", nu avea nimic din masivitatea germană. Franceza lui era excelentă, accentul aproape inperceptibil. Știa să vorbească femeilor; nu uitase nimic din lecțiile primite, în adolescență, pe malurile Rhinului, de la prima sa dragoste franceză.

Imediat ce a sosit la Paris, a încercat să o găsească pe frumoasa emigrantă, revenită — și ea — în Franța. Dar d-na de Caumont locuia la moșia ei, departe de Capitală. Anii și distanța transformaseră pasiunea ei juvenilă în prietenie plină de afecțiune. Lui Metternich îi trebuiau noi cuceriri. Noua sa victimă va fi Caroline Murat, sora lui Napoleon.

Gelozii întârziate

Portretele ce i s-au păstrat prințesei nu reflectă decât foarte palid frumusețea ei. O femeie mai degrabă grasă și îndesată, cu trăsături ușor vulgare. Așa ne apare nouă, celor de azi. Dar contemporanii ei nu o vedeau cu ochii noștri. Cu spiritul său scânteietor, Talleyrand a caracterizat-o mai bine decât oricine: „Capul lui Cromwell pe umerii unei femei drăguțe".

Despre circumstanțele care au favorizat legătura sa cu Metternich nu știm nimic. La început, ea nu-i plăcuse. „Figură pomădată", spusese Caroline, obișnuită cu Murat, adică cu trăsături mai bine conturate, virile. Se spune că Napoleon în persoană ar fi sfătuit-o „să-l distreze pe acest nătâng", adăugând:

...și suita sa de iubite, în ordinea „intrării în scenă": Marie-Constance de Caumont La Force, Eleonore von Kaunitz și Caroline Murat...

„Avem nevoie de el, acum". Să fie oare numai ambiția la baza raporturilor între Caroline și Metternich, reprezentant al unei mari puteri străine, al cărei sprijin ar fi putut deveni Franței indispensabil într-o zi? De ce să nu admitem că cei doi, frumoși, frivoli și liberi de prejudecăți, s-au întâlnit — pur și simplu — și s-au iubit?

Diplomatul și-a găsit în sora împăratului — de când i-a devenit amantă — o sursă inegalabilă de informații. Nimic nu i se putea ascunde din ce se petrecea la curte. El a putut semnala, încă din 26 iulie 1806, zvonurile despre o viitoare repudiere a împărătesei Joséphine. A putut observa repede că chiar în sânul familiei sale, împăratul nu era înconjurat decât de dușmani.

Metternich nu i-a rămas multă vreme fidel Carolinei: în curând, o nouă rivală i-a ocupat locul acesteia: seducătoarea d-nă Junot, viitoare ducesă de Abrantès, o femeie cu un surâs tandru, privire caldă și spiritualizată, ce asocia dorința de a plăcea cu frumusețea exterioară și un spirit viu, agreabil, un pic prea mușcător, dar o inimă bună și un suflet delicat.

Amatorii de povești siropoase pot găsi în *Memoriile* Laurei Junot o istorisire detaliată — și probabil în parte fantezistă — despre iubirea ei cu frumosul ambasador al Austriei. Nimic nu lipsește din arsenal: nici decorul romantic, nici declarațiile, nici lacrimile și leșinurile...

Am mai putea adăuga confesiunilor frumoasei Laura că Metternich și-a pierdut lângă ea mult timp prețios. În fiecare seară la ora 10, cabrioleta ambasadorului — fără blazon — îl depunea lângă podul Neuilly. Klement intra la ea atunci și ieșea la ora 3 dimineața, se îndrepta spre o casă unde o altă cabrioletă îl aștepta, cu un servitor.

Dar când erau în joc lucruri serioase, Metternich nu lipsea de la întâlnirile cu Caroline Murat. Infidel în dragoste, era fidel liniei sale politice. Caroline menținea raporturi secrete cu Fouché, atotputernicul ministru al Poliției în vremea lui Napoleon; ea făcea eforturi să se apropie de Talleyrand, iar ambasadorul Austriei rămânea confidentul intim al acestui trio.

Romanul — destul de complicat — ar fi putut continua la infinit dacă un eveniment, prevăzut de altfel de mult timp de politicieni, nu i-ar fi pus capăt subit: în iunie 1809, Napoleon a declarat război Austriei. Metternich a primit pașaportul și a părăsit Parisul, lăsând în urma lui, ca agent oficios, pe soția lui legitimă. În absența principalului vinovat, la Paris a izbucnit un mare scandal monden, provocat de gelozia retrospectivă a domnului Junot.

Iată ce ne relatează cronicarii, în acest sens. După unii, în timpul unui bal mascat la Caroline Murat, o mască (sub care se ascundea poate chiar stăpâna casei, ea însăși o geloasă) s-a apropiat de Junot și i-a „șoptit" despre ghinionul lui conjugal:

— Mergi acasă și deschide biroul soției dumitale. O să găsești un mic pachet de scrisori, legat cu o panglicuță roz.

Junot a urmat sfatul perfid și i-a făcut o scenă violentă soției sale:

— Știu, repeta scrâșnind din dinți. Știu tot. L-ai avut amant pe domnul Metternich, iar după plecarea lui, ai întreținut corespondență. Pune-ți bine sufletul pe lângă Dumnezeu. O să mori.

Junot s-a decis să-l provoace la duel pe Metternich. I-a trimis o scrisoare, la Mainz.

După ce i-a mai aplicat o corecție zdravănă soției sale, s-a adresat d-nei Metternich. Aceasta, o veritabilă femeie de lume, a luat totul cu mult calm și demnitate.

— Nu vă prinde rolul de Othello. N-are rost să scandalizați toată Franța.

După care, ea s-a instalat chiar pe câmpul de luptă, în casa lui Junot și — cu forța persuasiunii — a pus capăt disputei dintre cei doi soți. Reconcilierea nu a fost — nici ea — mai puțin furtunoasă.

Napoleon, căruia d-na Metternich i-a relatat cazul, i-a spus acesteia:

— Sunteți o femeie bună, care a știut să îmi evite un mare bucluc cu acest mitocan de Junot.

A doua zi după încheierea păcii de la Viena, în octombrie 1809, Metternich, devenit ministru al afacerilor străine, a revenit în Franța. Reprezentant al împăratului Austriei, căruia Nepoleon îi luase ca soție fiica, el a fost mai mult decât oricând sărbătorit și răsfățat de societatea pariziană, dar nu era decât un oaspete în trecere. Chiar dacă purta încă pe braț — se spunea — o brățară din părul împletit al Carolinei Murat, iubirile sale franceze luaseră sfârșit.

„Niciodată nu am fost un infidel"

Metternich se afla la începutul carierei sale diplomatice, la postul său de la Dresda, când se simțise puternic atras — pentru prima oară — de o rusoaică. Într-o bună zi, prințesa Caterina de Bagration, născută Skavronski, și-a făcut apariția în saloanele micii capitale saxone. Era o tânără de nici 20 de ani, recent căsătorită cu un general, viitorul erou de la Borodino. Metternich s-a îndrăgostit de ea fulgerător. Nouă luni mai târziu, Caterina a adus pe lume o fetiță, pe care a avut îndrăzneala să o boteze Clementina, ca să nu mai existe nici o îndoială asupra paternității. Prințesa anunța — prin acest gest — porecla ce avea să i se dea mai târziu, „frumosul înger gol", din cauza toaletelor decoltate, dincolo de limitele admise.

Totuși, ea nu a fost decât un biet copil — ușor de cucerit și amuzant — față de un alt tip de feminitate rusă, Wilhelmina de Biron de Curlanda, viitoarea ducesă de Sagan, ce și-a făcut în

aceeași epocă intrarea în lumea Dresdei și în viața lui Metternich.

Wilhelmina era foarte tânără. Se căsătorise de curând cu un militar, prințul Rohan-Guémmenée, general emigrat, aflat în serviciul Austriei. Dar ea avea deja toate trăsăturile „femeii fatale": privire sumbră și expresivă, bizară și seducătoare, era sveltă, foarte înaltă, cu încheieturi fine și nervoase; păr blond și buclat; caracter neliniștit și instabil. „Un vulcan ce împroașcă cristale de gheață", o caracterizase d-na de Boigne. S-a mai spus despre ea că ar fi fost femeia cea mai imorală a timpului ei.

Pentru prima oară în viața lui, Metternich întâlnea o femeie „care vroia ceea ce nu făcea și făcea ceea ce nu vroia, care nu făcea decât prostii, păcătuia de șapte ori pe zi, făcea dragoste ca și cum dejuna", păstrându-și nealterat un calm aproape imperturbabil. Un bărbat cu experiență s-ar fi lăsat prins în mreje. Dar tânărul ministru a procedat în stilul său: a făcut din această femeie imprevizibilă o ființă rezonabilă.

Era începutul unei lungi aventuri, care a continuat mai mulți ani, depășind vicisitudinile carierei diplomatice a lui Metternich și cariera de îndrăgostită a Wilhelminei. Metternich va suferi, se va încăpățâna; va fi ridiculizat, persiflat de tineri rivali, dar mereu atras de această femeie, căreia îi va ierta totul.

La Congresul de la Viena, într-o atmosferă veselă și lipsită de griji, Metternich, promovat între timp la demnitatea princiară, s-a regăsit, odată în plus, față în față cu cele două prietene rusoaice ale sale. Caterina de Bagration, mai încântătoare decât oricând, adorabilă în costumele ei rusești, aplaudată pentru dansurile sale naționale și înconjurată de o întreagă curte de tineri galanți.

Metternich nu i-a consacrat decât puțin din timpul său: împăratul Rusiei personal și-a asumat sarcina de a-și consola prea frumoasa supusă; i-a făcut frecvente vizite și a întârziat la ea până la ore avansate din noapte.

Inima austriacului bătea tot pentru d-na de Sagan. Aceasta nu ducea lipsă de admiratori și își continua vechile manevre: certurile și împăcările ei cu Metternich țineau de săptămâni, ba chiar de luni cronica mondenă a capitalei austriece.

Absorbit de marile probleme ale politicii internaționale și de sarcinile sale de amfitrion la Congres, Metternich a sfârșit prin a se plictisi de infidelitățile ducesei și a abandonat-o. „Așa cum un matematician ar abandona — după ani de cercetări — soluția cvadraturii cercului".

Metternich a ieșit cu inima sfărâmată din aventura cu d-na de Sagan. El a povestit că perfida sa amantă vrusese să se sinucidă a doua zi după ruptura lor. Un lucru puțin probabil, pentru că tot ea refuzase să subscrie unor condiții puse de Metternich, de altfel destul de modeste: „șase luni de fidelitate". Și tot ea își găsise un număr suficient de înlocuitori, în tot acest timp.

Metternich însă a simțit un vid în jurul lui. Să se arunce în multe și felurite aventuri nu era pe gustul lui. „Niciodată nu am fost un infidel! Femeia pe care o iubeam era singura pe lume pentru mine".

Din nou, o rusoaică

Abia în 1818, Metternich și-a găsit o consolare reală, în persoana Dorotheei de Lieven. Era tot o rusoaică, a treia rusoaică din viața lui galantă. Romanul lor a rămas celebru. Și, asezonat cu puțină imaginație, el a vrut să facă din Metternich și din d-na de Lieven un mare cuplu de îndrăgostiți, un fel de Antoniu și Cleopatra sau Romeo și Julieta. Nimic mai fals. Iubirea lor a fost scurtă, o legătură mondenă, ușoară, în care două ființe de rang și

...ducesa de Abrantès, prințesa Bagration și ducesa de Sagan...

de educație egale și-au satisfăcut — pentru o vreme — simțurile. Atât pentru amorul lor propriu, cât și din interese reciproce.

Când a întâlnit-o pe d-na de Lieven, Metternich era în căutarea unei femei făcute pentru a-l înțelege și a-l iubi. Îi trebuia o femeie de rangul lui, din lumea lui, de nivelul lui intelectual; o femeie de la care nu trebuia să se teamă de eventualitatea unui frumos și insipid rival.

D-na de Lieven răspundea acestor exigențe. Nu era deosebit de frumoasă. Părul abundent, mătăsos și ochii negri strălucitori nu puteau ascunde un nas ascuțit, un gât prea lung, o bărbie prea scurtă, o gură dezagreabilă și, mai ales, uscățimea siluetei. Dar „ea impunea prin demnitate" (o spune Talleyrand), prin înaltă grație și prin distincția manierelor.

Activă și pasivă, deopotrivă, veselă și melancolică, curajoasă și lașă, d-na de Lieven era extrem de inteligentă. Cunoștea limbi străine, cânta excelent la pian, avea tact, spirit fin și perspicace, un limbaj clar, concis, replici prompte și potrivite, talentul de a întreține o conversație, de a menține curiozitatea, de a „răsfoi" oamenii, așa cum oamenii răsfoiesc cărțile. Mai avea un talent special, de apreciat de către un om atât de discret cum era Metternich: știa să asculte. D-na de Lieven adora politica, și nu pentru că ar fi avut o anume idee sau o anume convingere de apărat. Nu. Intriga politică, lupta complicată a cancelariilor pasionau sufletul ei neliniștit. Din „artă pentru artă".

Sub anumite aspecte, trebuie să fi fost o ființă insuportabilă și exasperantă. În ea ambiția se asocia morgăi aristocratice, dorința de a plăcea celei de a domina. Cu aceste defecte și calități, d-na de Lieven personifica prietena ideală, cea care îl înțelegea perfect pe Metternich.

După ce s-au cunoscut în 1818, au avut alte câteva scurte întrevederi la Bruxelles și Paris. Apoi au rămas despărțiți vreme de trei ani. În 1821, o călătorie a regelui Angliei la Hanovra le-a prilejuit o întâlnire în acest oraș — dar numai pentru o săptămână.

În anul următor cei doi au mai găsit un pretext pentru a se revedea, apoi destinul i-a separat.

Pe scurt, nu a fost vorba decât despre o iubire trecătoare, o aventură. Contactul personal a fost substituit printr-o corespondență asiduă, în care amândoi au dat ce au avut mai bun din ființa lor, și-au lăsat dezvăluite sentimentele și gândurile cele mai intime, au schimbat între ei observații în domeniul ce îi pasiona atât de mult pe amândoi: înalta politică europeană.

Primele scrisori ale lui Metternich debordau de entuziasm („O relație ca a noastră nu poate exista decât o dată în viața unui om". „Inima mea a căutat, la 18 ani, ceea ce a găsit la 40"; „Un om de gheață s-a topit în fața ta"; „Mai sunt eu oare bărbatul rece și inaccesibil de care te temeai la început?").

Dar epistolele lui Metternich nu au păstrat mult timp acest ton pasional. În curând el vorbea despre „o dragoste sfântă, singura care are valoare"; despre o uniune a sufletelor, o interpenetrare reciprocă a spiritelor.

A început să dea sfaturi înțelepte, surprinzătoare la un îndrăgostit, sfaturi care făceau casă bună mai degrabă cu viața conjugală decât cu cea de amant: „Vreau să fii bună, caldă, adorabilă cu soțul tău... Eu respect legea, eu n-am desfăcut niciodată un menaj, și vreau să se rețină acest lucru".

Misivele d-nei de Lieven, dimpotrivă, păstrau de la un capăt la altul al corespondenței un ton pasional. Dizertând pe teme politice, ea nu se putea înfrâna să evoce cu emoție amintiri tandre sau să lanseze un strigăt de nerăbdare sau de ciudă, ciuda unei îndrăgostite.

Marie-Antoinette și veselia din Palat

Într-o noapte l-a visat pe Metternich. Și i-a scris despre visul ei. Dar răspunsurile lui erau tot mai rare, ocaziile de a se întâlni cu ea tot mai puțin exploatate. În noiembrie 1826, d-na de Lieven a făcut un ultim apel la el: „Să o luăm de la început... Nu vei găsi pe nimeni mai bună decât mine... Dacă o să găsești, te rog arată-mi-o și mie. Adio!" În zadar. Legătura ajunsese la capătul ei natural.

Metternich se lăsase impresionat de finețea femeii franceze, subjugat de moliciunea languroasă și spiritul femeii ruse. Dar abia în țara lui, a găsit virtuțile conjugale: dulceața și devotamentul proprii unui cămin.

În prima parte a vieții lui, avusese o soție tandră și o prietenă fidelă în persoana Eleonorei de Kaunitz. Ministrul rus de externe Nesselrode o găsea „insipidă". Metternich însuși recunoștea că n-avea „nici un farmec". Dar îi aprecia inteligența și nu se sfia să o consulte în probleme politice.

După o scurtă lună de miere, soții și-au reluat libertatea. Veritabilă mare doamnă, Eleonora părea a fi acceptat escapadele soțului ei cu un soi de resemnare amuzată. Spunea că nu poate înțelege „cum o femeie ar fi putut rezista farmecelor lui Klement".

Între altele, ea a fost o perfectă mamă de familie, plină de grijă pentru cei șapte copii ai lor. Sănătatea îi era șubredă. Suferea de o afecțiune pulmonară fără leac, care li s-a transmis și copiilor, ce au murit unul după altul, în floarea vârstei, cauzându-i o durere fără margini lui Metternich.

Totuși, moartea soției lui, survenită la Paris, în 1825, nu a părut a-l fi afectat prea mult. Trist epilog al unei căsnicii de 30 de ani, „netulburată de nici un nor"!

Doi ani mai târziu, Metternich s-a recăsătorit și — lu-

cru surprinzător pentru el — s-a recăsătorit din dragoste. Demonul de la jumătatea vieţii a pus stăpânire pe omul care îmbătrânea. S-a îndrăgostit lulea de o tânără, cu 33 ani mai tânără decât el.

Greu de imaginat o fiinţă mai încântătoare decât această mică vieneză cu sânge italian, „frumoasă ca un înger şi înger cu adevărat prin calităţile ei morale şi fizice": siluetă fermecătoare, un oval pur al feţei, bucle blonde, privire caldă, melancolică, spirit treaz, gusturi artistice şi graţie.

Pentru un spirit neavizat, Marie-Antoinette de Leykam părea coborâtă dintr-un mediu extrem de onorabil: un bunic funcţionar la Cancelaria Imperiului, un tată în misiune în străinătate, o mamă cu rafinate gusturi artistice, de origine italiană. Dar nu aceasta era şi opinia înaltei societăţi vieneze: Marie-Antoinette nu aparţinea „cremei"; nu era nici măcar prinţesă, ci numai baroană, titlu de dată recentă, de altfel ce chilipir pentru gurile rele! Metternich a risipit însă toate bârfelile. A intervenit la împărat şi acesta i-a conferit logodnicei sale titlul de contesă de Beilstein, pentru a-i înălţa — chiar dacă puţin — rangul social. Metternich s-a căsătorit cu ea aproape pe ascuns, la 5 noiembrie 1827, exact în ziua când a ajuns la Viena vestea bătăliei de la Navarino.

Odată cu Marie-Antoinette, în Palatul Cancelariei au intrat soarele şi veselia. Tânăra prinţesă a cucerit toate inimile; ea a reunit în salonul ei artistic savanţi, fără a-i neglija pe diplomaţi. Acolo se făceau conversaţie şi muzică. Metternich găsise, în sfârşit, ceea ce căutase atâta timp: „o fiinţă care îi aparţinea total şi care îl dispensase de grija de a o supraveghea".

Această fericire a fost însă de scurtă durată. 14 luni mai târziu, Marie-Antoinette a murit la naştere, după ce adusese pe lume un băieţel, foarte gras, sănătos şi bine făcut, care a fost botezat Richard şi care va străluci ca ambasador al Austriei, alături de soţia lui, celebra prinţesă Pauline, la curtea lui Napoleon III!

„Cea mai mare nenorocire s-a abătut asupra vieţii mele, scria soţul neconsolat. Viaţa mea e încheiată, mă număr printre cei morţi. Moralmente sunt alături de ei".

„Faceţi-l fericit: merită"!

Dar extraordinara sa vitalitate a triumfat din nou asupra acestei lovituri a destinului. Părul i-a încărunţit, dar silueta şi-a păstrat-o mândră, ţinuta sveltă, surâsul sardonic. Câţiva ani mai târziu, contele de Falloux era surprins de a avea în faţa lui, în persoana lui Metternich, „un bărbat frumos" şi unul dintre cei mai eleganţi ai vremii sale.

O asemenea personalitate, chiar dacă se apropia de 60 ani, era oricând o partidă strălucită. Prietenii lui şi-au propus să îl căsătorească a treia oară.

A fost — de data aceasta — un mariaj monden, destinat a consacra definitiv înalta situaţie a lui Metternich în societatea vieneză. La braţul fiicei unui magnat ungur, o brunetă aprigă, trufaşă şi pasională. Mélanie de Zichy-Ferraris, devenită a treia prinţesă de Metternich în 1831, când marele om de stat avea 58 de ani.

Mélanie, cu forma clasică a capului ei, uşor rotunjită, cu ochi mari, puţin proeminenţi, unul verde, altul bleu, cu părul negru de abanos — nota un contemporan — avea privirea directă şi mişcări bruşte. Îi plăcea să braveze, se anima odată intrată în conversaţie, devenea impetuoasă.

Această spontaneitate şi vivacitate a limbajului îmbrăcau uneori o tentă de aroganţă, frizând — dacă nu

...contesa de Lieven, Antoinette de Leykam şi Mélanie de Zichy-Ferrais

e prea mult spus — bădărănia. Adorabilă cu egalii ei, devenea insuportabilă când avea de-a face cu cei pe care îi considera inferiori.

— Trebuie că faceţi mulţi bani, domnule, i-a spus, într-o zi, pe un ton arogant, lui Franz Liszt, venit să cânte în salonul Cancelariei.

— Nu, doamnă, eu fac muzică, i-a răspuns demn marele muzician.

Metternich a trecut cu vederea o mulţime de cusururi: utilizarea, uneori abuzivă, a valizei diplomatice pentru trimiterea de cumpărături făcute la Paris, ignorarea totală a furnizorilor, cu care refuza să-şi regleze conturile, modul tiranic în care îşi trata slugile, conducea casa şi se ocupa de educaţia copiilor. El crezuse a fi contractat un mariaj din raţiune, dar această femeie tânără, frumoasă şi foarte senzuală se transformase în ceva extrem de viu şi de intim. Saint-Aulaire scrie undeva că Mélanie suferise foarte mult — de fapt, amorul ei propriu suferise — când marele om de stat o preferase pe blonda Antoinette de Leykam.

Acum rivala îi murise. Alesul îi aparţinea. E adevărat, e fals? Se va şti abia când cele 40 volume ale jurnalului prinţesei Mélanie, păstrate cu străşnicie în arhivele familiei, vor fi accesibile curiozităţii istoricilor.

Cert este că Metternich găsise alături de frumoasa unguroaică adevărata fericire conjugală. „Faceţi-l fericit: merită", îi spusese, a doua zi după nuntă, Francisc II. În puţinii ani cât au fost căsătoriţi cei doi au avut cinci copii.

În domeniul politicii — ca şi în altele — ajutorul lui Mélanie a fost de neegalat. Pentru ea Cancelaria nu avea secrete, toate rapoartele treceau prin mâinile sale. Se spunea chiar că asista, ascunsă în spatele unei perdele, cu creionul şi carnetul în mână, la recepţiile reprezentanţilor puterilor străine.

Anul 1848 a marcat sfârşitul unui regim. Destituit din înaltele sale funcţii, Metternich a plecat în exil la Londra, însoţit, bineînţeles, de credincioasa lui Mélanie. A revenit trei ani mai târziu într-o Viena nouă, unde nu-i mai rămăsese mare lucru de făcut. Orgolioasa lui soţie primea omagiile unor „oameni loiali". „Mi se pare — scria ea — că Austria ar trebui să plece ochii în faţa mea: nu eu sunt cea care trebuie să roşesc".

Încet-încet femeile din viaţa cancelarului au părăsit lumea: Doamna de Lieven la Paris, în ianuarie 1857, d-na de Bagration în Austria, pe 21 mai acelaşi an, după ce în martie 1854, se îmbolnăvise grav prinţesa Mélanie, în urma evenimentelor din 1848.

Până în iunie 1859, când a plecat pe drumul fără întoarcere, Metternich a rămas singur. ■

În româneşte de
Florentina DOLGHIN

Când citiţi aceste rânduri, stimaţi participanţi la concursul 20 pentru 200 000, **continuă încă să sosească la redacţie scrisorile dvs. de participare şi a început, deja, operaţiunea de triere a răspunsurilor..**

• În numărul viitor, 5/1994, vom publica răspunsurile exacte la cele 20 de întrebări.

• Tot în numărul viitor, veţi putea afla precizări privind tragerea la sorţi pentru desemnarea câştigătorilor concursului.

• După cum am anunţat, concursul nostru este prevăzut cu importante premii, de la 50 000 **la** 200 000 lei.

• Aceste premii sunt acordate prin sprijinul unor iubitori ai istoriei, cititori şi susţinători ai Magazinului istoric, **care au sponsorizat concursul nostru, iniţiativă pentru care în numele cititorilor le mulţumim. Iată numele lor:**

Premiul I, **în valoare de** 200 000 lei, **este acordat de domnul ŞTEFAN HALMOŞ, directorul firmei** „Expansion"

Premiul II, **în valoare de** 150 000 lei, **este acordat de domnul GHEORGHE BĂBICEANU, preşedintele firmei** „General Rom Service"

Premiul III, **în valoare de** 100 000 lei, **este acordat de domnul JUSTIN MORARU, directorul firmei** „Antonia Invest S.R.L."

Premiul IV, **în valoare de** 75 000 lei, **este acordat de domnul RADU ION POPESCU, directorul ziarului** Anunţul telefonic

Premiul V, **în valoare de** 50 000 lei, **este acordat, de asemenea, de domnul RADU ION POPESCU, directorul ziarului** Anunţul telefonic

Mulţumim încă odată tuturor celor care au sponsorizat concursul nostru 20 pentru 200 000 **şi, în mod special, domnului Radu Ion Popescu, consilier onorific al** Magazinului istoric, **pentru deosebitul sprijin acordat în organizarea şi finanţarea acestui concurs.**

Izvestia **despre sferele de influenţă**

DUEL STALIN-MAO

Recalcitrant, ca şi Tito, Mao a încercat — după cum se ştie — să ţină piept tendinţelor dictatorului de la Kremlin de imixtiune în linia Partidului Comunist Chinez şi în viaţa internă a Chinei. În decembrie 1993, la centenarul naşterii liderului chinez, piaţa de carte a Beijingului l-a „răsfăţat" pe primul preşedinte al Republicii Populare Chineze. Între numeroasele lucrări apărute, observatorii au remarcat-o pe cea cu titlul *În culisele independenţei Mongoliei Exterioare*. Este o relatare a relaţiilor sovieto-chineze, în care accentul cade pe vizita fondatorului Republicii Populare Chineze la Moscova, în decembrie 1949, cu ocazia aniversării de 70 de ani ai lui Stalin. Toate aceste amănunte sunt relatate de ziarul moscovit *Izvestia*, într-o corespondenţă din Beijing.

Unei primiri pline de solicitudine şi cu un protocol bine reglat, i-au urmat — se subliniază în volum — o lună de tensionate convorbiri Mao-Stalin, la vila liderului sovietic, aflată la 27 km de Moscova, convorbiri desfăşurate numai noaptea, când obişnuia să lucreze gazda. Tema lor? Evident, divergenţele chino-sovietice.

De altfel Mao nu venise cu mâna goală la „fratele mai mare". „Cotizase", ca şi alţi oaspeţi sosiţi la aniversarea lui Stalin: şase tone de varză chinezească, ceapă, ridichi, pere marj, ceai din cele mai bune soiuri, vodcă chinezească. În zadar. Păstrându-şi un ton respectuos, chiar prietenos, conştient că, după Iugoslavia, nu mai avea nevoie de altă „frondă în lagăr", Stalin a fost extrem de ferm în cereri, cu atât mai mult cu cât „marxistul de margarină" — cum îl numise el odată pe Mao — îi trezea suspiciuni. Principala misiune a comuniştilor chinezi — în opinia lui Stalin — era ca China să declare război Japoniei, ţară ce trebuia împiedicată să atace U.R.S.S.; Manciuria, unde, după războiul cu Japonia, staţionau trupe sovietice, trebuia să rămână U.R.S.S.-ului; U.R.S.S. urma să primească în arendă oraşele Port-Arthur şi Dalian (aflate sub administraţie mixtă sovieto-chineză) şi să controleze principala cale ferată chineză; China trebuia să recunoască independenţa Mongoliei Exterioare, regiune îndelung disputată de cele două ţări. Într-un cuvânt, o prelungire a politicii imperiale a Rusiei ţariste faţă de China. Astfel au fost receptate de chinezi „drepturile speciale" pe care şi le aroga conducerea sovietică.

La fiecare reluare a convorbirilor, care au durat până pe 20 ianuarie 1950, Mao venea tot mai posomorât. Venea după nopţi de insomnii şi blesteme lansate cu voce tare în dormitorul său, în speranţa că dispozitivele de ascultare din pereţi fixau „mesajele" sale personale către destinatar. Aflat încă în foarfeca războiului civil din ţară, unde ameninţarea contraofensivei lui Jiang Jieshi şi a imperialismului nu dispăruse, şi conştient că — la vremea aceea — numai U.R.S.S. putea fi prietenă Chinei, Mao se frământa cum să facă faţă cererilor sovietice, fără a leza suveranitatea ţării sale.

Liderul de la Kremlin era şi el conştient că, odată cu victoria revoluţiei în China, U.R.S.S. dobândise un mare aliat, graniţa sovietică din Orientul Îndepărtat nemaicomportând probleme deosebite. Forţele armatei roşii puteau fi concentrate în Europa.

Mao s-a întors la Pekin cedând parţial pretenţiilor sovietice, şi, în parte, nedând răspunsuri ferme, cum era cazul Mongoliei. El l-a trimis imediat la Moscova pe premierul Zhou Enlai, ca să limpezească şi să încălzească apele. „China este primul mare stat asiatic intrat în lagărul condus de Dumneavoastră", i-a spus Zhou dictatorului de la Kremlin. A început apoi lucrul la un proiect de tratat între cele două state, Mao fiind ţinut permanent la curent cu evoluţia discuţiilor. „Bătrânul nu vrea să renunţe la privilegiile câştigate de Uniunea Sovietică după război pe seama noastră", l-a informat premierul pe liderul chinez. La care acesta i-a răspuns: „Trebuie să stăm la masă cu tigrul şi să-i smulgem halca de carne din gură".

Piatra de încercare a tratativelor îndelungate a rămas Mongolia, asupra căreia şi China avea pretenţii. Tratatul de prietenie, alianţă şi ajufor reciproc dintre U.R.S.S. şi China, semnat la 15 februarie 1950, nu a abordat totuşi problema Mongoliei. Dar această „tăcere de compromis" nu a putut şterge tensiunea din relaţiile sovieto-chineze. Ele s-au încălzit abia după moartea lui Stalin. În 1954, în timpul vizitei lui Hruşciov şi Bulganin la Pekin, când Moscova şi-a dat acordul pentru retragerea trupelor sovietice din Port-Arthur şi Dalian, la insistenţele lui Mao, Zhou Enlai l-a întrebat pe Hruşciov:

— Cum aţi privi situaţia dacă Mongolia ar deveni parte din China?

— Eu nu pot vorbi în numele conducerii mongole, a răspuns Hruşciov, dar vă pot spune părerea mea personală. Tare mă îndoiesc că tovarăşii mongoli ar îmbrăţişa propunerea dv.

Şi Zhou Enlai — marele diplomat al secolului XX — a înţeles ce era de înţeles. Mongolia rămânea în sfera de influenţă sovietică.

F. D.

HAWAII 1893:

ULTIMELE ZILE ALE MONARHIEI

SHELLEY HOOSE QUINCEY

Din balconul palatului, mândra regină Liliuokalani privea mulţimea adunată. În dimineaţa zilei precedente, 16 ianuarie 1893, 154 soldaţi din marina militară a Statelor Unite debarcaseră în Honolulu şi defilaseră pe străzile principale. Era un semn clar că americanii erau gata oricând să recurgă la forţă pentru a o detrona pe regina insulelor Hawaii.

Figura aspră a reginei nu trăda zbuciumul care precedase hotărârea ei. „Eu, Liliuokalani — îşi începu ea proclamaţia — prin graţia lui Dumnezeu şi în virtutea Constituţiei regatului, protestez în mod solemn împotriva tuturor faptelor săvârşite împotriva mea şi a guvernului constituţional al regatului Hawaii... Pentru a evita un conflict armat şi eventual pierderea de vieţi omeneşti, subliniind acest protest, dar sub presiunea forţelor amintite, cedez autoritatea mea până ce guvernul Statelor Unite, pe baza faptelor care îi vor fi prezentate, va anula acţiunea reprezentanţilor săi şi mă va repune în drepturi..."

Speranţa lui Liliuokalani de a se reîntoarce pe tron nu s-a materializat însă. Cinci ani mai târziu, în 1898, Insulele Hawaii au fost anexate Statelor Unite, împotriva voinţei poporului. Astfel, după 110 ani de la sosirea primului european în insule, acestea îşi pierdeau independenţa[1].

Regina Liliuokalani (1838-1917)

Primul pas spre anexare

În 1778, când navigatorul englez James Cook[2] a debarcat pe ţărmul de o frumuseţe uluitoare a insulei Kauai, a fost întâmpinat cu emoţie şi entuziasm. După Cook au sosit mereu alţii, grăbind astfel o serie întreagă de mari transformări. Progresul economic şi politic a fost însă eclipsat de alte schimbări care au avut loc în sistemul social al insulelor.

Odată cu venirea europenilor, băştinaşii au început să cadă pradă unor boli necunoscute lor: holera, difteria, dizenteria, gripa, pojarul, oreionul, tusea convulsivă, vărsatul de vânt, tuberculoză, febra tifoidă şi bolile venerice. Epidemiile au cuprins sate întregi, necruţând practic nici o familie. În 1893, populaţia băştinaşă decimată ajunsese la numai 40 000 locuitori, faţă de aproximativ 200 000 câţi erau înainte de venirea căpitanului Cook.

Toate acestea au contribuit la prăbuşirea ordinii sociale anterioare, inclusiv a sistemului *Kapu*, un tabu care reglementa fiecare aspect al vieţii. Mult prea complicat şi din ce în ce mai greu de respectat, el a fost abolit în 1819 de regele Kamehameha II.

Primii misionari au sosit în 1820, antrenând alte mari schimbări. Limba, dansul şi arta hawaiienilor s-au degradat. Proprietatea asupra pământului, sistemul politic şi cel religios erau permanent ameninţate. Până la sfârşitul deceniului cinci al sec. XIX conducătorii băştinaşi au interzis noilor veniţi să cumpere pământ. Ulterior un puternic şi agresiv element străin, în special american, a preluat puterea politică din mâinile băştinaşilor *Kanakas* şi şi-a consolidat poziţia in-

[1] Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, cu subtitlurile redacţiei *Magazin istoric*, din revista *American History Illustrated*.

[2] James Cook (1728-1779) a întreprins trei călătorii pe mare în jurul Pământului. El a cercetat Noua Zeelandă, ţărmul oriental al Australiei, Noua Guinee etc.

trând în afaceri și comerț. Deși mulți dintre ei încetaseră să mai fie misionari, erau numiți, în batjocură, „Partidul Misionarilor", de către băștinași.

În 1874, rege a devenit Kalakaua. El a efectuat, imediat, un turneu în Statele Unite, în vederea încheierii unui tratat cu acestea. Efectul inițial al tratatului, semnat la 30 ianuarie 1875, a fost salvarea insulelor dintr-o gravă criză economică prin creșterea exportului de zahăr. El a avut însă și o consecință mai profundă în consolidarea relațiilor economice dintre Hawaii și Statele Unite. După părerea unui istoric, a fost doar primul pas spre anexare.

Pe parcursul domniei lui Kalakaua, locuitorii de origine americană au devenit din ce în ce mai nemulțumiți de ceea ce ei considerau o conducere iresponsabilă. Într-o perioadă de mari dificultăți economice, monarhul a întreprins un turneu în întreaga lume și a lansat ideea unui imperiu polinezian condus din Hawaii. Rivalitatea dintre englezi și americani privind controlul asupra insulelor s-a agravat odată cu desemnarea ca succesoare la tron a surorii lui Kalakaua, Liliuokalani (considerată de mulți americani ca fiind pro-britanică).

În 1886, opoziția pro-americană din insule a hotărât să-și asume sarcina rezolvării acestei probleme. Oameni de afaceri, negustori și agricultori au format o ligă secretă, care număra aproape patru sute membri, cu intenția de a revizui constituția și de a răsturna monarhia.

Cea mai lungă sesiune

În iunie 1787, prin intimidare și amenințare cu forța, liga a impus aprobarea de către puterea legislativă a ceea ce băștinașii numeau cu dispreț „Constituția Baionetă". Kalakaua a fost constrâns să o semneze. Noua constituție îl transforma pe

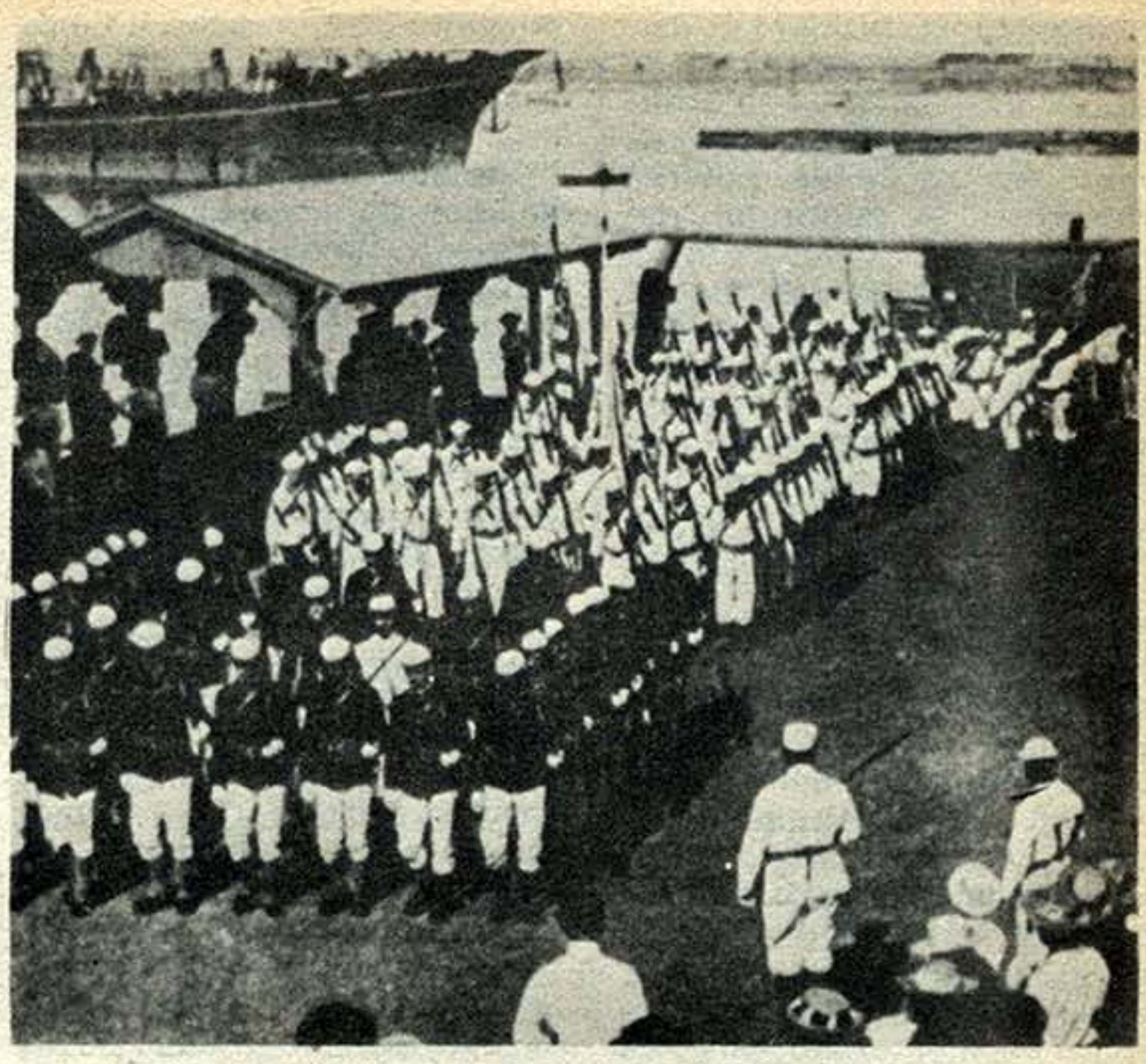

Detașamentul debarcat de pe USS Boston, *în ianuarie 1893, pentru a intimida pe ultima regină din Hawaii*

monarh într-o simplă marionetă. De asemenea, ea anula orice putere politică a băștinașilor introducând obligativitatea proprietății și a unui anumit nivel al veniturilor pentru a avea drept electoral și pentru a putea deține funcții publice. Încă odată, băștinașii erau reduși la o poziție politică inferioară în propria lor țară.

Liliuokalani se afla în Anglia în momentul când s-a adoptat noua constituție și s-a întors de îndată ce a aflat vestea. Mânia lui Liliuokalani împotriva celor care impuseseră adoptarea „Constituției Baionetă" s-a transformat cu timpul în ură: „Deși stabiliți printre noi și îmbogățindu-se pe seama noastră, ei (americanii) ne erau străini nouă în privința tradițiilor și ideilor de guvernare și doreau mai presus de orice să-și extindă puterea, să-și pună în aplicare propriile planuri de înavuțire și să-și asigure profitul personal.

Este posibil ca ei să ne fi considerat nedemni de încredere și incapabili de a administra în mod corespunzător bogăția tot mai mare a insulelor. Dar singura incompetență de care am dat dovadă a fost aceea de a nu fi prevăzut faptul că *ei* nu erau legați prin nici un fel de obligație, onoare sau jurământ de credință dacă ar fi apărut vreodată posibilitatea cuceririi țării noastre și a punerii ei sub autoritatea Statelor Unite".

În următorii cinci ani, băștinașii au încercat să introducă o nouă constituție, care să redea puterea monarhiei. În septembrie 1890, Robert Wilcox, favorabil băștinașilor, declara în adunarea legislativă că „există pericolul unei noi revoluții și vărsări de sânge dacă dorințele poporului vor continua să fie ignorate". Încordarea generală a fost agravată și de adoptarea la 1 octombrie 1890 a legii McKinley asupra tarifelor vamale. Legea dezavantaja exportul de zahăr din Hawaii.

În ianuarie 1891, Kalakaua a murit în timpul unei vizite în California și Liliuokalani a devenit regină. La început, ea a fost îndrăgită atât de băștinași cât și de *haoles* (coloniști așezați în decursul timpului).

Era considerată o persoană

inteligentă și prudentă, dar, dincolo de înțelepciunea și tactul ei, rămânea credincioasă trecutului. Dorința cea mare era să redea puterea monarhiei și poporului din Hawaii.

Liliuokalani a luat imediat măsuri împotriva sprijinitorilor „Constituției Baionetă", desemnând ea însăși membrii cabinetului și elaborând planul, inițial secret, pentru o nouă constituție. După ce intențiile lui Liliuokalani s-au clarificat, 17 oameni — avocați conservatori, negustori, agricultori, bancheri, agenți de bursă, agenți de vânzări imobiliare și ingineri, oameni care investiseră milioane în Hawaii — au înființat în secret Clubul Anexării. Problemele dezbătute erau atât de delicate încât nu s-a păstrat vreun document scris, dar Lorrin Thurston declara deschis în memoriile sale că scopul lor nu era „de a încuraja anexarea", ci „de a fi gata să acționeze rapid și inteligent în cazul în care Liliuokalani va precipita acțiunile împotriva constituției, încercând să reinstaureze absolutismul sau alt regim asemănător".

În 1892, adunarea legislativă a respins trei formule de cabinet propuse de regină. În cele din urmă, ea a admis un guvern pro-american. Până în ultimele ore ale furtunoasei sesiuni legislative, care a durat 172 zile (cea mai lungă din istoria insulelor Hawaii), Liliuokalani și-a folosit întreaga abilitate politică pentru a scăpa de un guvern despre care știa că se va opune la adoptarea unei noi constituții.

Lucrurile merseseră prea departe

Prezența crucișătorului U.S.S. *Boston* în portul Pearl Harbor o determinase cu siguranță pe regină să-și amâne un timp planurile de acțiune. La 4 ianuarie 1893 — cu zece zile înainte de data prevăzută pentru închiderea sesiunii legislative — crucișătorul a plecat într-o scurtă misiune. Cam în același timp, șase dintre cei mai influenți membri pro-americani ai adunării legislative au părăsit Honolulu. Regina a profitat imediat de această împrejurare și susținătorii ei au votat dizolvarea cabinetului pro-american. Liliuokalani a format imediat un nou guvern și a pregătit proclamarea unei noi constituții.

Ambasadorul Statelor Unite în Hawaii, Jon L. Stevens, un partizan convins al anexării, ținea permanent legătura cu secretarul de stat James Blaine[1], informându-l despre situația critică. Voia să afle de la Blaine în ce măsură puteau, el și căpitanul vasului *Boston*, G.C. Wiltse, „să se abată de la legile internaționale în vigoare" în cazul în care ar deveni necesară răsturnarea monarhiei „printr-o revoluție organizată și pașnică".

Între timp, susținătorii anexării s-au întrunit din nou, în secret, constituind un Comitet al Securității (erau aceiași oameni care impuseseră și „Constituția Baionetă"), pentru a pune la cale pasul următor. Duminică, 15 ianuarie 1893, ei au lansat inițiativa anexării la Statele Unite și au pus la cale formarea unui guvern provizoriu care să înlocuiască monarhia.

Liliuokalani și consilierii săi s-au sfătuit cum să reacționeze la criza din ce în ce mai gravă. Mareșalul reginei, Charles B. Wilson, a propus ca șefii opoziției să fie arestați și orice acțiune a trupelor americane care depășește apărarea vieții și averilor americanilor să fie respinsă prin forță. Temându-se însă de o confruntare cu Statele Unite, miniștrii au respins aceste propuneri. Încercând să atenueze conflictul, ei au convins-o pe Liliuokalani să anunțe că renunță la noua constituție, ceea ce a și făcut, la 16 ianuarie.

În aceeași zi, mareșalul reginei a luat legătura cu Lorrin Thurston, cerându-i să pună capăt încercărilor de răsturnare a monarhiei și să se întoarcă acasă. Thurston a răspuns că „lucrurile au mers oricum prea departe... Vom abroga monarhia și nimic nu ne poate opri".

Luni, 15 ianuarie, de pe nava americană *Boston* au debarcat 154 soldați și 10 ofițeri, sprijiniți de mitraliere Gatling și un tun. În după-amiaza aceleiași zile, Liliuokalani putea urmări trupele americane care defilau neinvitate prin fața palatului, stabilindu-și tabăra puțin mai departe, alături de sediul guvernului.

Regrete tardive

A doua zi, marți, 17 ianuarie, sprijinit de trupele americane, Comitetul de Securitate a ocupat cu forța sediul guvernului și a anunțat abolirea monarhiei și formarea unui guvern provizoriu. O oră mai târziu, ministrul Statelor Unite, Stevens, a recunoscut noul guvern provizoriu. Aflând de acțiunea lui Stevens și nedorind să provoace vărsare de sânge, regina Liliuokalani a abdicat.

Nu toți americanii implicați în răsturnarea monarhiei erau la fel de convinși de justețea acțiunii lor ca Lorrin Thurston și ministrul Stevens. Două zile mai târziu, Sanford Dole, care a acceptat președinția guvernului provizoriu, îi scria cu melancolie fratelui său: „Cât de mult am regretat toată afacerea! Eu personal aș fi procedat cu mai mult tact, evitând situația la care s-a ajuns. Am repetat de nenumărate ori că aș fi preferat să fi preluat puterea sub forma unei regențe... în numele tinerei prințese Kaliulani... până când aceasta va deveni majoră..."

În urma loviturii de stat, John Foster, noul secretar de stat al președintelui Harrison, deși a criticat acțiunile lui Stevens, a autorizat menținerea trupelor pe țărm. Noul guvern a trimis o delegație la Washington pentru a cere

---

[1] James Gillespie Blaine (1830-1893), om politic american. Președinte al Congresului, a candidat, fără succes, la alegerile prezidențiale din 1884. A fost secretar de stat între 1889 și 1892.

anexarea. Președintele Harrison a elaborat un proiect de tratat pe care l-a înaintat Senatului, făcând presiuni pentru a obține un răspuns imediat, căci în curând urma să îi expire mandatul. Dar când președintele nou ales, Grover Cleveland, și-a exprimat rezerva față de anexare, Senatul a tergiversat acțiunea.

Odată cu inaugurarea mandatului lui Cleveland, noua administrație a retras tratatul din Senat și l-a trimis pe James H. Blount să investigheze acțiunea de răsturnare a monarhiei. De îndată ce a sosit la Honolulu, Blount a coborât steagul american și a trimis trupele înapoi pe vas, după aproape două luni de ocupație. Ce rol jucaseră Statele Unite în răsturnarea monarhiei din Hawaii? Era cazul să i se redea puterea reginei Liliuokalani sau să se încerce anexarea insulei de către Statele Unite? După luni de cercetări și discuții cu ambele facțiuni, comisarul Blount a ajuns la concluzia că Stevens sprijinise răsturnarea monarhiei. El a mai raportat că trupele de pe U.S.S. *Boston* debarcaseră nu pentru a apăra viețile și proprietățile americanilor, așa cum pretindeau, ci pentru a contribui la răsturnarea guvernului.

În raportul înaintat Congresului, președintele Cleveland a arătat că debarcarea marinei militare în Honolulu a fost „un act de război, în cazul în care a avut loc fără asentimentul guvernului din Hawaii sau nu numai cu scopul de a apăra viețile și proprietățile cetățenilor americani aflați în pericol... Deși în favoarea oricărui efort de instaurare a unui guvern republican, politica Statelor Unite acordă altor popoare aceeași libertate și independență în rezolvarea problemelor interne, pe care o reclamă și Statele Unite".

Problema a fost dezbătută în Congres timp de câteva luni. În cele din urmă, John T. Morgan, președintele Comitetului pentru relații cu străinătatea din Senat, a prezentat un raport în care nu ascundea că intenția americanilor fusese de a răsturna monarhia și de a anexa insulele, dar având în vedere relațiile speciale dintre Statele Unite și Hawaii, considera că susținătorii anexării acționaseră în mod legal și moral.

Între timp, Liliuokalani, în ciuda descendenței ei regale, a fost tratată fără prea mult respect de către guvernul provizoriu. Chiar și în perioada în care Statele Unite dezbăteau valabilitatea acțiunilor reprezentantului lor, își amintea Liliuokalani în memoriile ei, toată corespondența oficială fusese trimisă americanilor care guvernau insulele. În 1895, după reprimarea unei slabe încercări a regaliștilor de a instiga la revoltă, lui Liliuokalani i s-a impus domiciliu forțat pe timp de opt luni. Mai târziu, ea scria că nu știuse nimic despre această tentativă, deși recunoștea că le spusese oamenilor: „dacă mulțimea băștinașă se va răscula și va încerca să se elibereze, eu nu mă voi împotrivi, dar nu voi aproba tulburări ale ordinii".

La 24 ianuarie 1895, Liliuokalani a fost silită să abdice, punând astfel capăt în mod oficial monarhiei care încetase să mai existe din 1893. În continuare, Liliuokalani a dus o viață liniștită, îndeletnicindu-se cu scrisul, muzica și opere de binefacere până la moartea ei, în 1917.

Când William McKinley a devenit președinte al Statelor Unite, în 1897, guvernul din Hawaii, acum republică, a trimis din nou o delegație la Washington să propună tratatul de anexare. Adunarea legislativă din Hawaii a ratificat în unanimitate tratatul în septembrie 1897, deși peste 20 000 cetățeni din Hawaii au semnat o petiție împotriva tratatului. În martie 1898, în ciuda faptului că opoziția în Congres era încă destul de puternică, anexarea a fost aprobată. Doi ani mai târziu, insulele au devenit teritoriu american. Din 1959, ele constituie cel de-al 50-lea stat american. ■

Traducere de
Oana CHIȚORAN

PAUL MORAND

(Urmare din p. 54)

colul XIX. Fără îndoială că în aceste pagini Paul Morand a fost îndatorat personalităților române care l-au primit în timpul șederii sale în România, mai ales lui Iorga și Tzigara-Samurcaș. Concluzia la care a ajuns el în problema identității românești: da, pecetea romană a fost decisivă, a rezistat multor nenorociri timp de secole și a ieșit biruitoare, dar ea singură nu este suficientă pentru a explica în totalitate caracterul românilor. Fondul rămâne o antică cultură țărănească, conservată până în anul 1935. Ar fi interesant de știut ce a mai rămas din ea după ultimele cinci decenii prin care a trecut poporul român.

În sfârșit, capitolul se termina cu o prezentare a familiei regale române. Influența Elenei Morand este evidentă, autorul căutând, mai ales prin portretul făcut reginei Maria, să salveze prestigiul casei regale, afectate în acel moment de aventurile lui Carol II.

Cea de a doua parte a cărții, numită *Album pitoresc*, este, de fapt, un ghid pentru turistul cultivat, plin de culoare, de spirit și vivacitate. Sunt descrise Calea Victoriei și zona Lipscanilor, celebra Capșa și șoseaua Kiseleff, muzeele, bisericile, bucătăria, muzica și țiganii Bucureștilor.

Cartea se încheie cu aceste cuvinte: „Lecția pe care ne-o oferă Bucureștiul nu este una de artă, ci de viață; el te învață să te adaptezi la orice, chiar și la imposibil. El încarnează, din acest punct de vedere, sufletul unui popor a cărui răbdare este nesfârșită și al cărui optimism indulgent a inventat acest dicton: «Mare este grădina Bunului Dumnezeu»". ■

În românește de
Florin ȘURCAN

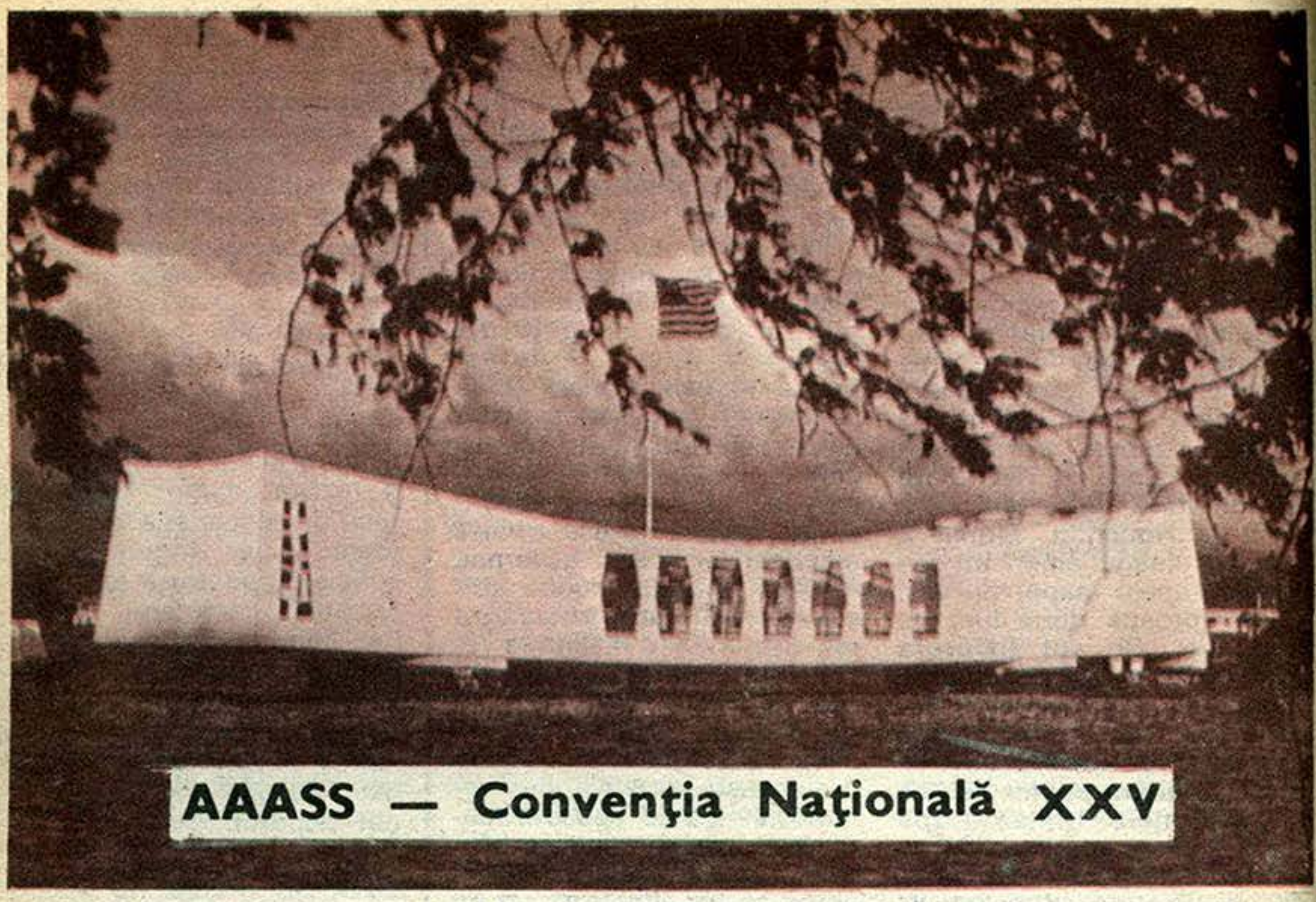

AAASS — Convenţia Naţională XXV

BUCUREŞTI–HONOLULU–BUCUREŞTI

CRISTIAN POPIŞTEANU

Dacă ar fi să scriu despre cel mai impresionant moment trăit în Hawaii, ar trebui să descriu acel curcubeu văzut de la o margine a Pacificului la cealaltă, cu o densitate a culorilor şi o durată neverosimile.

Dacă ar fi să scriu despre natura insulei principale, Oahu — pe care se află acei vulcani nestinşi, celebri în toată zona, nu aş putea să o fac întrucât nu i-am văzut, petrecând toate cele cinci zile din Honolulu în „satul Hilton", unde se găseau amplasate toate clădirile congresului pentru care venisem.

Dacă ar fi să scriu despre dezvoltarea din Waikiki, ar însemna să povestesc despre puzderia de zgârie-nori (care depăşeşte toate staţiunile noastre de pe litoral la un loc) destinaţi turismului — cel mai ieftin din S.U.A.— cărora li se adaugă numeroase mari imobile destinate birourilor şi apartamentelor de locuit, totul într-o luxuriantă ambianţă tropicală.

Dacă ar fi să evoc istoria insulelor Hawaii m-aş referi în primul rând la celebrul rege Kamehameha II, apărătorul neobosit al independenţei, despre care puteţi citi chiar în paginile anterioare.

Dacă ar fi să mărturisesc cel mai emoţionant fapt din Hawaii, ar trebui să relatez vizita la *Arizona Memorial Museum,* pe locurile unde a început cel de al doilea război mondial în emisfera occidentală, prin atacul-surpriză al flotei şi aviaţiei nipone asupra bazei amiral americane de la Pearl Harbour, şi unde acum am văzut copii şi bătrâni japonezi depunând flori.

Dar trebuie să las toate aceste subiecte — ca şi multe altele din călătoria în Statele Unite — în favoarea celui de al XXV-lea Congres al Asociaţiei americane pentru dezvoltarea studiilor slave, ţinut la Honolulu între 18-23 noiembrie 1993.

Mai întâi o explicaţie. În lumea universitară şi academică anglo-saxonă (Marea Britanie, S.U.A., Canada, Noua Zeelandă, Australia etc.), istoria ţărilor din centrul şi sud-estul continentului intră, de peste două secole, în categoria generală a studiilor slave. Este cazul Cehiei,

Honolulu Star-Bulletin 1st EXTRA

HONOLULU, TERRITORY OF HAWAII, U. S. A., SUNDAY, DECEMBER 7, 1941 ★ PRICE FIVE CENTS

WAR!

(Associated Press by Transpacific Telephone)

SAN FRANCISCO, Dec. 7.—President Roosevelt announced this morning that Japanese planes had attacked Manila and Pearl Harbor.

OAHU BOMBED BY JAPANESE PLANES

Ediția specială a ziarului local anunță atacul surpriză al avioanelor japoneze asupra principalei insule din Hawaii, Oahu

În p. 68: *Muzeul memorial închinat amintirii militarilor americani de pe nava Arizona, morți în timpul atacului*

Slovaciei, Ungariei, României, fostei Iugoslavii, Republicii Moldova, Poloniei, Albaniei, Bulgariei și chiar al altor zone, precum Armenia, Caucazul. Este o particularitate a dezvoltării acestei istoriografii anglo-saxone pe care până acum nici un argument al evoluției istorice nu a putut-o schimba. În universități, istoria acestor țări se învață în departamentele de Slavonic and East European Studies. Există, desigur, societățile și asociațiile de istorie națională, iar istoricii americani ca și colegii lor din lumea anglo-saxonă nu numai că știu să facă distincția între slav și restul țărilor, dar nici nu este nevoie să li se mai atragă atenția. A rămas o definire pur convențională și să sperăm că trecutul expansiunilor imperiale nu va da noi temeiuri politico-strategice acestei categorii de studii academice.

Așadar, această convenție națională jubiliară a celei mai puternice și numeroase asociații a istoricilor americani (cu excepția celei consacrate istoriei americane) a întrunit peste 1 000 de specialiști, dintre care 300 veneau din peste 20 de țări. Cei mai mulți din Japonia, Rusia, Ungaria, Polonia. Dar și din Cehia, Slovacia, Croația, Slovenia, Serbia, Canada, Anglia, Lituania, Franța, Germania, Bulgaria, China, Italia, Tadjikistan, Azerbaidjan, Ucraina, Kârghistan, Albania. Din România am fost singur (invitația fiindu-mi adresată în calitate de președinte fondator al F.C.M.I. și de redactor șef al revistei noastre, ca o recunoaștere că aceste instituții fac atât de mult pentru difuzarea istoriei românești în lume, ca și a celei universale și americane în țara noastră, dar și pentru că eram înscris cu participarea la singura masă rotundă consacrată României și la alte teme ale Congresului, iar eforturile colegilor americani — cărora le mulțumesc — au făcut posibilă această prezență). Dacă nu au existat alți cercetători din România (deși opinia publică din țară a fost informata prompt prin Radio România Actualități despre desfășurarea Convenției AAASS din Honolulu), subiectele românești nu au lipsit din agenda Congresului. Amintesc doar câteva: prof. dr. Dionisie Ghermani, membru de onoare al Academiei Române (cel mai activ român la acest Congres, unde a vorbit la 12 secțiuni în subiecte românești): *Obligațiile Occidentului față de România;* doamna Viorica Zainal, de la Departamentul armatei americane despre *Renașterea Bisericii Unite în România;* doamna Irina Livezeanu despre *Mareșalul Ion Antonescu colaboraționist sau erou al României;* doamna Nina Pascal, de la Yale University, despre *Procesul de privatizare în România,* domnul Michael Saphire despre *Noile relații dintre Rusia și țările est-europene;* Milan Rebau: *Hungarians in the Slovak II Repu-*

blic and Post-Ceaușescu Romania; Ladis Kristof: *Moldova în căutarea unei identități naționale și statale;* Nicolae Gheorghe, raportor la masa rotundă organizată de fostul președinte al IREX, dr. Allen Kassof, despre *Etnopolitică în răsăritul Europei* și Livia Plaks despre *Proiect asupra relațiilor etnice;* Radu Țurcanu despre *Lucian Pintilie și cinematograful restituirilor.*

Masa rotundă dedicată diplomației române a întrunit participarea istoricilor Glenn Torrey de la Emporia State University, John H. Jensen din Noua Zeelandă, Cadis Kristof din Paris și autorul de față. Având o sală de audiență deosebit de calificată, masa rotundă desfășurată în după-amiaza de 21 noiembrie, pe parcursul a aproape trei ore, a evaluat cu mult discernământ critic trei secole de eforturi diplomatice într-un context internațional permanent neprielnic.

Dialogul din Honolulu — peste 20 000 km în avion de la București — la care au participat 17 istorici avea în sine și ceva neobișnuit. Se discuta despre virtuțile și erorile diplomației noastre, cu competență și pasiune de către buni cunoscători ai istoriei românești (dr. Glenn Torrey, de pildă, este autorul a peste 100 de studii și al volumului *Generalul Berthelot și România* și acum al cărții despre colonelul Sturdza.

Încă o dată și încă o dată se resimte nevoia acută a specialiștilor români și a lucrărilor lor la manifestările științifice, ca și asigurarea condițiilor pentru cercetătorii străini care vor să studieze trecutul și prezentul nostru.

349 de comunicări din peste 600 au fost consacrate Rusiei și problemelor ei în conexiune cu lumea. De la armele nucleare la cinema și de la puciul din 1991 la agricultură, de la relațiile speciale ruso-americane la Gogol, Tolstoi, Cehov și chiar Ilya Ehrenburg, pus într-o nouă lumină, o vastă panoramă a ilustrat interesul american preponderent pentru marea putere de pe două continente.

De altfel la Congres au fost prezenți și cercetători de la departamentele militare ale S.U.A., de la V.S.I.A. și C.I.A., de la Departamentul de Stat. Desigur, cea mai importantă și remarcantă prezență a fost cea a domnului dr. Thomas Simons jr., actualul conducător al politicii americane față de C.S.I. (Comunitatea Statelor Independente), dar fost consilier la ambasadele americane din Moscova și București, fost ambasador în Polonia, unul dintre diplomații proeminenți de la Washington.

Domnul Simons a rostit o cuvântare în care a vorbit în special despre lecțiile războiului rece și perioada de tranziție. Folosind cu brio experiența și cultura sa est-europeană (am recunoscut în discursul său și o snoavă românească), dr. Thomas Simons jr. a profilat pentru comunitatea istoricilor dedicați studierii acestei părți a lumii perspectiva unei activități în libertate și austeritate.

Sunt înclinat să cred că analiza sa era corectă.

Deocamdată atât despre un Congres al cărui program de titluri de comunicări și nume de autori are numai el singur 120 pagini. Viitorul congres din 1994 al AAASS se va ține la Philadelphia, iar Congresul istoricilor americani s-a ținut în San Francisco în ianuarie 1994. Ca participare românească, acad. Cornelia Bodea. Între timp, propun istoricilor români să nu uite de cel de al XVIII-lea Congres mondial de științe istorice de la Montreal — Canada, în august 1995. Deci foarte curând. ■

ACADEMIA ROMÂNĂ — CONFERINȚĂ DE PRESĂ

Vineri 4 februarie a.c., în saloanele Casei Oamenilor de Știință din București, noua conducere a Academiei Române, aleasă în ianuarie curent, s-a aflat la prima ei întâlnire cu presa.

Au fost prezenți domnii acad. Virgil Niculae Constantinescu, președintele Academiei, acad. Eugen Simion, acad. Aureliu Emil Săndulescu, acad. Nicolae Simionescu, acad. Dan Rădulescu — vicepreședinți ai înaltului for științific.

Domnul acad. Virgil Constantinescu, președintele Academiei, a prezentat noua conducere academică, atribuțiile ce revin președintelui, vicepreședinților și secretarului general în virtutea articolului 56 din statutul Academiei Române, precum și câteva dintre preocupările prioritare ale activității Academiei în următorii ani. Astfel au fost amintite cercetări privind civilizația românească și universală, elaborarea unui dicționar general al literaturii române, încheierea tipăririi dicționarului tezaur al limbii române și publicarea acestuia și într-o formă prescurtată, precum și proiectele intitulate „România mileniului trei și prioritățile următorilor zece ani", „Cultura românească: renaștere și perspective", „Motivațiile tineretului român".

Dl. acad. Virgil Constantinescu a menționat, de asemenea, un proiect pe care, după cum mărturisea, „îl are la inimă" — elaborarea tratatului de istorie a României. Istoria, de altfel, a fost des invocată în această reuniune, însăși Academia Română fiind prin tradițiile ei legată adânc de trecutul românilor de pretutindeni, de permanențele luptei pentru unitate națională, de progres și civilizație.

Revista *Magazin istoric* a fost prezentă la această Conferință de presă prin d-na Florentina Dolghin și dl. Ioan Lăcustă.

Dicţionar istoric

FEDERAŢIA RUSĂ

„Ciudată concluzia la care ajungi la amurgul vieţii: ai trăit o viaţă întreagă în Rusia, dar ce fel de ţară este aceasta şi ce fel de popor o populează noi nu ştim cu precizie; mai exact spus, ştim, dar cumva fragmentar şi mai degrabă anapoda".

(Viaceslav Pieţuh, **Literaturnaia gazeta,** *nr. 4/1993)*

VASILE ŞANDRU

În numărul 2/1992, revista noastră a inaugurat un Dicţionar istoric **al fostelor republici din spaţiul ex-sovietic, actualmente state suverane, independente, dintre care 12 au constituit Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.). Am publicat până acum fişe istorice ale Letoniei, Lituaniei, Estoniei şi Ucrainei, iar în paginile de faţă continuăm să prezentăm cea mai mare dintre republicile ex-sovietice: Rusia.**

Lovituri de palat şi alianţe dezlegate

Petru I, neavând un succesor direct la tron (fiul său Alexei — condamnat pentru participarea la un complot împotriva tatălui său — murise în închisoare, în 1718), coroana a revenit soţiei sale Ecaterina care, la urcarea pe tron, nu ştia nici să citească, nici să scrie. Treburile statului au fost lăsate pe mâna lui Menşikov, un om setos de putere şi necinstit, în timp ce împărăteasa s-a înconjurat de favoriţi, petrecându-şi timpul în chefuri şi sărbători fastuoase. Situaţia statului a devenit lamentabilă. Peste tot înfloreau furtul din vistierie, arbitrariul şi abuzurile.

În 1727, împărăteasa a murit, ca urmare a obezităţii şi a modului de viaţă „foarte nepotrivit", după aprecierea medicului curant.

A urmat la tron Petru II, nepotul lui Petru cel Mare, în vârstă de 11 ani, conducerea statului rămânând în mâinile aceluiaşi Menşikov. Comportarea autoritară şi lipsită de tact a acestuia faţă de tânărul ţar i-a atras, în cele din urmă, dizgraţierea din partea monarhului, asupra căruia îşi exercita tot mai mult influenţa familia boierului Dolgoruki. Petru II se logodeşte cu fiica acestuia, dar moare, în urma unei îmbolnăviri, în chiar zorii zilei în care trebuia să aibă loc nunta, 19 ianuarie 1730, fără a desemna un succesor, conform regulei stabilite de Petru cel Mare.

Consiliul Secret Suprem (creat de Ecaterina I) hotărăşte să aducă pe tron pe Anna Ioannovna, în vârstă de 37 de ani, nepoata după frate a lui Petru cel Mare, cu condiţia ca aceasta să accepte documentul cunoscut sub numele de *Puncte*, care stabilea limite riguroase ale puterii împărătesei. „Iar dacă ceva din această promisiune nu voi îndeplini — se spunea în încheierea *Punctelor* —, atunci voi fi lipsită de coroana Rusiei".

Se instaurează astfel guvernarea oligarhiei. Întrucât „punctele" fuseseră în mod fals prezentate ca exprimând dorinţa tuturor stărilor sociale, înşelătoria Consiliului Secret Suprem a fost în curând demascată. În urma cererii prezentate, în numele nobilimii, de prinţul Antioh Cantemir, Anna Ioannovna acceptă să preia puterea autocratică tradiţională. Neavând însă nici o pregătire pentru guvernare, toate treburile statului sunt dirijate de favoritul său Biron, care conduce cu metode de teroare, în timp ce împărăteasa îşi petrece timpul în vânători şi alte distracţii.

Încă în 1731, împărăteasa desemnează ca urmaş la tron pe viitorul fiu al nepoatei sale după soră Anna Leopoldovna, căsătorită cu prinţul Anton Ulrich von Braunschweig. Cum la moartea împărătesei, în 1740, viitorul ţar Ioann VI abia se născuse, Anna Ioannovna, prevăza-

toare, îl desemnase pe Biron în calitate de regent, sprijinit de Ostermann, Löwenwold și alți demnitari influenți (majoritatea germani) de la Curte.

Biron este înlăturat de la putere în 1741, de mama împăratului prunc, cu ajutorul feldmareșalului Münich, pe care însă Anna Leopoldovna îl va îndepărta în curând, preluând asupra sa funcția de regent, înconjurându-se de prietenii săi și ai soțului său, prusaci, care controlau de fapt puterea în imperiu. Dar, în noiembrie 1741, pruncul țar și familia sa sunt alungați de la putere de complotul boierilor ruși, care o aduc la tron pe fiica lui Petru cel Mare și a Ecaterinei I, Elisabeta I Petrovna, în vârstă de 32 ani.

Domnia acesteia este caracterizată prin „umanism și orientare rusească". Toți străinii (denumiți generic „nemți") au fost înlăturați din funcții și în locul lor au fost numiți ruși. Împărăteasa s-a angajat totodată să nu recurgă niciodată la pedeapsa cu moartea. Având o educație mondenă și fiind nepregătită pentru guvernare, Elisabeta I s-a dedicat în special sărbătorilor galante (vânători, baluri, petreceri etc.) și modei (faimoasa sa garderobă era compusă din multe mii de rochii); în timp ce treburile statului au fost lăsate în seama Senatului, în care dominau favoriții săi (conții Razumovski, Șuvalovii, Voronțovii, Bestujev-Riumin ș.a.).

În timpul domniei ei a fost întemeiată, cu concursul savantului Mihail Lomonosov, Universitatea din Moscova (1755), au fost înființate școli generale și speciale în principalele orașe; nobilimea s-a constituit definitiv într-o castă închisă, în care se intra numai prin proveniență și nu prin merite, ca pe vremea lui Petru cel Mare. Rusia a purtat războaie cu Suedia (cucerind în 1743 noi teritorii în Finlanda), cu Polonia și a intrat în războiul de 7 ani alături de Austria împotriva Prusiei, ocupând Berlinul, în 1760.

Moartea Elisabetei în același an și încoronarea succesorului desemnat de ea, în persoana nepotului după soră Petru III, în vârstă de 33 ani, un admirator al regelui Prusiei Friedrich II, a dus la retragerea Rusiei din acest război și schimbarea bruscă de alianță, Rusia trecând de partea Prusiei. Căsătorit, din 1745, cu prințesa Sofia-Augusta-Frederica de Anhalt-Serbst, convertită la ortodoxie, cu numele de Ecaterina Alekseevna, Petru III nu va rămâne pe tron decât șase luni. Atașamentul său față de Prusia și atitudinea rece față de soția Ecaterina, pe care intenționa să o închidă într-o mănăstire, au servit drept pretext pentru organizarea de către ofițerii tineri din garda imperială, atașați țarinei, a unui complot care s-a soldat cu îndepărtarea lui Petru III. El a murit în împrejurări neclare, după abdicare. În iulie 1762, Ecaterina II, în vârstă de 33 de ani, s-a încoronat țarină.

Eçaterina II și „problemele" sale

În perioada domniei Ecaterinei II (1762-1796) atenția principală a Rusiei a fost îndreptată spre două mari chestiuni de politică externă: situația Poloniei, devenită — datorită crizelor interne — o pradă tentantă pentru Rusia, Austria și Prusia, și problema Turciei, intrată de asemenea în declin, ceea ce atrăgea apetitul expansionist îndeosebi al Rusiei și Austriei. „Problema poloneză" a fost „rezolvată" de cele trei puteri prin cele trei împărțiri succesive din 1772, 1793 și 1795, finalizate prin lichidarea statului polonez, Rusia acaparând cea mai mare parte a teritoriului cu peste 5 milioane locuitori.

„Soluționarea" problemei Turciei, în alianță cu Austria, s-a dovedit însă mult mai dificilă, Imperiul otoman, deși în declin, dispunând încă de un potențial militar important și bucurându-se de sprijinul unor mari puteri ca Anglia și Franța, ambele ostile dominației Rusiei și Austriei în Marea Neagră, la Dunăre și în Balcani. Din nefericire pentru români, războaiele ruso-austro-turce s-au purtat pe teritoriile Principatelor române. În 1769, trupele rusești ocupă Hotinul și Iașii, în 1770 îi învinge pe turci la Larga și Cahul. Rusia duce acest război în condițiile unor mari dificultăți interne: o epidemie persistentă de ciumă, care a secerat numai în Moscova cca 100 mii de vieți omenești, și răscoala lui Emelian Pugaciov, care a cuprins un vast teritoriu și nu a putut fi înăbușită timp de aproape trei ani.

În urma războiului ruso-turc din 1768-1774, încheiat prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi, Rusia căpăta dreptul de liberă navigație în Marea Neagră, și Strâmtori, ocupa cetățile Kinburn, Kerci, Enikale din Crimeea, ce va fi alipită Rusiei în 1783, recunoscându-i-se dreptul de a interveni în favoarea supușilor creștini ortodocși ai Porții.

Conflictul cu Turcia a rămas însă deschis. Peste câțiva ani, a izbucnit un nou război, de data aceasta ruso-austro-turc (1787-1792), țările române devenind din nou teatrul operațiunilor militare; în 1789, armatele rusești au ocupat Galați, Râmnic, Cetatea Albă. Prin pacea de la Iași (1791), Turcia recunoaște anexarea de către Rusia a Crimeei și a stepei dintre Bug și Nistru. Imperiul rus se învecinează nemijlocit, pentru prima dată, cu Moldova românească pe Nistru.

Planul Ecaterinei II de a cuceri Constantinopolul și de a restabili „antica monarhie grecească", având însă pe tron pe nepotul ei, Constantin, nu a putut fi realizat.

Sub domnia Ecaterinei II armata regulată rusă și-a sporit efectivele la peste 400 000, durata serviciului militar fiind de 25 de ani; au crescut, de asemenea, efectivele unităților de cazaci dislocate în vastele regiuni periferice ale imperiului. Cheltuielile legate de războaie și de întreținerea armatei și flotei

au adus finanțele statului într-o situație dezastruoasă: la un venit bugetar anual de cca 65 milioane ruble, statul rus avea, la sfârșitul domniei Ecaterinei II, datorii interne de 82 milioane ruble și externe de 44 milioane. În aceste condiții, economia imperiului nu a putut progresa. Rolul dominant în finanțe, comerț, industrie revenea capitalului străin, în special olandez și englez.

Animată, la începutul domniei, de ideile filosofiei iluministe, Ecaterina II a promovat principiile libertății personale și sociale, dar aplicarea lor a fost limitată la straturile superioare ale societății, dobândind caracterul unor privilegii de castă, codificate în diploma acordată nobilimii, în 1785. La celălalt pol al societății a fost consacrată definitiv și extinsă la noile regiuni (Ucraina, zona Donului ș.a.) legarea de pământul moșierilor a țăranilor șerbi. Peste 800 mii țărani au fost oferiți în dar unor boieri și favoriți ai împărătesei, pentru „merite de stat".

În 1796, în vârstă de 67 de ani, Ecaterina II a încetat din viață. I-a urmat la tron fiul său Pavel Petrovici, născut în 1754, care aștepta demult acest moment, considerând că era mai îndreptățit la coroana imperială decât mama sa (ceea ce a și determinat relațiile încordate dintre împărăteasă și prințul moștenitor).

100 de ani de expansiune

Domnia lui Pavel a durat 4 ani, 4 luni și 4 zile. Grija lui principală a fost să anuleze toate instituțiile create de Ecaterina II și să înlăture persoanele ridicate de ea, ceea ce i-a atras nemulțumirile nobilimii, care nu renunța la privilegiile obținute anterior. În ciuda promisiunii solemne de a nu mai angaja Rusia în noi conflicte armate, țara fiind istovită de cei 51 ani de războaie din secolul XVIII (plus răscoalele interne), în 1797 el a trimis flota în Marea Mediterană și armata în Italia, pentru a lupta — în alianță cu Austria — împotriva Franței. Schimbând apoi alianțele, orientându-se împotriva Angliei, a hotărât trimiterea unei expediții militare (40 regimente de cazaci) în India. Dar ucis de complotiști, în martie 1801 (*Magazin istoric*, nr. 6/1984), el nu a mai putut pune în practică acest plan. I-a urmat la tron fiul său Alexandru I, în vârstă de 24 de ani.

La început de secol și de domnie a lui Alexandru I, în Rusia, pe plan intern, devenise deja acută problema reformelor — politică și socială —, care însă nu-și va găsi o rezolvare, practic, până la sfârșitul dinastiei Romanovilor. Pe plan extern, Rusia va continua, intensificându-l, procesul de expansiune teritorială atât în Europa, cât mai ales spre sud (Caucaz) și Orient, Asia Centrală și Orientul Îndepărtat. În Europa, Imperiul țarist și-a asumat rolul de jandarm, înăbușitor al mișcărilor de eliberare națională, revoluționare și progresiste care au luat avânt după Revoluția franceză din 1789. În numele ortodoxiei, țarismul se erija în protector al popoarelor slave și ortodoxe din Peninsula balcanică, urmărind (ca în cazul Principatelor române) înlocuirea dominației otomane cu propria sa dominație.

O simplă enumerare a războaielor și anexiunilor realizate de „țarul eliberator" al Europei este edificatoare: 1801 — alipirea Gruziei; 1803 — alipirea Mingreliei; 1805 — războiul, alături de Austria, împotriva Franței napoleoniene, înfrângerea de la Austerlitz; 1806-1807 — războiul, alături de Prusia, împotriva Franței; 1806-1812 — războiul cu Turcia, încheiat cu pacea de la București și cu răpirea Basarabiei; 1807 — întâlnirea țarului cu Napoleon la Tilsit; 1808-1809 — războiul cu Suedia, anexarea Finlandei; 1812 — războiul

În p. 71: *Piața Roșie, într-o litografie din 1840*

Deschiderea Dumei de către țar, în Palatul de Iarnă (10 mai 1906)

pentru apărarea patriei, respingerea invaziei lui Napoleon; 1813 — bătălia de la Leipzig; 1814 — ocuparea Parisului; 1815 — anexarea principatului Varşoviei; 1814-1815 — Congresul de la Viena, crearea, la iniţiativa ţarului, a Sfintei Alianţe (1815). În virtutea acestei alianţe, Alexandru a luat parte activă la înăbuşirea revoltelor populare ce izbucneau în diferite părţi ale Europei.

Contactul tinerilor ofiţeri ruşi, participanţi la campaniile din Europa, cu ideile Revoluţiei franceze şi ale liberalismului care se năştea în Occident a avut o influenţă puternică în rândul intelectualităţii ruse. Au fost create societăţi secrete care urmăreau abolirea absolutismului ţarist şi înlocuirea lui fie cu o monarhie constituţională, fie cu republica. Răscoala organizată de aceştia în decembrie 1825, după moartea lui Alexandru I (19 noiembrie 1825), a fost înăbuşită cu cruzime de noul ţar Nicolae I, fratele său mai mic *(Magazin istoric*, nr. 11/1984).

Acesta a continuat politica predecesorului său: 1826-1828, războiul contra Persiei, în urma căruia Rusia anexează regiunile Erevan şi Nahicevan; 1827-1829, războiul contra Turciei, încheiat prin pacea de la Adrianopol, care acorda Rusiei controlul asupra gurilor Dunării, anexarea întregului litoral estic al Mării Negre, ocuparea Principatelor române (până la plata despăgubirilor de război); 1830-1831, înăbuşirea răscoalei poloneze; 1848-1849, înăbuşirea revoluţiilor în Principatele române şi în Ungaria; 1853 ocuparea Principatelor române şi declanşarea „războiului Crimeei", încheiat prin conferinţa de la Paris, în urma căreia Rusia este obligată să restituie judeţele din sudul Basarabiei şi gurile Dunării şi să nu mai întreţină flotă militară în Marea Neagră.

Nicolae I moare înainte de încheierea războiului Crimeei, în februarie 1855. Pe plan intern politica lui a avut un caracter represiv şi, deşi el a creat un consiliu însărcinat cu studierea reformelor sociale necesare, nu a admis nici o schimbare pozitivă. Marchizul de Custine, care în 1839 a venit în Rusia cu convingeri monarhiste, dar o va părăsi cu convingeri liberale, consemna în cartea sa *La Russie en 1839:* „Guvernul rus îi obligă să tacă nu numai pe supuşii săi, ceea ce nu e de mirare, dar şi pe străini, care sunt în afara influenţei disciplinei lui de fier. Aceştia îl laudă sau — cel puţin — tac... Trebuie să trăieşti în acest pustiu fără astâmpăr, în această închisoare fără odihnă denumită Rusia, pentru a simţi toată libertatea de care se bucură popoarele în alte ţări din Europa... Oricine va cunoaşte de aproape Rusia ţaristă va fi bucuros să trăiască în oricare altă ţară".

Alexandru II (1855-1881) a intrat în istoria Rusiei ca „ţarul eliberator": în 1861, el a decretat eliberarea ţăranilor din şerbie, acordându-le dreptul de a cumpăra pământul pe care îl munceau (cu termen de plată 49 de ani), precum şi o seamă de libertăţi cetăţeneşti. Ceea ce a antrenat o serie de schimbări instituţionale, dar nu a modificat — în esenţa sa — regimul opresiv.

Pe plan extern, a fost continuată politica de cuceriri: 1858 — anexarea ţinutului Amurului, care aparţinea Chinei; 1859 — supunerea Caucazului de răsărit, după un război sângeros, care a durat aproape 50 de ani; 1863 — înăbuşirea unei noi răscoale în Polonia, urmată de represalii sângeroase; 1864 — supunerea Caucazului de apus; 1865 — cucerirea Taşkentului; 1867 — cucerirea Turkestanului; 1868 — cucerirea Samarkandului şi a Buharei; 1873 şi 1876 — cucerirea hanatelor Hivei şi, respectiv, Kokand, toate în Asia Centrală; 1877-1878 — războiul ruso-turc, cu participarea României.

După trei atentate nereuşite — în 1866, 1867 şi 1879 — la 1 martie 1881, Alexandru II este asasinat de membrii unei organizaţii anarhiste.

I-a urmat la tron fiul său, Alexandru III (1881-1894). A fost o domnie rară, în decursul căreia sabia nu a fost scoasă niciodată din teacă şi plugarul nu a fost chemat de pe câmpul recoltelor pe câmpul luptelor sângeroase. Rusia va intra însă în alianţa cu Franţa, îndreptată împotriva Puterilor Centrale (Germania, Austria, Italia). Ea a stat la baza alianţei franco-ruso-engleze (Antanta), finalizată în 1907, ţara angajându-se în cursa de pregătire a primului război mondial.

O monarhie întârziată

Nicolae II (1894-1917) ajunge în fruntea imperiului într-un moment când Rusia rămânea aproape singura monarhie absolutistă din lume. În expansiunea sa spre răsărit, în 1897-1898, Rusia ocupă oraşul chinez Port-Arthur şi prin acţiunile sale în Orientul Îndepărtat intră în conflict cu Japonia. În timp ce în interior frământările sociale se accentuau, conturând perspectiva unor mişcări revoluţionare de masă, în anturajul ţarului se făceau planuri de cucerire („paşnică", conform propunerii moderaţilor, sau prin „acţiuni hotărâte" cerute de radicali) a Manciuriei, apreciindu-se că pentru înăbuşirea revoluţiei Rusia avea nevoie de „un mic război victorios".

Războiul împotriva Japoniei, început în ianuarie 1904, s-a terminat însă catastrofal pentru Rusia. La un an de la declanşarea lui, la 9 ianuarie 1905 — „Duminica sângeroasă" —, începea revoluţia care va zgudui Rusia din temelii şi nu va fi înăbuşită decât în 1907. Sub presiunea evenimentelor, ţarul este nevoit să accepte alegerea unui parlament — Duma de Stat — şi să dea curs unor reforme (iniţiate şi elaborate de primul ministru Stolâpin). Toate veneau însă prea târziu, iar caracterul limitat şi contradictoriu al măsurilor nu putea elimina cauzele

profunde ale frământărilor revoluționare.

La declanșarea primului război mondial, Rusia era nepregătită. „Marele program" de reînzestrare a armatei urma să fie încheiat abia în 1917, iar flota nu se refăcuse după dezastrul din războiul cu Japonia. Cu toate acestea, cercurile conducătoare, în frunte cu țarul, care nutreau planuri imperialiste de cucerire a Strâmtorilor, Constantinopolului și Balcanilor și chiar de „Eliberare" a Sfântului Mormânt din Ierusalim, au decretat mobilizarea generală iar la 1 august 1914 Rusia a intrat în război.

În ciuda mobilizării unor efective uriașe (peste 11 milioane de oameni numai în partea europeană), mersul războiului era tot mai nefavorabil, cheltuielile uriașe (fiecare zi de război costa 50 milioane de ruble) și pierderile umane tot mai grele. În toamna anului 1916, devenise clar că nu putea fi vorba despre o cotitură favorabilă pe front, ceea ce a adâncit la maximum criza internă. În decurs de șase luni, Nicolae II a schimbat trei prim-miniștri, doi miniștri de interne, doi ai justiției și alți membri ai cabinetului. Guvernul desemnat de țar a primit vot de neîncredere în Duma de Stat și din partea Consiliului de Stat. Întreaga politică internă a țarismului s-a prăbușit.

Ultima lovitură dată autorității monarhului a venit din partea camarilei de la Curte. Comportarea scandaloasă a lui Rasputin și influența sa nefastă asupra politicii țarului, prin intermediul împărătesei, au discreditat definitiv cuplul imperial nu numai în ochii clasei politice, ci și în ai populației. Asasinarea lui Rasputin, în decembrie 1916, a sporit neîncrederea țarului în anturajul său. Nicolae II a fost practic izolat, părăsit, inclusiv de rudele sale apropiate. El a refuzat însă orice diminuare a puterii absolutiste, rămânând inflexibil și incapabil a înțelege situația creată.

Evenimentele revoluționare din februarie 1917 l-au surprins complet nepregătit. Aflându-se la Moghiliov, cu statul major al armatei, Nicolae II nota în jurnalul său, la 27 februarie: „În Petrograd au început dezordinele acum câteva zile; din păcate, la ele participă și trupele. Detestabilă senzație, să te afli așa de departe și să primești știri proaste fragmentate!" La 2 martie, țarul nota că din Petrograd s-a comunicat că „e necesară abdicarea mea". Au fost consultați toți marii comandanți militari, al căror răspuns era, „în esență, că în numele salvării Rusiei și al menținerii armatei pe front și în liniște, este necesar să mă hotărăsc la acest pas. Am fost de acord". Nicolae II a semnat apoi manifestul pregătit de statul major. În încheierea acestei zile el scria: „Peste tot trădare și lașitate și înșelăciune!"

În acest fel — lipsit de glorie — își încheia existența dinastia Romanovilor, după o guvernare de 304 ani, timp în care a adus țara în pragul prăbușirii și al haosului, din care se va naște regimul totalitar bolșevic. ■

(Va urma)

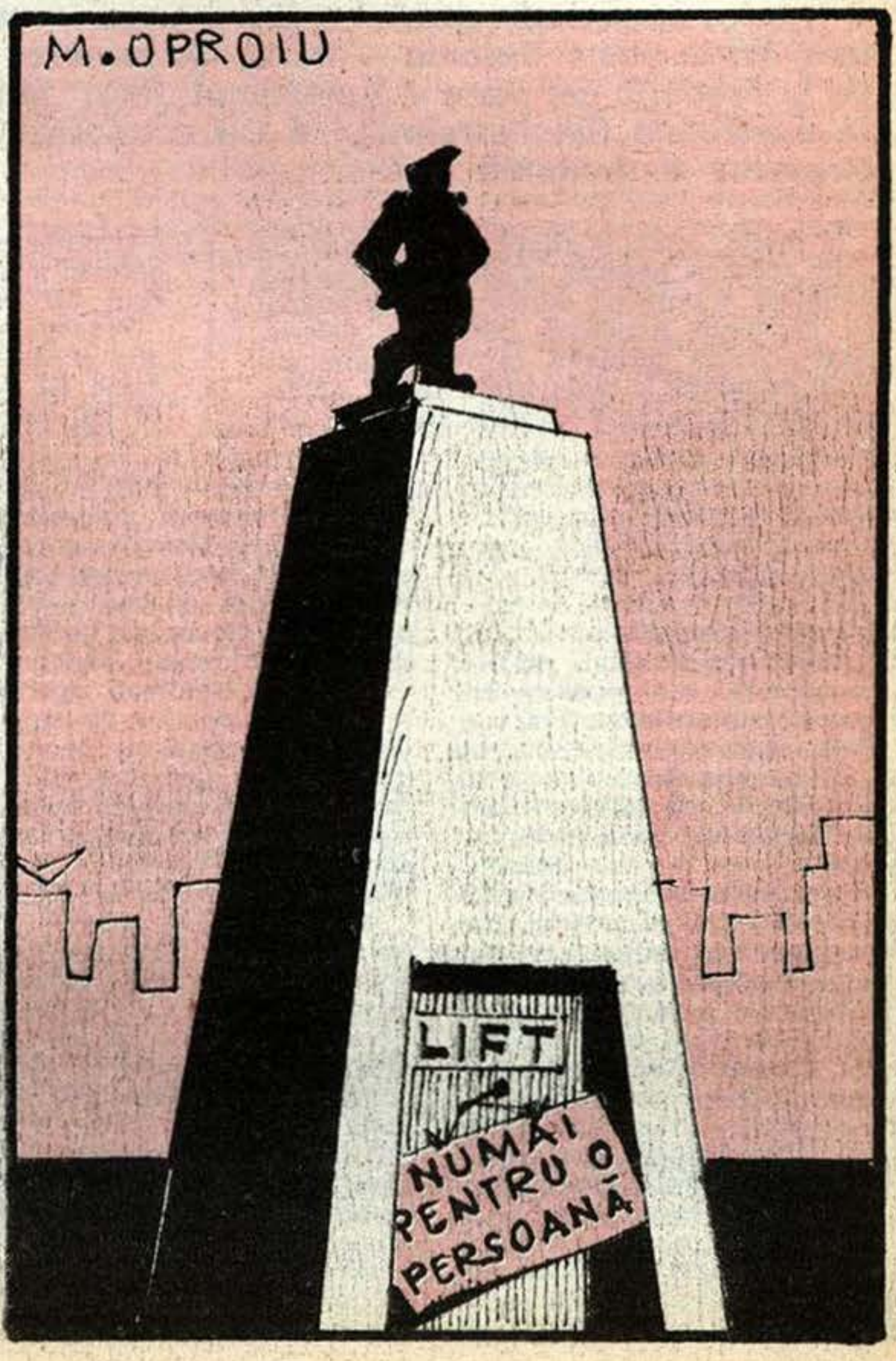

1922-1933.

SPADA FASCISTĂ S-A CĂLIT ÎN U.R.S.S.?

FLORENTINA DOLGHIN

• Între două state „paria" • Enver-paşa — mediator • Numai cancelarul Wirth ştia • Polonia — hârtia de turnesol • O prietenie moştenită de la Frederic cel Mare • Amestecul „idiot" al lui Unşliht • Tuhacevski la manevrele Reichswehrului • Cu concursul unor vameşi „avizaţi" • Hruşciov e mulţumit

În martie 1931, la rubrica „Publicitate" a unui cotidian german, o oarecare doamnă Amlinger anunţa cu durere decesul soţului ei, căpitanul Amlinger, „căzut la datorie, pentru patria germană, în timpul unei misiuni de pilotaj în îndepărtata Rusie". Cititorul neavizat se va fi întrebat atunci — fără a-şi putea răspunde — ce căuta un aviator german în „îndepărtata Rusie"? Şi, mai ales, cum căzuse „la datorie"?

Proaspăta văduvă deconspirase un secret prin această ştire. Ulterior, oficialităţile germane au avut grijă ca asemenea formulări să nu mai scape în tipar.

Karl Radek sondează terenul

Până nu de mult, despre colaborarea secretă dintre armata roşie şi Reichswehr, de fapt, dintre Uniunea Sovietică şi Germania Republicii de la Weimar, în anii 1922-1933, nu se cunoşteau prea multe şi, mai ales, nu în detaliu. Istoriografia română a înscris în 1992 între succesele sale lucrarea cunoscutei cercetătoare Doamna Viorica Moisuc *Premisele izolării politice a României 1919-1940*, apărută în Editura Humanitas, care abordează şi îndelungata conivenţă germano-sovietică, ce va ameninţa făţiş şi ocult, între anii 1920 şi 1939, securitatea europeană, degenerând în a doua conflagraţie mondială, din care România va ieşi cu mari jertfe şi sacrificii şi ciuntită teritorial.

Recente documente din arhiva Ministerului afacerilor externe de la Moscova şi din arhivele de stat militare ale Rusiei, ca şi analize şi rapoarte — interceptate de serviciile de informaţii sovietice — ale unor diplomaţi, agenţi şi oameni politici apuseni, documente până nu demult inaccesibile cercetătorilor, dar în ultimii doi ani publicate în serial în revistele de istorie ruseşti, cât şi în lucrarea *Spada fascistă s-a călit în U.R.S.S. Armata Roşie şi Reichswehrul. 1922-1933. O colaborare secretă. Documente necunoscute* (Moscova, 1992), par a aduce un plus de informaţie despre această complicitate de rău augur.

A fost o colaborare încheiată în condiţii specifice create după Tratatul de la Versailles, când prin deznodământul primei conflagraţii mondiale Rusia şi Germania, devenite state „paria" ale Europei la acea vreme — cum le numeşte primul ministru Lloyd George — erau la fel de izolate, fiind obligate să apeleze una la alta pentru sprijin economic, politic, militar. Amândouă cunoscuseră o revoluţie, amândouă înlăturaseră regimul monarhic şi instauraseră republica ca formă de guvernământ, dar în ultimă instanţă amândouă erau la fel de preocupate de recuperarea poziţiilor pierdute pe arena internaţională.

Documente ruseşti recent ieşite la lumină atestă că, în domeniul politic, primele contacte între Republica de la Weimar şi Rusia sovietică au fost stabilite încă din 1919, când Karl Radek a fost trimis de Comitetul Central al Partidului Comunist (bolşevic) din Rusia în Germania pentru a coordona legătura între comuniştii ruşi şi social-democraţii germani din gruparea Spartakus. Deşi arestat şi întemniţat, Radek a

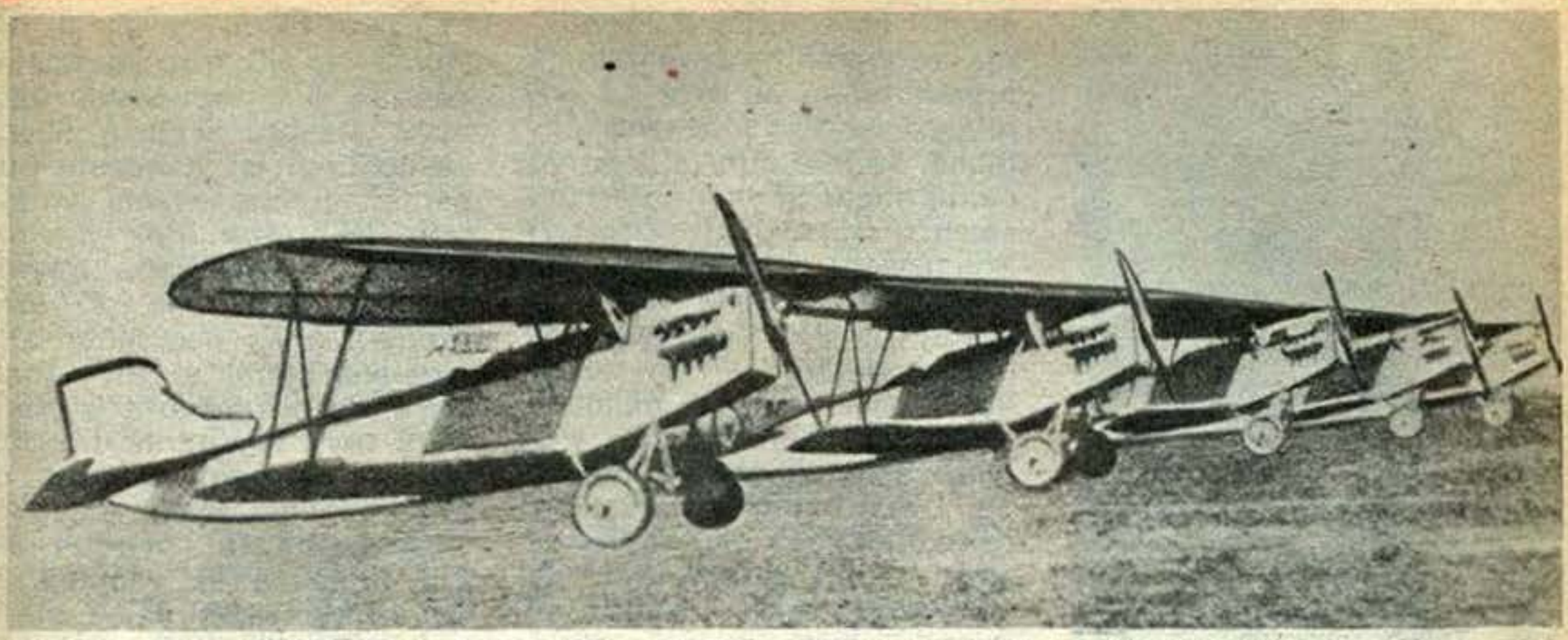

Avioane pe care se instruiau piloții germani, la școala de aviație de la Lipețk

reușit să trezească interesul pentru ideea unei colaborări politice strânse între Rusia și Germania, chiar dacă politicienii acesteia din urmă manifestau o constantă prudență.

Cât privește componenta militară a acestei complicități, în august 1920, generalul Karl von Seekt, comandant-șef al trupelor de uscat ale Reichswehrului și fostul șef de stat major al lui Mackensen, prin medierea lui Enver-pașa (fost ministru de război al Turciei între 1914 și 1918, inițiator al unei alianțe militare cu Germania în primul război mondial), a stabilit contacte secrete cu președintele Consiliului militar revoluționar, Leon Troțki. În cercurile conducătoare germane numai cancelarul Joseph Wirth era la curent cu aceste contacte, cabinetul său aflând despre ele abia doi ani mai târziu, după încheierea tratatului de la Rapallo[1].

În ianuarie același an, 1920, acest von Seekt scria că „Germania trebuie să se străduie să nu-și transforme Rusia în dușman... Dacă în momentul de față nu putem ajuta Rusia să-și restabilească vechile granițe imperiale, cel puțin nu trebuie să-i stăm în cale să facă acest lucru singură". „Numai printr-o alianță puternică cu Velicorusia, Germania are perspectiva să reobțină poziția de mare putere — nota von Seekt într-un memorandum, din anul 1921. Anglia și Franța se tem de alianța dintre două puteri continentale. Trebuie să ne împăcăm cu Rusia sovietică. Altă soluție nu avem".

O politică duplice, fără prejudecăți

Motivul concret al apropierii militare bilaterale dintre țări ce luptaseră în tabere dușmane în recent încheiatul război mondial a fost existența unor inamici comuni, între care Polonia, ale cărei pretenții față de vecini erau activ sprijinite de foștii aliați ai Rusiei în război: Franța și Anglia. De fapt, în stabilirea și corectarea poziției Rusiei sovietice față de țările apusene, Polonia a avut rolul unei hârtii de turnesol. Nu întâmplător, pe plan militar, Rusia și Germania s-au „găsit" una pe cealaltă tocmai în 1920. Pe 6 mai acel an, polonezii au intrat în Kiev, însă peste o lună trupele de ocupație au fost alungate de unitățile Frontului apusean, conduse de Tuhacevski. În toamna aceluiași an, 1920, forțele armate ale Republicii Sovietelor au suferit o zdrobitoare înfrângere în fața Varșoviei, o parte a trupelor fiind internate în Prusia Orientală. Atunci au avut loc primele contacte — la început timide, de sondare — între comandanții unităților ruse și înalții ofițeri ai Reichswehrului, pe care îi unea ura împotriva Poloniei.

Dar conducerea bolșevică — Lenin, personal — urmărea să instaureze un regim convenabil la Varșovia nu atât de dragul ideii revoluției permanente, cât pentru că o Polonie „prosovietică" ar fi devenit mai concesivă în ceea ce privea teritoriile ei de la granița apuseană, ce reveniseră Poloniei — în detrimentul Germaniei —, după Tratatul de la Versailles. Este o teză mai veche a istoriografiei sovietice, conform căreia în strategia de politică externă a Rusiei Sovietice un rol important l-a deținut așa-numitul factor german.

Așadar, explicații ale acestei legături secrete există. Chiar multe. Dușmanul co-

---

[1] Tratatul de prietenie și neutralitate dintre Rusia sovietică și Germania încheiat la 16 aprilie 1922 la Rapallo avea ca obiect reglementarea chestiunilor rezultând din starea de război dintre Rusia și Germania. Clauzele lui stipulau renunțarea reciprocă la datoriile de război și rambursarea reciprocă a cheltuielilor necesitate de întreținerea prizonierilor de război. Germania recunoștea naționalizarea în RSFSR a proprietății de stat și particulare germane efectuate în baza decretelor guvernului sovietic, cu condiția ca guvernul sovietic să nu satisfacă pretențiile similare ale altor guverne. Relațiile economice dintre cele două țări urmau a fi bazate pe clauza națiunii celei mai favorizate. Tratatul de la Rapallo a fost important în acțiunea de spargere a blocadei economice și diplomatice instituite în jurul republicii sovietice.

Otto von Niedermayer, primul împuternicit al Reichswehrului în capitala Rusiei

mun, Polonia, — explicație ce impune de la sine referirea la dictonul: spune-mi cu cine te aduni ca să-ți spun cine ești — este numai una dintre ele.

Dar în ce a constat colaborarea sovieto-germană? Trebuie spus că Gustav Stresemann (*Magazin istoric*, nr. 1/1993), artizanul politicii de apropiere dintre cele două state, aflat, între 1923 și 1929, la conducerea politicii externe a Germaniei, era un apologet al prieteniei seculare între „două mari puteri vecine. De la Frederic cel Mare până la Marele război, niciodată nu s-au ridicat cu armele una contra alteia. Economic, ele sunt legate... Regimurile politice interne nu compromit relațiile între state".

Și istoria nu face decât să-l susțină pe cancelarul Stresemann în afirmațiile sale. Încă din timpul lui Lenin, Rusia bolșevică a încheiat, fără prejudecăți, acorduri secrete cu Germania Kaiserului. Interesele primau — și ele erau reciproce, deși divergente. Pe de o parte, Moscova a contribuit la reînarmarea Reichswehrului, la pregătirea unor cadre militare germane de înaltă calificare, pe de alta, a sprijinit mișcarea antirăzboinică și forțele ce luptau împotriva militarismului și spiritului revanșard, ce dădea semne de apariție în Germania. În vreme ce comandanții armatei roșii au vrut să cunoască tehnica modernă germană, să afle cum a acționat statul major german în primul război mondial, pentru Reichswehr importantă a fost pregătirea cadrelor unei viitoare armate, elaborarea și experimentarea — pe teritoriul Rusiei — a noi mijloace de ducere a războiului, eludând astfel limitările impuse de Tratatul de la Versailles, care interzicea Germaniei să aibă tancuri, aviație, flotă de submarine, armă chimică. În cadrul înțelegerii, specialiștii militari germani au luat parte la crearea industriei militare sovietice, cu scopul folosirii ei ca sursă de înarmare a Germaniei dezarmate, în urma înfrângerii de către Antantă.

La începutul anului 1921, în cadrul Ministerului de război al Germaniei, s-a creat „Sondergruppe R", denumită de partea sovietică „Vogru" (prescurtare de la „Voennaia gruppa", grupare militară), organism ce coordona legăturile între conducerea armatei roșii, respectiv comisariatul poporului pentru apărare, și Ministerul de război al Germaniei. Doi ani mai târziu, pe lângă Ambasada germană din Moscova s-a înființat organul lui executiv, „Centrul Moscova", condus de un colonel. În toată această perioadă, la Moscova și Berlin s-au desfășurat periodic intense tratative.

În iulie 1921, în capitala Rusiei sovietice și-a făcut apariția primul împuternicit al Reichswehrului, Otto von Niedermayer, ce acționa sub pseudonimul Neumann. Însoțit de L. Karahan, locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri externe, și de diplomatul german Hilger, pe atunci membru al misiunii germane pentru problemele prizonierilor de război, ulterior consilier al Ambasadei germane, de la Moscova vreme de 20 de ani, până în 1941, Neumann a făcut o călătorie de recunoaștere în uzinele militare și pe șantierele navale ale Petrogradului, obiective ce aveau să fie refăcute cu ajutorul capitalului german și cu specialiști germani. Despre această „luare de contact" își amintește Hilger în memoriile sale, intitulate *Wir und der Kreml. Deutsch-sowjetische Beziehungen 1918-1945. Erinnerungen eines deutschen Diplomaten* (Noi și Kremlinul. Relațiile germano-sovietice 1918-1945. Amintirile unui diplomat german), apărute la Frankfurt am Main, în 1964.

„Armamentul produs de noi urmează să rămână în depozitele noastre — menționa Cicerin, ministrul de externe rus, într-o notă adresată C.C. al P.C. (b) din Rusia, la 10 iulie 1921 — până în momentul unui nou război. La întrebarea pusă de noi cum se pot hotărî germanii să lase în depozitele noastre aceste arme fără garanții, ei au răspuns că garanția este unitatea de interese politice".

La manevrele Reichswehrului

O înțelegere perfectă se instalase deci, la acea oră, între cele două armate. „Vogru" dădea comenzi părții sovietice, privind livrarea de avioane și artilerie grea pentru Germania. Uzinele din Motovilih și Țaritîn construiau tancuri, iar cele de la Rîbinsk și Iaroslavl — avioane pentru Luftwaffe. Prima comandă de 100 avioane, 300 tunuri de câmp, 300 tunuri de calibru greu, 200 mitraliere, 200 automobile blindate a fost gata — aflăm dintr-un document din arhivele de politică externă a Rusiei — pe 24 septembrie 1921. „Colaborarea cu Reichswehrul prin «Vogru» — scria Cicerin lui Karahan — este unul dintre cei mai importanți factori ai politicii noastre externe!" În acest sens, ministrul de externe era iritat de amestecul „idiot" — spune el — al lui I.S. Unșliht (locțiitor al președintelui Cekăi în 1921-1923), care amenința perfecta înțelegere. Într-adevăr, organele GPU, urmașele Cekăi, prin activita-

tea lor provocatoare față de străini, riscau să pună în pericol reușita colaborării secrete sovieto-germane.

În noiembrie 1922, la Moscova s-a semnat un tratat de concesiune cu firma de avioane „Junkers". Germanii preluau în arendă o uzină de lângă Moscova (Fili), ce urma să producă 300 aparate de zbor pe an, cu începere, cel mai târziu, de la 1 octombrie 1923.

Colaborarea tehnico-militară nu s-a limitat la producția de război pentru a se reînarma Germania, eludând prevederile Tratatului de la Versailles. Ea s-a extins la activitatea unor centre de învățământ militar ale Reichswehrului pe teritoriul U.R.S.S.: o școală de aviație, de vară, la Lipețk, școala de tancuri de la Kazan (obiectivul „Kama"), stația experimentală aerochimică de lângă Saratov (sau școala de război chimic, așa-numitul obiectiv „Tomka").

Toate acestea au pregătit cu succes cadre pentru armata de uscat și aeriană a Germaniei. Sute de piloți și artileriști germani — conform mărturiilor lui Hilger — au urmat cursuri în școlile de la Lipețk și Kazan — alături de colegii lor sovietici —, împărtășindu-le din experiența lor, iar gazdele aflând astfel cum arată ultimele tipuri de avioane și tancuri, cele mai moderne din Europa. 450 piloți germani au absolvit cursurile școlii de la Lipețk, mulți dintre ei — între care generalul de aviație Hans Speidel, care prezintă în amintirile sale schema generală a centrelor de învățământ militar german în U.R.S.S., — formând ulterior nucleul de conducere al statului major al lui Göring. În 1931, patru uzine de gaze asfixiante lucrau în secret pentru Germania pe teritoriul Uniunii Sovietice.

În septembrie 1925, comandanți sovietici — în frunte cu adjunctul șefului de Stat major al armatei roșii, viitorul mareșal Tahacevski, au luat parte pentru prima oară la manevrele Reichswehrului. Atmosfera a fost cordială. În anii următori, delegațiile militare la manevre — în reciprocitate — au devenit regulate. Mai mult chiar. Până în 1930, Germania a fost singura țară ai cărei ofițeri participau la marile manevre de toamnă ale armatei roșii. Ambasadorul Germaniei la Moscova, contele Brockdorf-Rantzau, ajunsese în acei ani, îndeosebi după 1923, „centrul politicii grele în relația cu Rusia", scrie un diplomat de la Berlin, sesizând că nu MAE german dădea orientarea, ci emisarul lui. Brockdorf-Rantzau a sprijinit finanțarea de către Reichswehr a proiectelor industriei militare a Uniunii Sovietice, în schimbul creării centrelor de învățământ militar ale Reichswehrului.

În uniformele armatei roșii

Intensa colaborare sovieto-germană s-a desfășurat în cea mai desăvârșită conspirativitate, pentru că ea era în afara oricăror tratate internaționale. Înaintea plecării lor în U.R.S.S., ofițerii germani erau trecuți în rezervă, părăsind țara ca reprezentanți ai unor companii particulare. Tancurile și avioanele folosite ca material de instrucție treceau granița „deghizate" în mașini agricole, iar substanțele chimice în îngrășăminte pentru sol. Două firme mixte de comerț, ce lucrau în strânsă legătură cu „Centrul Moscova" („Rustranzit" și „Rusgertorg"), transportau pe calea ferată de la Königsberg în Rusia, prin Lituania și Letonia, încărcături ce nu trezeau suspiciuni unor vameși avizați. Bineînțeles, cele mai prețioase transporturi se făceau pe calea aerului, prin zboruri fără escală, la mare înălțime.

La cursuri și în afara cazărmilor ofițerii germani purtau uniformele armatei roșii, dar fără petlițe și alte semne distinctive, iar în restul timpului umblau civil. Contactele cu cetățenii sovietici erau reduse la minimum. Corespondența în limba germană se făcea prin curier special, iar telegramele trebuiau trimise numai în limba rusă. Din motive de conspirativitate, primele tancuri pentru instrucție — zece la număr — au fost aduse din Germania abia în primăvara lui 1929. În martie acel an, sovieticii au proiectat să încheie un tratat fictiv cu firma germană „Rheinmetall" de cumpărare de către U.R.S.S. a acestor tancuri, dar Stalin s-a opus. Informat de comisarul poporului pentru apărare, Voroșilov, el a

Berlin, noiembrie 1940. Molotov se pregătește pentru o întâlnire cu Hitler

notat pe marginea propunerii: „În materie de tancuri nu putem opera cu afaceri fictive".

Pe timpul şederii lor în U.R.S.S., ofiţerii germani erau scoşi din efectivele Reichswehrului, fiind „inventariaţi" abia la întoarcerea lor. Corpurile celor morţi în accidente — de obicei, de aviaţie — se depuneau în cutii ermetic închise, pe care scria „piese de schimb", fiind expediate în Germania prin portul Stettin, cu acceptul unor vameşi în cunoştinţă de cauză.

Germania era conştientă că pe lângă gravitatea încălcării prevederilor militare ale Tratatului de la Versailles s-ar fi discreditat politic şi moral în lumea apuseană, că ar fi trezit reacţii rapide şi ostile, în cazul în care colaborarea ei militară cu „bolşevismul" rusesc devenea publică. În acest sens, în 1926 au apărut unele complicaţii. Firma „Junkers", trecând prin greutăţi financiare, a fost nevoită să prezinte în Reichstag un memorandum ce descria detaliat contactele ei cu „Sondergruppe R", organism al Ministerului de război. Obţinând acest document, influentul cotidian britanic *Manchester Guardian*, din 3 decembrie 1926, a criticat aspru atât partea germană, cât şi cea sovietică. A doua zi, un alt ziar britanic l-a urmat, venind apoi rândul deputaţilor din Reichstag. Şi astfel, treptat, această înţelegere „de taină" a devenit — pentru Londra, Paris şi Varşovia — un fel de secret al lui Polichinelle.

Cu timpul, colaborarea sovieto-germană a început „să scârţâie". Exista o doză reciprocă de neîncredere, de suspiciune şi chiar ostilitate deschisă, care apăsa asupra relaţiilor dintre specialiştii celor două ţări. În septembrie 1929, într-o discuţie particulară cu generalul von Hammerstein, şeful statului major al Reichswehrului, Voroşilov îi reproşa acestuia că germanii nu divulgau secretele ultimelor tipuri de armament şi nici cea mai înaltă tehnică la care ajunseseră, tehnică experimentată — din informaţiile deţinute de sovietici — în poligoanele germane. De partea lor, germanii erau iritaţi de amestecul organelor de interne şi de teroarea şi frica ce domneau în Uniunea Sovietică, acţionând ca un factor paralizant în cooperarea dintre cele două armate. Suficiente motive ca relaţia bilaterală să fie afectată.

Treptat, în anii 1925-1927, Germania a început să se implice din nou în politica mondială. Colaborarea ruso-germană traversa un moment critic, cu atât mai mult cu cât, în acei ani, politica externă a Germaniei înregistra o nouă orientare: dinspre răsărit spre apus. La Conferinţa de la Locarno, din decembrie 1925, toţi participanţii s-au pronunţat pentru intrarea Germaniei în Liga Naţiunilor, ceea ce se va întâmpla în anul următor.

În 1933, centrele de învăţământ militar ale Reichswehrului de pe teritoriul Uniunii Sovietice s-au închis, ca şi producţia uzinelor de armament pentru Germania. Dar în ambele ţări colaborarea bilaterală fusese avantajoasă. Cu ajutor german, şcoala de la Kazan dezvoltase trupele de tancuri sovietice, pregătise — alături de cursanţii germani — cadre calificate de tanchişti, la curent cu experienţa străină avansată. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Stalin să ordone — el, cel care îi trimisese la Berlin pe cei mai calificaţi ofiţeri să perfecteze colaborarea secretă — ca, odată întorşi acasă, epuizaţi de efortul tratativelor, ei să fie consideraţi duşmani ai poporului şi lichidaţi. Cunoscând doctrina militară germană, ei ar fi fost utili ţării în înfruntarea cu inamicul, până mai ieri aliat. În *Memoriile* sale, publicate acum la Moscova într-un amplu serial de revista *Voprosî istorii*, liderul sovietic Nikita Hruşciov, relatând vizita cancelarului Adenauer în U.R.S.S., opina despre colaborarea ruso-germană: „Germania a avut mari avantaje atât din comerţul cu vechea Rusie, cât şi din cel cu U.R.S.S. Până la venirea lui Hitler la putere am stabilit bune relaţii comerciale şi de altă natură cu Republica de la Weimar, am făcut «mari afaceri» cu capitaliştii germani". ■

Au fost nu numai duşmani. Sub acest titlu, la Moscova şi Erlangen, a apărut recent un album consacrat relaţiilor ruso-germane de-a lungul a două secole, XIX şi XX. El cuprinde documente necunoscute - politice, militare, de artă, comerciale, financiare, economice - şi fotografii inedite din perioada respectivă. În prefaţa cărţii, fostul vicecancelar şi ministru de externe Hans Dietrich Genscher menţionează: „A ne birui trecutul înseamnă a ne elibera de «imaginile duşmanului», create cândva tot de noi".

„ACMEOR, în semn de înaltă apreciere, acordăm Premiul prieteniei România-Israel **şi medalia** Jerusalem City of Peace **doamnei Ioana Ursu pentru deosebita contribuţie la strângerea legăturilor de prietenie dintre România şi Israel, în folosul ambelor popoare".**

Această diplomă, precum şi medalia au fost înmânate în cadrul unei ceremonii la Centrul Internaţional de Presă, din Bucureşti, în data de 17 ianuarie 1994, în prezenţa unui mare număr de intelectuali, diplomaţi, ziarişti din ţara noastră de către domnul Şiomo Leibovici-Laiş, preşedintele ACMEOR.

Domnul Adrian Dohotaru secretar de stat la Ministerul de externe, a fost, de asemenea, distins cu aceleaşi premii.

O ceremonie asemănătoare s-a desfăşurat la sediul central al ACMEOR din Tel Aviv, în prezenţa celor doi laureaţi, în luna martie anul curent.

Ambele acţiuni au fost sponsorizate de domnul Bruno Tercatin, de la „Via Club" Bucureşti-Valsole Viaggi, Milano.

• REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS • REBUS •

LEGENDE DIN BĂTRÂNI

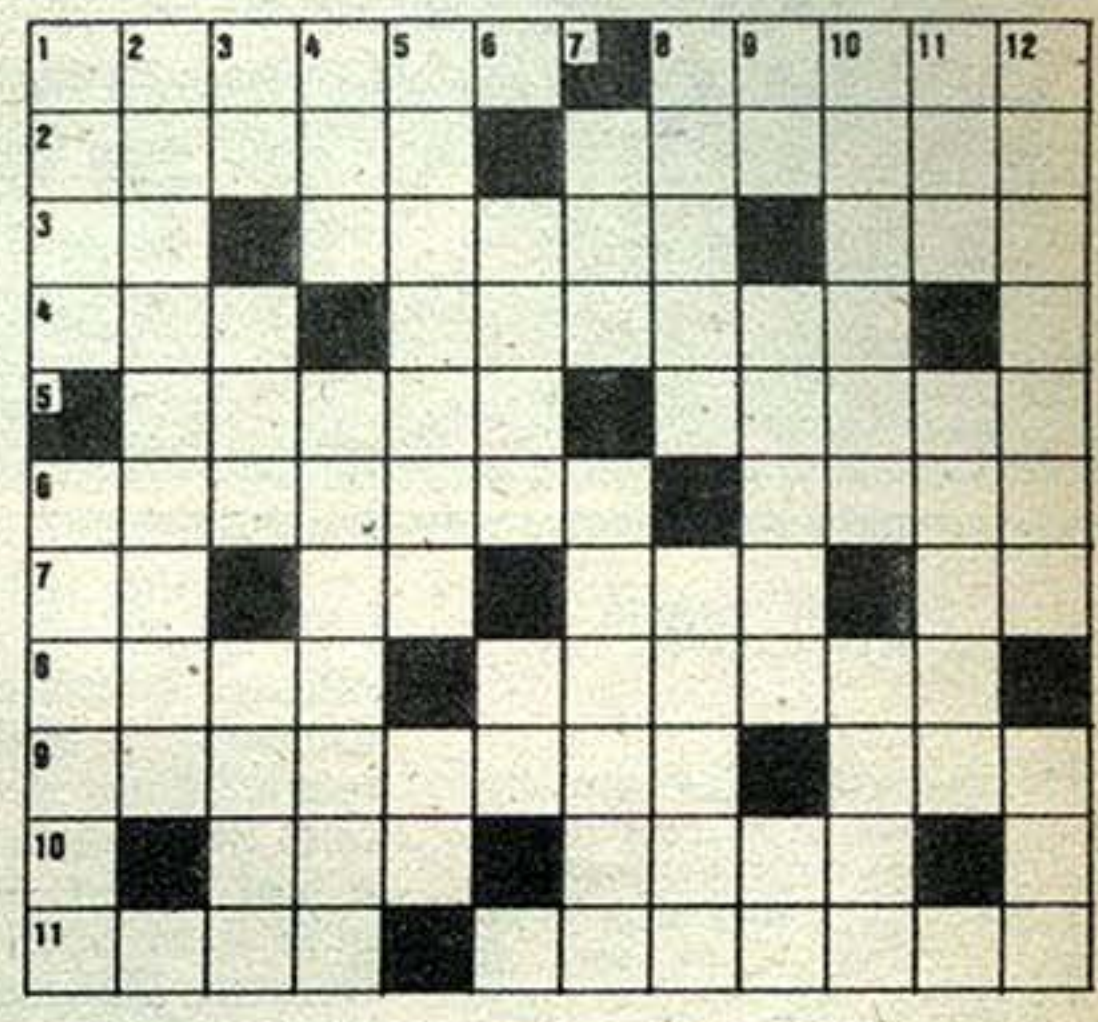

ORIZONTAL: 1) Numele babei Vrâncioaia care, după o cunoscută legendă, i-a dat pe cei șapte feciori ai săi lui Ștefan Vodă, împreună cu oamenii lor, spre a-i bate pe turci – Legendarul cioban întemeietor al viitoarei noastre Capitale, căreia i-a dat și numele. 2) „Să te întorci biruitor, Măria Ta!" – Portar al Sucevei lui Ștefan cel Mare, ucis de Ștefăniță Vodă împreună cu cei doi fii ai săi și înmormântați tustrei în biserica durată de marele dregător în preajma satului Solca din Bucovina. 3) Radu Spătaru – Deal la răsărit de Siret, unde-și avusese reședința Sas Vodă, părăsită de acesta de teama dușmanilor dinăuntru și năruită cu anii – Poreclă dată domnului Țării Românești Alexandru (1592-1593), cel ce-a făcut dreptate boiangiilor, datorită unui răspuns îndrăznet dat domnitorului de meșterul Ifrim, mai marele breslei. 4) Istoricul grec Herodot afirma că Egiptul ar fi fost un dar al acestui fluviu – Mănăstire ridicată în secolul al XV-lea pe cursul mijlociu al Ialomiței, unde se tipărește între anii 1696-1699 lucrarea *Poveste de jale* despre moartea postelnicului Constantin Cantacuzino, tradusă din limba greacă de cronicarul Radu Greceanu. 5) Domn al Munteniei (1456-1462 și 1476), după moartea căruia s-au tipărit în nemțește câteva broșuri cu privire la cruzimile sale, fapt care i-a atras supranumele de Dracula – Compuși chimici cu gust acrișor. 6) Perla mănăstirilor din nordul Moldovei, ridicată de Ștefan Vodă în anul 1488 pentru a împlini o făgăduială făcută sihastrului Daniil – Principalul acuzator în procesul filosofului grec Socrate. 7) Notă muzicală – Elena Iancu – Unul din medicii care au îngrijit-o pe împărăteasa Elisabeta Petrovna a Rusiei – Cămăși din inele mici de oțel, purtate de luptătorii din Evul Mediu pentru a-i feri de loviturile inamicului (sing.). 8) Domn al Moldovei (1591-1592) al cărui mare logofăt Nestor Ureche fuge din Iași în preajma reîntoarcerii domnitorului de la Constantinopole și se ascunde la schitul lui Zosima, în locul căruia a ridicat ulterior mănăstirea Secul, drept mulțumire adusă lui Dumnezeu – Vicleșuguri prin care erau atrași în cursă domnii țărilor românești, pentru a fi maziliți sau uciși. 9) Scară a demnităților boierești – Lapte bătut. 10) A pune leșii la plug, ca în legenda Dumbrăvii Roșii – Mersul „grăbit" al lui El Zorab, din cunoscuta baladă a lui George Coșbuc. 11) Învestiți cu titlul de domn de către capul bisericii – Voinici care luau calea codrului pentru a face dreptate în țară, eroi nemuritori de legende, ca Groza, Corbea sau Gruia.

VERTICAL: 1) „... lui Butu", stâncă în masivul Ceahlăului, care poartă numele ginerelui lui Alexandru cel Bun, prefăcut împreună cu soția sa Ana într-o stană de piatră (neart.) – Domn al Munteniei (1364– cca 1377), personajul central al dramei istorice cu același titlu de Alexandru Davila. 2) Ființe supranaturale care-i trasează noului-născut viitorul, personaje mult apreciate în legendele populare. 3) Afirmație – Împărat legendar din perioada romană a Daciei, indentificat cu guvernatorul Galeriu, cel desemnat de Dioclețian să administreze provinciile dunărene – Așezări urbane, dintre care puține nu au o legendă la baza întemeierii (sing.). 4) Localitate în S.U.A. – Cetate zidită la porunca lui Țepeș Vodă de către boierii târgovișteni, drept pedeapsă pentru uneltirile lor, în piscul cel mai înalt al Cheilor Argeșului. 5) Sat pe apa Sucevei, unde a fost omorât Bogdan Vodă, tatăl lui Ștefan cel Mare, în timp ce fiul său umbla să țintească cuiburile de vâsc din stejari – Zeul soarelui în mitologia Egiptului antic. 6) Indivíde – Mihai Herescu. 7) Soția meșterului Manole, adusă jertfă înălțării mănăstirii Curtea de Argeș – Semn de dreaptă credință pe drumuri de țară. 8) Băutură răcoritoare – Sprijin în luptă (fig., pl.). 9) Coadă de hulub! – Măsura lui Cuza Vodă (pl.) – Ana Davidescu. 10) Voievod al Transilvaniei (1441-1456) care și-a luat ca nume și stemă un corb cu o cruce în cioc – Domn al Moldovei (1634-1653) a cărui scrisoare diplomatică adresată bistrițenilor a potolit pofta de jaf a acestora în dauna pământurilor dinspre nordul Moldovei. 11) Dușmănie care a făcut să cadă capetele multor domni ai țărilor românești – Crai legendar al unui tărâm din Ardeal, care a dobândit de suflet un băiat cu părul de aur, transformat, într-o legendă, în râul cu același nume. 12) Izbândă în lupte – „Piatra...", veche legendă din preajma Ceahlăului, culeasă și prelucrată de Alecu Russo în peregrinările sale prin țară (nom.).

Dicționar: ANIT, RUL, ORR

Andrei CIURUNGA

Soluția careului *Tezaurul românesc de la Moscova: MANASTIRI – N – OMOFOR – ACTE – S – TELEGRAMA – COAC – IRE – AM – OC – TRIA – A – T – VAS – DEVANS – ARTA – RURALI – AIURARI – AN – T – HR – RIPIDE – ABA – IH – IA – D – VARATIC – SOI – INELE – ALIAT*

Soluția jocurilor din numărul trecut:
– p. 88: (CASSIOPEIA CCA/S/SI/O/PE/I/A)
– p. 93: DALILA (DA/LILA)

APRILIE 1944

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● În locuința **sa din str. Știrbei Vodă din Capitală, încetează din viață, în vârstă de 72 ani, pictorul Octav Băncilă. Ocupând un loc de frunte în plastica românească, el a ilustrat, în același timp, și un neobișnuit har pedagogic la catedra de portretistică de la Academia de Belle Arte din Iași.**

● Având **în vedere situația mai mult decât incertă de pe front și întețirea bombardamentelor aeriene asupra orașelor românești, Ministerul Culturii Naționale, decide ca, în anul școlar 1944, examenele de admitere în școlile secundare să fie mult devansate. Elevii evacuați — se mai precizează — se vor prezenta, cu actele necesare, la cea mai apropiată școală secundară pe lângă care funcționează o comisie de admitere.**

● Spre **a liniști populația tot mai îngrijorată de evoluția evenimentelor, Primăria Municipiului București comunică că „aprovizionarea Capitalei nu este cu nimic primejduită, deoarece avem la dispoziție suficiente rezerve de grâu, făină, ulei și zahăr cu care se pot satisface toate necesitățile. Dacă se vor găsi însă și unii comercianți, ieșiți, fără îndoială, din periferia breslei negustorești, neînțelegători ai situației — mai precizează același comunicat — în sensul că se vor deda la dosire de mărfuri și vor pretinde prețuri de speculă, apoi, împotriva acestora, primarul general al Capitalei va aplica cele mai grele măsuri, spe-**

Aprilie 1944 este luna în care aviația anglo-americană întețește raidurile aeriene — ziua și noaptea — împotriva României. Numărul victimelor provocate de acestea sunt imense; totodată se înregistrează mari daune materiale. Iată cum comentează Pamfil Șeicaru în *Curentul* din 6 aprilie bombardarea Capitalei din 4 aprilie: „Mângâietoarea iluzie în care ne-am complăcut a luat sfârșit: aviația anglo-americană a chemat la realitatea tragică a războiului pe locuitorii Capitalei[1]. A fost bombardată cu frenezia sălbatecă, cu înverșunarea dementă care nu mai caută ținte militare, ci urmărește să creeze doar climatul spaimei. Bombe risipite la întâmplare, fără să se urmărească în centrele lovite ceva, doar case prăbușite.

Agenția Reuter — continuă Pamfil Șeicaru — ne înștiința în ziua de 30 martie că subiectul cel mai subliniat în presa engleză este declarația făcută de generalul Arnold, șeful aviației americane: «Operațiunile aeriene contra Germaniei nu sunt numai preliminariile celui de-al doilea front ci constituie chiar al doilea front. Scopul lor este de a zdrobi pe inamic, până când acesta va înțelege că a pierdut partida».

Este sistemul englez și american de a face războiul cu riscuri reduse, cu economie de oameni și risipă de material. Dar nu mai puțin acest sistem are toată neomenia, tot acel curent de sălbăticie rafinată al unei civilizații materialiste.

Moartea vine cu vuet sinistru din văzduh. Oamenii sunt fără apărare. O bombă căzută la întâmplare omoară sute de oameni, incendiază zeci de căminuri. Tot ce a putut agonisi o familie într-o viață este mistuit de foc în câteva clipe.

Am străbătut străzile acoperite de cioburi, am privit la casele fără geamuri și căutam să înțeleg sensul acestui război al forțelor de nimicire. Și suntem numai la începutul încercărilor. Vor mai veni poate și altele, înmulțind ruinele, semănând moartea printre zidurile fumegânde. Bietele victime nevinovate ale acestui bombardament formează prima serie a jertfelor Capitalei.

Să nu ne mângâiem cu speranța deșartă că vor fi singurele jertfe. Este bine să ne desprindem bărbățește cu toate cruntele încercări ale acestui război".

Și tot Pamfil Șeicaru în articolul, din 5 aprilie 1944, intitulat *Situația* relevă drama refugiaților moldoveni fugiți din fața armatelor sovietice ajunse aproape de porțile Iașului: „Cuvintele devin imprecise prin estomparea literelor. Ochii nu pot să ră-

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Curiozitate bucureşteană: porumb cultivat în... Piaţa Amzei

Efectele bombardamentelor anglo-americane din 4 aprilie (pp. 83-85)

mână limpezi, lacrimi abia stăpânite ne înceţoşează privirea. Mi-a trebuit o mare sforţare să privesc pe hartă spaţiul de luptă care se situează între Jijid şi Prut, la nord de Iaşi. Luptele se succed aprige, soldaţii noştri apărând cu îndărjire necăjitul pământ al Moldovei.

Pentru cine a cunoscut laşii, pentru cine a fost familiarizat cu atmosfera acestui oraş, ştie ce înseamnă desprinderea de mediul lor a acestor moldoveni. Evenimentele i-au smuls şi i-au zvârlit la voia întâmplării. Dezorientaţi şi resemnaţi, ei duc nostalgia oraşului în care stăruie toate amintirile trecutului nostru.

Pentru toţi aceşti moldoveni porniţi în pribegie, ni se cere o înţelegere, acea spontană solidaritate în care se mărturiseşte unitatea unei naţiuni, sensibilitatea ei umană".

Bucureştenii sunt nevoiţi să-şi petreacă tot mai multă vreme în adăposturile menite să-i ferească de efectele bombardamentelor aeriene. Încât nu e de mirare că viaţa în aceste adăposturi, de cele mai multe ori improvizate şi precare, devine un subiect pentru scriitori. O mostră în acest sens ne oferă scriitorul şi publicistul Horia Oprescu care îşi intitulează notaţiile *Gânduri din adăpost*. Spicuim: „Bombardamentul din Sâmbăta Paştilor m-a găsit la *Cartea Românească*. Voiam să-mi cumpăr o carte.

M-am adăpostit într-un şanţ de lângă statuia lui Mihai Viteazul.

De-acolo, laolaltă cu nenumăraţi şi necunoscuţi tovarăşi de groază, am asistat la întreg acel nesăbuit spectacol ce se desfăşura în jurul meu.

Universitatea şi *Cartea Românească* ardeau, iar toate marile magazine sau institute de credit şi comerţ din apropiere se prăbuşeau la rând, acoperindu-ne cu funingine şi praf de moloz.

Cât de condensate sunt clipele trăite în adăpost.

Tot trecutul, întreaga viaţă îţi defilează în galopul unei clipe.

Auzi detunăturile teribile dimprejurul tău, pământul tremură, colbul dărâmăturilor şi fumul incendiilor te orbesc o clipă şi-n conştiinţă se iveşte pe dată o lumină: am scăpat, valul se depărtează.

Sbârnăitul valului descreşte, iar exploziile acum mai surde îşi execută opera metodică pe alte străzi.

În preajma cea mai apropiată se văd flăcări şi ruine. Fără îndoială sunt acolo, acum, dureri şi suferinţe. Tu însă eşti deocamdată mulţumit, că respiri, că eşti întreg.

Categorica lege a egoismului îţi dă o nemărturisită împăcare.

O clipă de linişte. Privesc. *Universitatea* şi *Cartea Românească* şi mai toate clădirile din apropiere care ard sau se prăbuşesc. În adăpost, lângă mine, chipuri livide şi crispate. În fundul şanţului o cucoană elegantă a îngenunchiat în noroi şi se roagă. Pe taluz, un licean de vreo 12 ani, se închină plângând. Un intelectual de

Cronică măruntă

cula şi dosirea de mărfuri fiind echivalente acum cu o crimă împotriva naţiei, împotriva fratelui de aceeaşi lege şi credinţă".

● La 3 aprilie, **populaţia Capitalei este înştiinţată că pe viitor, prevestirea unui atac aerian se va face „în afară de semnalul întrebuinţat până în prezent pentru alarmă şi printr-un alt semnal de prealarmare. Acesta din urmă se va da tot cu sirenele şi va consta din «două serii de trei tonuri înalte» cu o durată de 15 secunde fiecare, emise la interval de un minut. Semnalul de prealarmare — explică autorităţile de resort — înseamnă că ne putem aştepta la un atac aerian care ar urma să se producă în 20 de minute".**

● Monitorul oficial **publică regulamentul pentru modificarea şi complectarea unor articole din regulamentul asupra serviciului în garnizoană pentru trupele de toate armele. Art. 309 bis specifică: „La orice parăzi, Te-Deumuri, serbări sau primiri oficiale, foştii luptători valizi vor avea prioritate la acordarea locurilor de cinste, imediat după invalizi".**

● Semn al vremurilor, **toate parohiile din Bucureşti sunt înştiinţate ca în Săptămâna Mare a Sfintelor Paşti, serviciile deniilor vor fi săvârşite numai între orele 5-7 p.m., iar slujba Sfintei Învieri va începe la ora 5 dimineaţa.**

● Primarul general **al Capitalei comunică ca să se ţină seama, pe lângă alte măsuri**

APRILIE 1944

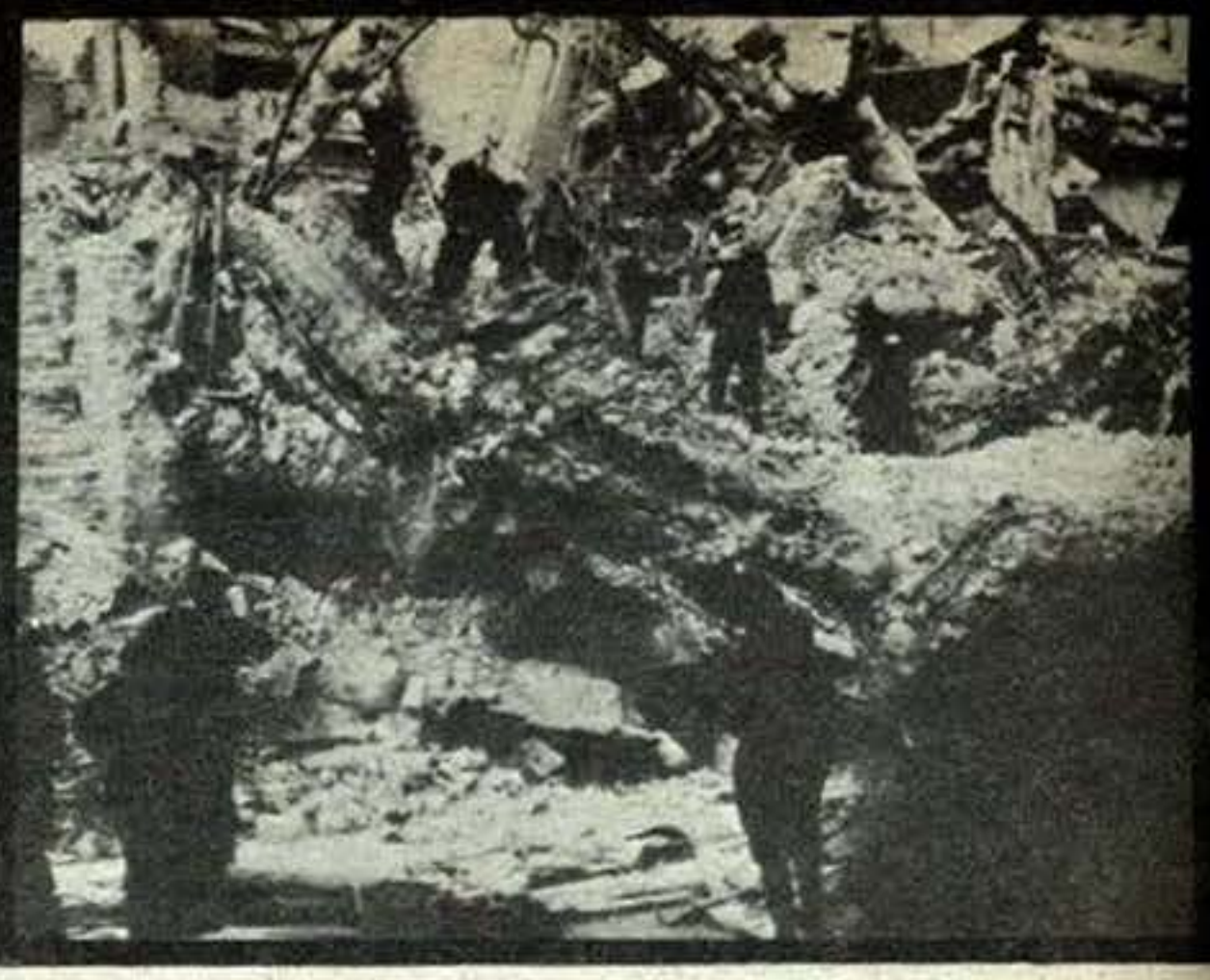

Cronică măruntă

recomandate, şi de următoarele sfaturi: să nu se mai circule pe străzi decât în cazuri de vădit interes, iar în răstimpul când nevoile profesionale şi de servici nu reclamă părăsirea locuinţei, cetăţenii să rămână în mijlocul familiilor lor.

În aceeaşi ordine de idei, un articol semnat de scriitorul Petru Manoliu şi purtând titlul Doamnelor nu vă mai plimbaţi... **afirmă: „În aceste ceasuri grele şi grave, în care tot trupul ţării sângerează, datoria femeii nu poate fi decât una singură: soră de caritate. Fardul este astăzi un stigmat; luxul o bravură, distracţia o impertinenţă, iar pierderea de timp o crimă. Toţi putem şi trebuie să fim folositori aproapelui nostru lovit de urgie. A nu-l ajuta înseamnă că nu este om. E degradant să mai joci pocher acum, când cu banii aceştia ai putea să alini o suferinţă, să hrăneşti un copil rămas orfan".**

● Comandamentul **Detaşamentului de alarmă evreu aduce la cunoştinţa tuturor celor repartizaţi de Cercul Teritorial Bucureşti la muncă obligatorie să se prezinte luni, 10 aprilie 1944, ora 7 dimineaţa, pe velodromul din şos. Ştefan cel Mare, pentru a fi încadraţi în formaţiuni de apărare pasivă.**

Cei ce nu se vor prezenta — se mai comunică — vor fi pasibili de rigorile legii şi deferiţi Curţii Marţiale.

● Din cauza **bombardamentelor şi a incendiilor provocate de acestea, s-au distrus** alături vrea să fie cu orice chip spiritual. O tânără fată şopteşte cu buzele albe: Ce-o fi făcând mama?; nici nu ştie că am rămas fără pâine, că a ars şi arată vag spre imensa vâlvătaie ce consumă *Cartea Românească*".

Vădind o remarcabilă maturitate şi perspicacitate în înţelegerea conjuncturii politice şi militare a momentului, comentatorul politic al săptămânalului *Vremea* face în numărul din 23 aprilie 1944 o amplă analiză a situaţiei de pe fronturile războiului şi din spatele acestora, din care citãm: „Atrăgeam atenţia în numărul trecut asupra necesităţii de a privi războiul în ansamblul lui şi, ca atare, nu trebuie deloc neglijat ceea ce de atâta vreme se cheamă «frontul de vest»; subliniam apoi că înaltul comandament aliat are în momentul acesta alte preocupări (decât cele de pe frontul italian) şi că aceste preocupări trebuiesc considerate în cadrul general al deschiderii celui de-al doilea front.

În răstimpul celor şapte zile s-au produs noi fapte care ne fixează asupra acestei eventualităţi de uriaşă desfăşurare militară. Iată câteva mai semnificative:

1. O înteţire generală şi o lărgire a razei de acţiune a aviaţiei de bombardament anglo-americane de la coasta de vest a Franţei şi Belgiei şi a centrelor de comunicaţie şi industriale din interiorul celor două ţări şi din Germania însăşi, a trecut şi în Balcani, bombardând rând pe rând T. Severin, Budapesta, Sofia, Plovdiv, Belgrad, Bucureşti, Ploieşti, Braşov, Bacău şi Galaţi.

2. Notele trimise de anglo-americani statelor neutre pentru a întrerupe traficul de materiale considerate de război cu Reichul german.

3. Măsurile luate la Londra asupra corpului diplomatic străin, cu excepţia celui al Statelor Unite, Uniunii Sovietice şi al Dominioanelor britanice, fără statul Eire [Republica Irlanda]. Începând din noaptea de 17 spre 18 aprilie, ora 24, diplomaţii şi curierii străini nu mai pot părăsi Anglia şi nici reşedinţele lor, iar valizele diplomatice sunt supuse controlului vamal. Aceste măsuri au fost calificate de însăşi agenţia Reuter drept «cele mai drastice din câte au fost luate în cadrul măsurilor ce se impun în prezent în vederea deschiderii frontului al doilea». Se urmăreşte prin aceste măsuri apărarea cea mai strictă a secretului german asupra operaţiilor militare în care Marea Britanie şi Statele Unite îşi angajează întregul lor prestigiu, într-o întreprindere de proporţii uriaşe şi de riscuri extraordinare.

4. Ofensiva pentru «lichidarea» sau cel puţin «amânarea» problemelor politice din unele ţări ca Italia (de sud), Iugoslvaia şi Grecia. Astfel se explică demisia lui Badoglio şi însărcinarea lui (după declaraţia de retragere a regelui Victor Emanuel) cu formarea unui nou guvern de «largă concentrare», în care să intre

reprezentanţi ai tuturor partidelor «antifasciste», de la liberalii lui Sforza şi Croce, până la socialişti şi comunişti; tot în acelaşi cadru trebuie explicate sforţările regelui George al Greciei de a forma un guvern provizoriu sub preşedinţia lui Sofocle Venizelos şi în care să intre reprezentanţi ai «mişcării de rezistenţă, dacă aceasta va fi dorinţa poporului grec». În sfârşit, la fel trebuiesc considerate şi consultările regelui Petru al Iugoslaviei la Londra, ale cărui sforţări sunt îndreptate mai ales spre netezirea drumului pentru o colaborare cu mişcarea lui Tito".

La moartea geologului şi paleontologului acad. prof. Ion Simionescu, *Revista Fundaţiilor Regale*, anul XI, nr. 4, aprilie 1944, publică o amplă evocare a personalităţii dispărutului sub semnătura lui Constantin Kiriţescu: „Doliul care a lovit cultura românească prin dispariţia profesorului Ion Simionescu este resimţit cu deosebire de familia mai restrânsă, în cadrul căreia s-a dezvoltat personalitatea lui ştiinţifică, în care a activat cu o deosebită putere de muncă şi cu spor, căreia i-a rămas credincios până la sfârşitul vieţii, care i-a inspirat şi a pus pecetea ei caracteristică pe întreaga lui activitate. Este lumea cercetătorilor tainelor naturii. Simionescu a fost înainte de toate şi mai presus de toate *un naturalist*. Oricât de vastă şi diversă în aspectele ei a fost opera marelui om de cultură pe care l-am pierdut, oricare ar fi fost domeniile în care ea s-a manifestat, transgresiunile spre specialităţi străine erau numai efecte de suprafaţă. Fardul cugetării lui, viziunea globală a lucrurilor purcedeau totdeauna de la cercetarea, cunoaşterea, dragostea ce-l legau de fenomenele naturii, privită fie în structura solului patriei, fie în bogăţiile lui, fie în frumuseţile lui, fie mai ales în viaţa integrată în fiinţele ce trăiesc pe el sau prin el şi, printre toate acestea, în primul rând omul «fiul şesurilor şi plaiurilor româneşti». Pornind de la studiul naturii noastre, aşa cum este ea închisă în registrele cetluite ale istoriei pământului, el s-a ridicat tot mai mult spre fiinţa vie şi activă. De la scheletele fosile a trecut prin tranziţie treptată şi legică spre sufletul omenesc. Înălţării acestuia i-a consacrat el în ultimul timp toată vlaga cerebrală şi toată dragostea ce se revărsa din inima lui vibrândă.

Ion Simionescu a fost, dacă nu prin naştere, dar prin întreaga copilărie, un fiu al Botoşanilor, oraşul care a dat culturii româneşti atâţia cărturari şi artişti, iar ca formaţie ştiinţifică a fost un fiu spiritual al laşilor. Moldovean prin origină, prin educaţie şi prin sentiment, el îşi iubea cu patimă colţul de ţară în care văzuse lumina zilei şi a spiritului. Cuvintele de dragoste pe care le închina Moldovei se ridicau uneori până la accente dramatice". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

sau deteriorat şi mari cantităţi de bilete de bancă păstrate de cetăţeni în locuinţele lor. Sunt pierderi definitive şi ireparabile, întrucât autorităţile bancare nu mai au posibilitatea de a identifica seriile şi numerele biletelor de bancă respective, aşa încât schimbarea lor devine imposibilă.

De aceea, Banca Naţională a României îi sfătuieşte pe toţi cei care au disponibilităţi bancare la domiciliu, să ia din vreme măsuri pentru punerea lor la adăpost în instituţii financiare, C.E.C., Casa de depuneri sau bănci particulare.

• Comandamentul de căpetenie al Armatei dă publicităţii, la 10 aprilie, un ordin de zi din care citâm: „Ostaşi! Inamicul s-a revărsat peste Prut, cotropind Bucovina şi încălcând pământul Basarabiei şi Moldovei.

Începe pentru noi un nou şir de lupte înverşunate.

Prin bărbăţia şi prin lupta voastră se va hotări soarta patriei şi a vetrelor româneşti.

Prin râvna voastră de a birui, în clipele grele de astăzi, se va împlini rostul atâtor ani de trudă şi de sângerare.

Stând în luptă de trei ani, alături de bravii camarazi germani aţi biruit întotdeauna oştiri numeroase.

Aţi biruit troienele şi viscolele cumplite ale iernii. Aveţi astăzi sfânta datorie să nu lăsaţi pe vrăjmaşi să-şi întindă mâna asupra fraţilor noştri moldoveni în această primăvară, care trebuie să fie sorocul izbăvirii noastre".

• Problema cea mai sensibilă şi mai explozivă discutată în Malta • Pentru prima oară numărul unu sovietic vizitează Lituania • Profesorul de muzicologie îi calcă pe nervi şi pe Gorbaciov şi pe Bush • Generalii sovietici ardeau de nerăbdare să intre cu tancurile în Vilnius • Doi din trei americani îl considerau pe Gorbaciov mai important decât Lituania • Acordul Ribbentrop-Molotov era ilegal doar în privinţa ţărilor baltice • Nici C.I.A., nici K.G.B. nu au informat corect despre intenţiile lui Saddam Huseyn • Sovieticii impun conexarea crizei din Golf cu problema palestiniană • Conservatorii câştigă poziţii la Moscova • „Drace! Ce coincidenţă!" • Preocuparea lui Bush era să afle dacă Gorbaciov ştia sau nu

UN POSIBIL RĂSPUNS AMERICAN LA ÎNTREBAREA: CUM S-A PRĂBUŞIT COMUNISMUL?

„În iunie 1940, secretarul de stat din Ministerul de externe german, Ernst von Weizsäcker, trimitea o telegramă către diplomaţii ţării sale aflaţi la post, în care le spunea că nu trebuie să se agite pentru că trupele sovietice ocupaseră ţările baltice şi că această afacere locală nu modifica cu nimic relaţiile amicale dintre Berlin şi Moscova. Ca o ironie a istoriei, după 50 ani se ridică voci în Germania, în Anglia şi în Franţa pentru a sugera că relaţiile noastre cu U.R.S.S. nu trebuie să depindă de soarta rezervată letonilor, estonilor şi lituanienilor". Astfel îşi începea comentariul intitulat Occidentul şi ţările baltice **ziaristul Jean-Claude Casanova, de la revista franceză** L'Express, **în numărul din 7 februarie 1991. În acel moment, criza din ţările baltice atinsese apogeul. La Vilnius şi la Riga, oameni ce protestau cu mâinile goale fuseseră călcaţi cu tancurile.**

Presa occidentală repeta obsesiv: Perestroika a luat sfârşit! S-a terminat cu glasnost-ul! Invariabil, intervenţia extrem de dură a sovieticilor era conexată cu angrenarea decisivă a coaliţiei occidentale în efortul de zdrobire a lui Saddam Huseyn. Nu lipseau nici trimiterile istorice: în 1956 Hruşciov înăbuşise revoluţia ungară în momentul în care Occidentul era implicat în criza Canalului de Suez.

Agravarea situaţiei ţărilor baltice a marcat şi basculareа lui Gorbaciov înspre tabăra conservatorilor. Supus unor intense atacuri pentru efectele „negative" ale reformelor sale (între care pierderea sateliţilor din Europa de Est şi reunificarea Germaniei erau cel mai frecvent invocate), Gorbaciov se vedea confruntat acum cu o problemă şi mai gravă: pentru prima oară — după războiul mondial — apărea pericolul ca U.R.S.S. să piardă o parte din teritoriile ce le deţinea între frontierele sale de superputere. Era ceva de neconceput, chiar şi pentru Gorbaciov. Şi totuşi, uniţi asemenea germanilor, locuitorii ţărilor baltice (ajunşi şi ei, ca şi românii dintre Prut şi Nistru, printre popoarele sovietice în urma acordului Ribbentrop-Molotov, din august 1939) şi-au văzut realizat visul, deşi le stătuseră împotrivă piedici ce păreau de netrecut. Să urmărim deci — pe baza cărţii lui Michael R. Beschloss şi Strobe Talbott, At the Highest Levels. The Inside Story of the End of the Cold War **(La cele mai înalte niveluri. Povestea sfârşitului războiului rece, văzută din interior), apărută anul trecut, dar şi a unor articole din presa vremii — cum s-a conturat, după 1989, problema baltică şi cum a evoluat ea până la desprinderea celor trei republici din fosta U.R.S.S., devenite independente şi suverane.**

Ambasadorii U.R.S.S., Marii Britanii şi Statelor Unite votează în Consiliul de Securitate în favoarea rezoluţiei 665, care autoriza recurgerea la forţă împotriva Irakului

În p. 86: *la întâlnirea de la Helsinki, Mihail Gorbaciov i-a oferit lui George Bush acest tablou, în care cei doi preşedinţi apăreau ca învingători ai războiului rece*

În avionul care-i transporta spre reşedinţa secretarului de stat, Jim Baker, din Wyoming, în septembrie 1989, ministrul de externe sovietic, Eduard Şevardnadze, i-a răspuns la întrebarea cum avea de gând Gorbaciov să trateze mişcările secesioniste. „Dacă va trebui să înăbuşim cu forţa mişcările de disidenţă internă, acesta va fi sfârşitul perestroikăi... Trebuie să tratăm problema în aşa fel încât să o împiedicăm să devină violentă... Prin măsurile pe care le luăm, nu trebuie să transformăm protestele în revoltă şi revoltele în baie de sânge". Şevardnadze a adăugat că nu exista în vreuna dintre ţările baltice o majoritate care să susţină o separare completă de Moscova: „Popoarele baltice sunt prea strâns legate de Uniunea Sovietică pentru a trăi separat". Baker i-a replicat: „Dacă sunteţi siguri de acest lucru, de

ce nu le permiteți să organizeze un referendum în problema secesiunii. Chiar și în cazul în care v-ați înșelat în privința majorității, singura urmare va fi aceea că veți avea o mulțime de Finlande în jurul vostru. Lăsați țările baltice libere! O să vă fie mai bine cu încă trei mici Finlande". Șevardnadze a fost însă categoric: independența completă era inacceptabilă. Și el și Gorbaciov credeau că naționaliștii aveau să se limiteze la „o cât mai largă autonomie politică și economică" în cadrul U.R.S.S., mai ales în cazul în care perestroika reușea. Pentru Gorbaciov, balticii trebuiau să devină un „laborator de testare a perestroikăi", care să demonstreze restului țării că reforma putea aduce o viață mai bună.

Problema țărilor baltice s-a aflat și pe agenda discuțiilor dintre Bush și Gorbaciov, din Malta. După cum povestesc Beschloss și Talbott, rămași între patru ochi, exceptând translatorii, cei doi șefi de stat au discutat „despre problema cea mai sensibilă și potențial cea mai explozivă de pe agenda lor: soarta statelor baltice". Gorbaciov a spus: „Vom căuta orice formă de asociere [între țările baltice și puterea sovietică] ce ar conveni intereselor reciproce". Dar, a precizat el, Kremlinul nu ar tolera o secesiune unilaterală a balticilor, mai ales că în constituția U.R.S.S. se preciza care era calea de urmat într-o asemenea situație.

Cu multă grijă și subliniind că era o discuție confidențială, Bush i-a reamintit liderului sovietic faptul că, timp de 49 ani, S.U.A. nu au recunoscut anexarea țărilor baltice și nu au abandonat ideea că într-o zi aveau să își recapete independența. Dacă sovieticii aveau să recurgă la forță în problema baltică, în Statele Unite se va crea un curent antisovietic greu de înfruntat. Dar dacă guvernul sovietic își respecta cuvântul și evita violențele, Statele Unite se vor abține în declarațiile pe care le vor face, deoarece, a spus Bush „nu vrem să vă creăm mari probleme". Gorbaciov a tras concluzia că atâta vreme cât nu intra cu tancurile în țările baltice, nu avea să se teamă că S.U.A. vor adopta o poziție deschis favorabilă balticilor. Dacă discuția ar fi devenit publică în acel moment, lui Bush nu i-ar fi fost prea comod să facă față adversarilor săi.

Peste numai o lună de zile, problema țărilor baltice avea să ocupe un loc prioritar pe agenda lui Gorbaciov. Mai întâi, în decembrie 1989, partidul comunist lituanian a rupt relațiile cu Kremlinul și a cerut independența Lituaniei. Furios, Gorbaciov a pus mâna pe telefon și i-a spus lui Algirdas Brazauskas: „Dispun de mijloace ca să te opresc și pot să te înlocuiesc dacă e nevoie". Brazauskas i-a replicat: „Nu puteți face asta. Sunt conducătorul unui partid independent".

Conservatorii de la Moscova i-au cerut lui Gorbaciov să intervină cu forța, pentru a curma din față o mișcare ce se anunța periculoasă pentru întreaga Uniune Sovietică. Gorbaciov a reușit să îi convingă să nu adopte deocamdată o hotărâre decisivă, urmând ca o delegație să meargă la Vilnius pentru a purta tratative. În fruntea delegației, Gorbaciov a zburat spre capitala Lituaniei, la 11 ianuarie 1990. Era prima oară când un conducător al U.R.S.S. călca pe pământul Lituaniei. Gorbaciov i-a avertizat pe liderii lituanieni că în cazul în care erau hotărâți să ceară independența, vor plăti un preț greu. „Astăzi sunt prietenul vostru, dar dacă alegeți calea opusă, atunci voi face tot ce pot pentru a vă demonstra că îndreptați poporul pe un drum fără ieșire". Și a adăugat: „Dacă se produce chiar și cea mai mică suprimare prin forță sau orice altă neînțelegere în, să zicem, Estonia ori Moldova, ea se va revărsa peste întreaga țară". Pentru prima oară, el a discutat în public despre necesitatea stabilirii unui mecanism prin care o republică putea cere desprinderea din U.R.S.S. Dar până atunci, nu accepta nici un fel de secesiune. Vitautas Landsbergis, profesorul de muzicologie care era liderul mișcării de independență lituaniene, a rămas ferm pe poziția sa: „Ceea ce a fost furat, trebuie restituit".

Bush și-a respectat promisiunea făcută în Malta. Și nici presa occidentală nu a insistat foarte mult asupra situației țărilor baltice. Abia după ce Parlamentul lituanian a votat, la 11 martie 1990, în unanimitate, restabilirea independenței țării și l-a ales pe Landsbergis președinte — care a declarat: „nu cerem nimănui permisiunea pentru a face acest pas" —, iar Moscova a reacționat în forță, țărilor baltice li s-a acordat o atenție mai mare.

Consecvent punctului său de vedere, președintele american a refuzat să recunoască diplomatic noul stat. Era un avertisment adresat lui Vitautas Landsbergis să nu conteze pe un sprijin american direct. Ceea ce avea să îl determine pe proaspătul președinte lituanian să declare că „sovieticii ne sugrumă precum un boa constrictor", iar țara este victima „unui alt München". Aluzia la Acordul semnat în capitala Bavariei, în 1938, prin care Marea Britanie și Franța încercaseră să calmeze tendințele războinice ale lui Hitler prin sacrificarea Cehoslovaciei, au redus la minimum cota de simpatie pe care Bush o putea manifesta față de el.

Reacția Moscovei a fost dură. Mai întâi, Gorbaciov a refuzat ideea de a negocia cu Vilnius-ul. „Porți negocieri cu o țară străină" — a declarat el în fața Congresului Deputaților Poporului. A urmat un ultimatum către lituanieni: renunțați la independență, până luni, 19 martie, altfel...!

Brusc, piloții sovietici staționați în Lituania au descoperit că aveau programate antrenamente de zbor și manevre pe deasupra orașului

Vilnius. Au lansat manifeste prin care populația era informată că Landsbergis era doar o „unealtă" în mâna foștilor burghezi din Lituania, care vroiau să vândă pământul și fabricile țării capitalului străin și să aducă șomajul în țară.

Deși chiar și Ligaciov, liderul politic al conservatorilor, era de părere că problema trebuie rezolvată cu mijloace politice, generalul Iazov, ministrul apărării, i-a făcut cunoscut amiralului William Crowe, fostul șef al Comitetului reunit al șefilor de stat major, aflat la Moscova, că generalii sovietici din Lituania ardeau de nerăbdare să intre cu tancurile în Vilnius.

La 21 martie, Gorbaciov a emis primul decret în calitate de președinte al U.R.S.S.: toți cetățenii lituanieni trebuiau să își predea armele pentru „păstrare temporară". De asemenea, K.G.B.-ul trebuia să întărească măsurile de securitate la granița sovieto-lituaniană. În replică, senatorul american Jesse Helms a introdus o rezoluție prin care solicita recunoașterea imediată a independenței Lituaniei. A căzut la vot, cu 59 contra și 36 pentru. Un sondaj organizat de revista *Newsweek* și publicat în ediția din 16 aprilie arăta că doi din trei americani considerau că era mai important să fie sprijinit Gorbaciov decât Lituania. La 23 martie, parașutiști sovietici au ocupat clădirile partidului comunist din Vilnius. Seara, generalul Varennikov, comandantul trupelor terestre ale U.R.S.S., l-a asigurat pe Landsbergis că nu intenționa să ocupe și clădirea Parlamentului. A doua zi, o coloană de tancuri și transportoare blindate defila totuși pe lângă Parlamentul din Vilnius.

La 29 martie, Bush i-a trimis lui Gorbaciov un mesaj personal, în care îl asigura că respecta în continuare pactul încheiat în Malta, cu condiția ca și Gorbaciov să procedeze la fel. La 31 martie, liderul de la Kremlin s-a arătat dispus să înceapă un dialog cu Landsbergis, cu condiția ca acesta să revoce declarația de independență. Președintele lituanian a refuzat, dar prezidiul Parlamentului din Vilnius s-a arătat dispus să poarte negocieri „la orice nivel". Marți, 10 aprilie, Arkadi Maslennikov, purtătorul de cuvânt al lui Gorbaciov, a anunțat că guvernul sovietic nu insista ca lituanienii să revoce declarația de independență, dar cel puțin să nu mai voteze legi care intrau în contradicție cu constituția U.R.S.S. Peste încă trei zile, Gorbaciov l-a amenințat pe Landsbergis cu un embargo comercial. Baker a intervenit și l-a avertizat pe Șevardnadze că o asemenea măsură urma să afecteze relațiile sovieto-americane. La 17 aprilie, Kremlinul a informat Vilnius că dacă nu îi respecta cererile, livrările de gaz natural se vor opri în 24 ore și apoi și cele de petrol. Ulterior, blocada economică s-a extins și asupra metalelor, lemnului, cauciucului, zahărului și altor produse.

Reacția Occidentului la suita de măsuri luate de Kremlin era astfel sintetizată de revista *The Economist:* „Acum, când relațiile Est-Vest sunt, pentru prima oară de la venirea la putere a lui Gorbaciov, foarte încordate, Vestul trebuie să rețină câteva lucruri foarte clare. Primul este că lituanienii au dreptul la independență în termeni rezonabili... Chiar și domnul Gorbaciov acceptă că acordul secret dintre Hitler și Stalin, care i-a deschis calea acestuia pentru a anexa statele baltice în 1940, a fost ilegal... Desigur, justețea cererii Lituaniei nu ușurează în vreun fel sarcina domnului Gorbaciov de a prezida dezmembrarea imperiului sovietic... Din acest punct de vedere, domnul Gorbaciov are dreptul să spere că lituanienii vor conveni, la despărțire, asupra unei reglementări rezonabile a pretențiilor economice și vor ține cont de preocupările sovietice în probleme de se-

Lituanienii încearcă să oprească cu mâinile tancurile sovietice care iau cu asalt turnul de televiziune din Vilnius

curitate... Dacă domnul Gorbaciov este înclinat să îi zdrobească pe lituanieni, Vestul nu poate face mare lucru pentru a-i ajuta direct, deşi trebuie încercat ceea ce se poate". Mai clar de atât nu se putea. Şi totuşi, lituanienii nu s-au lăsat. Mai mult, de la începutul lunii aprilie, li s-au alăturat, mai potoliţi, este adevărat, şi estonii şi letonii.

La 26 aprilie, François Mitterrand şi Helmut Kohl i-au scris lui Landsbergis — cu încurajarea lui Bush —, încercând să îl convingă să suspende declaraţia de independenţă şi să înceapă negocierile cu Moscova. Iniţiativa a fost bine primită de doamna Kazimera Prunskiene, primul ministru al Lituaniei. Preşedintele american — care a refuzat să răspundă unei scrisori trimise de Landsbergis — a invitat-o imediat pe doamna Prunskiene — acuzată ulterior de presă că ar fi fost agentă K.G.B. — la Casa Albă. O invitaţie mai ciudată, pentru că, la 3 mai, sosită la porţile reşedinţei oficiale, doamna Prunskiene a găsit un camion care bloca accesul. A trebuit să coboare din Lincoln-ul care o adusese şi să meargă pe jos până la intrare, unde i-a fost percheziţionată poşeta, a fost trecută printr-un detector de metale şi abia apoi a avut acces în Salonul Oval. Ea s-a angajat să suspende declaraţia de independenţă a Lituaniei până în 1992, dacă negocierile cu Moscova aduceau rezultate concrete.

A doua zi, 4 mai, Şevardnadze s-a întâlnit cu Baker la Bonn. Secretarul de stat a avut impresia, confirmată de un membru din anturajul ministrului de externe, că punctul culminant al crizei trecuse. Dar chiar în acea zi Parlamentul leton îşi declara independenţa faţă de U.R.S.S.

La 17 mai, Gorbaciov o primea pe Kazimera Prunskiene, renunţând la poziţia sa anterioară, că nu se va întâlni cu liderii lituanieni până când aceştia nu recunoşteau autoritatea Moscovei. O făcea în parte datorită presiunilor Washingtonului şi în parte ca să adâncească disensiunile dintre ea şi Landsbergis. Peste 24 ore, liderul sovietic îi relata lui Baker, sosit la Moscova, că doamna Prunskiene acceptase să susţină în Parlamentul de la Vilnius suspendarea declaraţiei de independenţă. Baker i-a explicat că preşedintele american îşi vedea tot mai îngustate posibilităţile de manevră şi că exista pericolul să nu se poată semna acordul comercial dintre cele două ţări.

Întâlnirea dintre Bush şi Gorbaciov, planificată pentru sfârşitul lunii la Washington, a debutat la 30 mai. Unul dintre obiectivele majore vizate de liderul sovietic era semnarea unui acord comercial cu S.U.A. Era un lucru de care avea mare nevoie pentru a face faţă presiunilor conservatorilor din ţară. Iniţial, partea americană a refuzat semnarea acordului, invocând atitudinea Moscovei faţă de ţările baltice, ceea ce l-a înfuriat pe Gorbaciov. Prin eforturile echipei de negociatori sovietici — în primul rând ca urmare a unui apel patetic pe care Şevardnadze l-a făcut pe lângă Baker — Bush a consimţit la semnarea acordului comercial, cu condiţia ca Gorbaciov să-şi înnoiască propunerea de a rezolva criza baltică prin mijloace paşnice. Dar cum decizia a fost luată în ultima clipă, nimeni nu se gândise să aducă la ceremonia semnării documentelor oficiale şi acordul comercial. Un curier special a fost trimis la Departamentul comerţului ca să aducă textul. Abia la ora 18.00, când s-au aşezat la masă pentru a începe ceremonia, a aflat preşedintele sovietic că urmau să semneze şi mult-râvnitul document. Bush l-a prevenit, din nou, că nu avea să îl trimită spre ratificare şi acordarea clauzei naţiunii celei mai favorizate în Congres, decât după ce va vedea semne pozitive în evoluţia situaţiei din ţările baltice. La rugăminţile lui Gorbaciov, a acceptat, în final, să nu facă publică acea condiţie, în declaraţia către presă.

O lună mai târziu, Gorbaciov ridica sancţiunile economice aplicate Lituaniei. Peste încă o lună, evenimente petrecute la mii de kilometri duceau, în final, la redeschiderea problemei ţărilor baltice.

La 1 august 1990, Baker şi Şevardnadze s-au întâlnit la Irkuţk, în Siberia. Secretarul de stat i-a spus omologului său că rapoartele C.I.A. prognozau o invazie a Irakului în Kuweit. Cel puţin aşa afirmă Margaret Garrard Warner, autoarea unei reconstituiri pe zile a debutului conflictului din Golf, publicată în revista *Newsweek*, din 17 septembrie 1990 (şi care este practic identică cu relatarea aceloraşi momente, făcută de Beschloss şi Talbott). Ulterior, într-un amplu grupaj, intitulat *Drumul către război*, publicat de aceeaşi revistă la 28 ianuarie 1991 — şi care o avea printre autori şi pe doamna Warner — se cita şi afirmaţia lui William Webster: „Ştiam de intenţiile lui [Saddam Huseyn] cu un an în urmă. Dar cred că nu am anticipat corect intervalul de timp în care el era pregătit să acţioneze aşa cum a făcut-o". Şi se arăta în continuare că în vreme ce la nivelurile intermediare ale diferitelor organisme de culegere a informaţiilor ale S.U.A. s-au anticipat cu multă acurateţe intenţiile lui Saddam şi iminenţa atacului, la nivelurile superioare s-a considerat că era vorba doar de un bluf. „A fost un caz clasic de prelucrare a informaţiilor pentru a se potrivi scopurilor politice, în loc să se adapteze politica după informaţiile culese". A rămas destul de neclar, până astăzi, care au fost scopurile politice. S-a vorbit, mai deschis sau mai aluziv, în unele articole de o „invitaţie" adresată lui Saddam Huseyn pentru a intra în Kuweit. Episodul sacrificării fostei ambasadoare a S.U.A. în Irak, doamna Glaspie, ar pleda tot în acest sens. După cum rămâne o enigmă faptul că — potrivit declaraţiei lui Şevardnadze —

serviciile de informații sovietice, în ciuda legăturilor speciale pe care le avea Moscova cu Bagdadul, nu au anticipat invazia Kuweitului.

Fapt este că din momentul în care s-a produs, Moscova și Washingtonul au acționat în aceeași direcție, fapt fără precedent până atunci, remarcat ca atare de toți analiștii. Sigur, unitatea nu a fost totală sau foarte ușor de realizat. Existau, nu numai în armată și K.G.B. ci și în Ministerul de externe sovietic adepți ai sprijinirii aliatului tradițional, Irakul. În fruntea lor s-a plasat Evghenni Primakov, care a și avut inițiative personale de mediere pe lângă Bagdad, spre disperarea lui Șevardnadze și a americanilor. Apoi, sovieticii au folosit cu promptitudine prilejul pentru a conexa criza din Golf de o rezolvare globală a problemelor Orientului Apropiat, în primul rând a problemei palestiniene. Ceea ce americanilor nu le-a convenit nici o clipă.

La 7 septembrie, Bush și Gorbaciov se întâlniseră, la cererea primului, la Helsinki. În comunicatul de presă adoptat — după îndelungate tratative — se condamna în termeni foarte fermi agresiunea irakiană și se amintea în paragraful final de necesitatea unei conferințe internaționale care să trateze disputa arabo-israeliană. În lunile care au urmat, pe măsură ce coaliția occidentală era tot mai hotărâtă să rezolve cu armele problema irakiană, dinspre Moscova — unde era evident că puterea trecea în mâinile conservatorilor, cărora Gorbaciov le făcea concesii după concesii — opoziția față de o asemenea soluție era tot mai puternică.

La sfârșitul lunii noiembrie 1990 — tocmai când la O.N.U. s-a autorizat folosirea forței în rezolvarea crizei din Golf — generalul Iazov a anunțat la televiziunea sovietică faptul că soldații armatei roșii primiseră puteri suplimentare pentru a face față agresiunilor comise de naționaliști. La 2 decembrie, Gorbaciov l-a înlocuit pe Vadim Bakatin, considerat un reformator moderat, din fruntea Ministerului de interne, cu Boris Pugo, fost ofițer K.G.B. și lider al partidului comunist din Letonia. Adjunct al său a fost numit generalul Gromov, ultimul comandant al trupelor sovietice din Afganistan. A urmat spectaculoasa demisie a lui Șevardnadze, care a avertizat asupra pericolului instalării dictaturii și declarația din 22 decembrie a lui Kriucikov, șeful K.G.B.-ului, care i-a avertizat pe cetățenii sovietici că trebuie să „accepte posibilitatea unei băi de sânge dacă va trebui să restabilim ordinea" în republicile unionale. Deja, și Moldova era — ne spun cei doi autori americani — „aproape în stare de rebeliune". Duminică, 13 decembrie, Gorbaciov le-a cerut moldovenilor să abandoneze planurile de creare a unei armate proprii. Nu am reținut, nici din cartea amintită, nici din presa consultată, ca Moldova să fi figurat vreodată pe agenda discuțiilor dintre Gorbaciov și Bush, dintre Baker și Șevardnadze, sau dintre oricare lider occidental și vreun reprezentant al Kremlinului.

La sfârșitul anului 1990, atât la Pentagon cât și la Moscova, militarii lucrau de zor la elaborarea unor planuri de acțiune. În primul caz, contra Irakului, în cel de al doilea împotriva țărilor baltice.

Primii au lovit sovieticii, dar ei erau conștienți că dispozitivul instalat în Golf de occidentali nu mai putea fi oprit, iar pentru a-l distruge pe Saddam Huseyn, era nevoie și de acordul Moscovei. Așa încât, la 2 ianuarie 1991, forțele de intervenție ale Ministerului de interne au ocupat sediul partidului comunist din Lituania și tipografiile din Riga. În curând, la Vilnius au sosit și trupe de parașutiști. Protestele lui John Matlock, ambasadorul S.U.A. la Moscova, au rămas fără ecou. Mai mult, Boris Pugo i-a declarat lui Edgar Bronfman, președintele firmei Joseph E. Seagram and Sons, producătoare de băuturi alcoolice, și președinte al Congresului Mondial Evreiesc, sosit la Moscova pentru a-și manifesta mulțumirea pentru creșterea numărului de evrei emigrați, că naționaliștii din țările baltice amenințau „drepturile minorităților de acolo".

La 11 ianuarie, Gorbaciov l-a sunat pe Bush — când mai erau patru zile până la expirarea ultimatumului acordat Irakului pentru a se retrage din Kuweit — ca să îi spună că sprijină toate rezoluțiile Consiliului de Securitate, dar că îl roagă să mai amâne atacul. Bush i-a reamintit *profunda* lui preocupare pentru evoluția situației din țările baltice. În aceeași zi, la Vilnius, parașutiștii ocupau principala întreprindere tipografică. S-a iscat un schimb de focuri și mai multe persoane au fost împușcate. Apoi, parașutiștii s-au îndreptat spre turnul de televiziune, dar populația orașului l-a înconjurat, ca și clădirea Parlamentului, unde se adăpostise Vitautas Landsbergis. Au vegheat în jurul lor toată noaptea.

A doua zi, Boris Elțîn a încercat să îl convingă pe Gorbaciov să renunțe la confruntarea în forță cu balticii. Era însă prea târziu. În dimineața zilei de 13 ianuarie, trupele sovietice, sprijinite de tancuri și transportoare blindate, au luat cu asalt turnul de televiziune. A fost un măcel, soldat cu sute de răniți și 15 morți.

Reacțiile la Washington au fost diferite. George Kolt, de exemplu, directorul oficiului de analiză a U.R.S.S. din C.I.A., a fost printre ultimii care au reacționat. Plecase la un dineu și uitase să își ia cu el pager-ul. Când a ajuns acasă, a constatat că telefonul mai avea puțin și lua foc. Cea mai promptă reacție a avut-o Condoleezza Rice, cea care răspundea de problemele sovietice în cadrul Consiliului Național al Securității. Ea a exclamat: „Drace, ce coincidență! Tocmai când

eram băgați până în gât în Golf, Gorbaciov și-a slobozit tancurile". Prompt a fost și Elțîn. El a zburat imediat la Tallin, unde a semnat, ca președinte al Rusiei, un „pact mutual de sprijin" cu statele baltice.

Președintele George Bush era în vremea aceasta foarte preocupat să afle dacă Gorbaciov știa dinainte de atacul dat de armată, sau fusese surprins de evenimente. Revista franceză *L'Express*, din 24 ianuarie 1991, îi răspundea, evident indirect: „Este sau nu Mihail Gorbaciov responsabil de cei 14 morți de la Vilnius? [Cifra diferă de cea dată de Beschloss și Talbott].

El este cel care a ordonat parașutiștilor să pătrundă în turnul de televiziune lituanian în noaptea de 12 spre 13 ianuarie 1991 și să tragă în mulțime?... Intervenția militarilor la Vilnius și la Riga a fost pregătită cu atenție. Dacă C.I.A., pe de o parte, conducătorii din țările baltice pe de alta, anunțaseră iminenta intervenție militară, Gorbaciov trebuia să știe și el!" Aceeași părere o susținea și revista *Time*, din 25 ianuarie 1991.

La 16 ianuarie 1991, coaliția occidentală a lansat atacul aerian asupra Bagdadului. Evenimentul a ocupat practic în exclusivitate atenția presei. De altfel, problemele Golfului erau aproape invariabil în prima parte a revistelor *Time*, *Newsweek*, chiar și *L'Express*, în vreme ce evenimentelor din țările baltice li se rezervau aproape exclusiv ultima treime. Gorbaciov s-a abținut să comenteze prea dur bombardarea Irakului. Sâmbătă, 19 ianuarie, Condoleezza Rice i-a spus adjunctului ei: „Cred că azi putem pleca acasă mai devreme. Lucrurile par să se fi calmat un pic [în U.R.S.S.]". Dar la Riga, în aceeași noapte, trupele de asalt sovietice atacau cu focuri de armă clădirea Ministerului de interne leton. Au căzut din nou morți. Într-un hotel de peste drum se aflau și trei diplomați americani.

Din nou, Gorbaciov a negat orice amestec personal. În vremea aceasta, americanii încercau să stabilească dacă armele atomice ale sovieticilor erau în siguranță, în cazul în care tulburările ar fi cuprins și alte zone ale U.R.S.S. Comparațiile care s-au făcut cu înfrângerea rebeliunii ungare din 1956 au trebuit rapid abandonate. Landsbergis nu a fost arestat, stația de radio din Kaunas nu a fost ocupată și lituanienii au putut emite liberi programele lor, tancurile sovietice au fost oprite. De data aceasta însă, lui Bush i-a fost foarte greu să mai continue linia sa politică anterioară. El i-a trimis o scrisoare lui Gorbaciov, amenințându-l cu oprirea oricărei asistențe economice americane. Dar a evitat să-l critice în public.

La 26 ianuarie, Bessmertnîh, proaspăt numit ministru de externe, a plecat către Washington. La insistențele lui Baker ca Moscova să facă ceva pentru a calma situația din țările baltice, ministrul sovietic de externe i-a spus că parașutiștii fuseseră retrași și până la sfârșitul lunii urmau să plece și două treimi din efectivele Ministerului de interne. El le-a cerut americanilor să aibă răbdare până la 17 martie acel an, când cetățenii U.R.S.S. urmau să se pronunțe față de tratatul unional propus de Gorbaciov. Și cum americanii erau foarte interesați ca U.R.S.S. să nu își retragă sprijinul acordat până atunci în Golf, s-a găsit o cale de înțelegere.

Așa cum avea să declare Baker, după întrevederea pe care a avut-o cu Gorbaciov la Moscova, la jumătatea lunii martie, „relația noastră a fost supusă recent unui test și ea a supraviețuit. Este un lucru bun pentru Uniunea Sovietică, este un lucru bun pentru Statele Unite și este bine pentru lumea întreagă".

Abia la 2 septembrie 1991, după eșecul puciului din august de la Moscova, președintele George Bush a recunoscut independența statelor baltice. ■

(Va urma)

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

NU UITAȚI

LA CONCURSUL 20 pentru 200 000
SE ACORDĂ
PREMII ÎN BANI ÎN VALOARE DE PESTE O JUMĂTATE MILION DE LEI!

- **Întrebările au fost publicate în nr. 12/1993, 1,2,3/1994**
- **Ultimul termen de expediere a scrisorilor cu răspunsuri exacte este** 15 aprilie 1994

ÎN CURÂND

Un nou concurs Magazin istoric **cu premii în bani până la 750 000 lei.**
ASIGURAȚI-VĂ DIN TIMP COLECȚIA 1994

Ora şcolii

TESTAMENTE CELEBRE:

GEORGE POP DE BĂSEŞTI

Constatăm cu deosebită satisfacţie că cititorii noştri sunt permanent alături de noi şi ne urmăresc cu interes şi încredere. Mai mult, nu puţine au fost cazurile când unele iniţiative ale noastre s-au împlinit şi şi-au dovedit eficienţa tocmai prin propunerile venite de la dânşii. Inventivitatea şi capacitatea creatoare au fost de altfel două din trăsăturile fundamentale ale dialogului nostru pus în slujba sporirii calităţii revistei.

Aceste concluzii se desprind şi din ampla scrisoare pe care domnul profesor Dumitru Lenghel, **din Baia Mare ne-a trimis-o la redacţie. Spre a vă convinge, citãm: „Am citit cu deosebit interes rubrica** Istoria şi şcoala **din nr. 3/1993 şi mai ales articolul** Ctitor de şcoală, **semnat de domnul profesor George Georgescu. Articolul se referă la** Testamentul **lui Toma Brătianu. În cele 319 numere ale** Magazinului istoric, **apărute până în octombrie 1993, au fost publicate date referitoare la numeroase testamente (Horea, Avram Iancu, Titulescu etc.). Acest aspect ne-a sugerat următoarea idee, pe care o transmitem revistei** Magazin istoric **(poate va fi acceptată): să deschidă o nouă rubrică** — Testamente celebre".

Ideea nu ni se pare deloc rea, dimpotrivă, o preluăm şi va deveni o rubrică a revistei noastre. Şi pentru că dl. profesor D. Lenghel a înţeles să pună şi umărul la reuşita unei astfel de rubrici, îşi încheie scrisoarea astfel: „Noi vă propunem pentru început o personalitate politică remarcabilă a românilor ardeleni: George Pop de Băseşti. **(Mărturisim că este o personalitate dragă inimii noastre şi iubit de toţi maramureşenii)".**

Adăugând doar faptul că George Pop de Băseşti este o personalitate dragă şi inimii noastre, dragă inimii tuturor românilor, de altfel, să dăm cuvântul domnului profesor Lenghel şi să aşteptăm noi contribuţii pentru rubrica pe care domnia sa a propus-o şi a inaugurat-o, fiind convinşi că ea nu va însemna decât un nou instrument pentru cunoaşterea mai aprofundată a istoriei noastre şi un omagiu pe care generaţiile de azi îl aduc marilor lor înaintaşi.

Marian ŞTEFAN

Am răsfoit toate numerele revistei (1967-1993), *dar nu am găsit un articol de sine stătător*, cu referiri *numai la George Pop de Băseşti*. Desigur, numele său apare, cel puţin *în treacăt*, în mai toate lucrările privind istoria modernă a Transilvaniei (şi în multe articole pe această temă din *Magazin istoric*), în articole dedicate unor personalităţi de seamă, alături de care s-a aflat în lupta lui politică.

Dar să nu divagăm şi să revenim la *Testamente celebre* (pentru rubrica *Ora şcolii*).

Câte ceasuri de veghe şi de patriotică meditaţie nu va fi petrecut Badea George în casa din Băseşti, până să aştearnă pe hârtie impresionantul său *testament*, care îl aşază în galeria celor mai luminaţi bărbaţi ai trecutului nostru. După moartea sa, întreaga-i avere urma să devină o *„fundaţie"*. Aceasta va purta în toate timpurile numele de *„Fundaţiunea George Pop de Băseşti şi fiica sa Elena"*. „Drept ce doresc şi dorim ambii [e vorba de fiica sa Elena Hossu Longin şi G. Pop de Băseşti] ca această *avere* câştigată cu *multă trudă* să fie pentru toate timpurile păstrată, asigurată şi folosită pentru propăşirea *culturală, economică şi socială a iubitului meu popor românesc..."*

În testament mai citim: „Se va institui şi susţine o *şcoală* poporală agricolă în Băseşti cu scopul să instruiască băieţi de *ţărani români* de a *cultiva pământul* şi de a creşte vite. Acest *institut* va avea limbă de propunere românească, având de studiu *obligator şi limba şi literatura românească*. Institutul va prevedea pe toţi elevii cu veşmintele, mâncarea, locuinţa şi rechizitele de învăţământ necesare".

„Se vor da *stipendii* acelor *tineri români* care şi-au terminat studiile academice cu succes şi doresc a se perfecţiona în specialitatea lor, în ţară sau în străinătate, la *studenţi români* care studiază la *universitate*, la *facultatea tehnică*, ori la *academii*".

Se preciza că de aceste *burse* în ţară şi străinătate trebuiau să beneficieze *tinerii români ardeleni* „care sunt *lipsiţi de mijloacele materiale* corespunzătoare şi care vor dovedi succes cel puţin *bun*

la studii".

„Badea George" mai preconiza înființarea în diferite centre a unor *„institute culturale românești"* și ajutorarea celor deja existente, cu condiția „ca limba de propunere a acestor institute să fie *românească"*. Se dorea înființarea în sediile universităților și academiilor a unor *internate* pentru tineri români, a ajuta școlile populare economice și de altă specialitate, școli medii și superioare. Școala confesională greco-catolică din Băsești urma să primească un ajutor anual de 600 de coroane.

În întreaga sa viață (1835-1919), George Pop de Băsești „a avut numai *linii mari și simple"* (O. Goga). „Marele gospodar din Sălaj" nu a iubit stilul de viață și fastul curților nobiliare. Cu atât mai mult, cel ce putea fi văzut adeseori printre holdele moșiei sale, urmărind de-aproape mersul lucrurilor și starea recoltelor, n-a înțeles să-și irosească agoniseala în petreceri zgomotoase sau în șederi prin străinătate. Acest „bătrân al nației", cum l-a numit N. Iorga, a fost generos când era vorba de nevoile poporului său. Premiile anuale destinate celor mai *harnici învățători*, ajutoarele oferite diferitelor societăți culturale românești (ASTRA) au creat în jurul său aureola unui *mecena* al românilor din Transilvania.

Interesant este faptul că în testamentul său nu fuseseră uitați nici *„bărbații* care s-au distins pe terenul *literaturii* și al *educațiunii românești"* și care „vor putea să petreacă peste vară câtva timp în *vilegiatură* la moșia fundațională și vor fi prevăzuți cu intertenția potrivită".

Testamentul a fost întocmit având ca martor pe dr. *Teodor Mihali*, unul dintre conducătorii luptei naționale a românilor din Transilvania, și a fost datat „Dej, 11.IX.1914". Alte amănunte despre acest document se găsesc în lucrarea *George Pop de Băsești, 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, publicată de Ioan Georgescu la Oradea, în 1935; nu cunoaștem ca acesta să mai fi fost publicat în altă parte.

În cuprinsul testamentului îl recunoaștem însă pe „nestorul luptelor noastre", cum îl numea Octavian Goga, fruntașul al cărui nume se identifică cu acela al unuia dintre inițiatorii Memorandumului, cu acela al președintelui Partidului Național Român din epoca marilor și decisivelor bătălii pentru desăvârșirea unității naționale. Și înțelegem stima de care se bucura George Pop de Băsești chiar și în fața adversarilor săi politici, care recunoșteau în el pe *„apostolul* cel mai *entuziast*, mai *cult*, mai gata de *jertfă* și totodată mai *stimat* al mișcării naționale românești din Ardeal".

În general, așa cum se știe, *„nu s-a făcut* la noi ceva mai de seamă *fără ajutorul lui"*. Poate și de aceea, Goga spunea adesea și nu fără temei: „Acest om a dat și nu a cerut de la nimeni nimic. A fost de la început în colțul lui un punct fix al conștiinței românești".

Dintre toate portretele ce i s-au făcut, cel mai exact și mai cuprinzător însă ni se pare acela datorat lui N. Iorga, în cunoscuta sa lucrare *Oameni care au fost*. Zicea marele istoric: „A fost *bătrânul* nației... *Icoană* de trecut, *garanție* morală pentru prezent, *îndemn* către tineretul viitorului așa a fost, când l-au lăsat să trăiască dușmanii seminției sale, în castelul său care era o căsuță, între țăranii săi care îi erau frați, bătrânul George Pop. Nația i-a zis: «Badea George». În acest dulce nume... este o notă de iubire și încredere, *cum n-a mai avut-o altul"*.

Și citind aceste fraze — bijuterii ieșite din pana acestui vrăjitor al cuvântului care a fost N. Iorga — ești gata să exclami: la asemenea om nu te puteai aștepta la un alt fel de testament! ■

Dumitru LENGHEL

IMPORTANT

NU NUMAI PENTRU STUDENȚII DE LA FACULTĂȚILE DE ISTORIE
Dar în primul rând pentru ei!
Din bibliografia d-voastră nu trebuie să lipsească Magazin istoric, **cartea de istorie în paginile căreia găsiți, lună de lună:**

- **informație istorică inedită**
- **sinteze consacrate unor mari momente de istorie românească și universală**
- **fișe documentare privind personalități, evenimente și fapte istorice**
- **mărturii în** premieră **ale marilor personalități din acest secol.**

Cea mai bogată bancă de date istorice privind secolul XX în România și în lume o puteți găsi doar în Magazin istoric.

DIALOG CU CITITORII

MĂRTURIILE UNUI VETERAN

Sub acest titlu, cititorul nostru, dl. NICOLAE M. NICA, din sat Chilia, com. Făgeţel, jud. Olt, **veteran de război, ne-a trimis mai multe însemnări din anii tragici ai războiului ultim şi din cei petrecuţi în prizonierat în fosta Uniune Sovietică.** Am fost caporal în Regimentul 53 artileri, batalionul 8 — **ne scrie dl. Nica —,** şeful trenului de luptă. Am avut în primire 15 oameni, 15 cai şi două chesoane. Ultima dată am fost şef la mitralieră şi vânător de care blindate. Am făcut 2 ani armată, 3 ani război şi 5 ani am fost prizonier (până la 25 mai 1948).

Reţinem acest fragment din însemnările corespondentului nostru: În primăvara lui 1942, după luptele de la Sevastopol, am trecut prin locurile de bătălie. Mă uitam cu pioşenie la atâtea cimitire rămase pe câmpul de luptă. Un cimitir vizitat de mine a fost cel din Starâi Krâm. Aici erau înmormântaţi ostaşii căzuţi din Regimentul 6 cavalerie. Toate crucile erau sculptate, la fel, din lemn de stejar. Pe coronamentul părţilor era o inscripţie care consemna faptul că toate acestea fuseseră donate de Pamfil Şeicaru.

LA ABRUD

Primim din partea d-lui IOSIF-SORIN BENDEA, pensionar, din Cluj, **următoarea precizare:**

În nr. 8(317) pe luna august 1993 a revistei, la explicaţiile ce se dau la pag. 32 pentru planşele din interior, a apărut o eroare. Astfel la planşa 3 (sus) se arată că Nicolae Iorga s-ar afla la serbările ASTREI de la Aiud, la 3 aprilie 1936. Este greşit. El se află într-adevăr la serbările prilejuite de Congresul general al ASTREI, dar de la Abrud, ce au avut loc în vara anului 1938.

Fotografia îl arată alături de episcopii Iuliu Hossu şi Nicolae Colan şi pe profesorul Constantin Rădulescu-Motru, preşedintele Academiei Române. Fotografia a fost publicată în revista **Realitatea ilustrată,** nr. 610 din 21 septembrie 1938 pag. 12-13, fiind realizată de I.B. Ursian.

Mulţumim pentru precizare şi, de asemenea, pentru frumoasele urări adresate.

MONUMENTUL EROILOR DIN ORADEA

DI. BERNARD SIBIŞTEANU, din Focşani, **dorea să cunoască unele date despre monumentul eroilor din Cimitirul municipal din Oradea. Am transmis scrisoarea cititorului nostru Prefecturii Judeţului Bihor, care, într-o scrisoare semnată de dl. subprefect** Augustin Dudaş **şi dl.** Ion Romoşanu, **şeful Serviciului juridic şi contencios, ne-au transmis următoarele informaţii:**

„Acest monument a fost ridicat în anul 1919 în Cimitirul militar de la acea vreme, respectiv în parcela nr. 22 a Cimitirului municipal Rulikovski, în memoria eroilor morţi pentru întregirea neamului în anul 1919, monument inaugurat în 4 aprilie 1920, conform inscripţiei de pe placa

inferioară a monumentului, osemintele eroilor fiind depuse în spatele monumentului.

În anii de teroare şi durere a dominaţiei horthyste asupra nord-vestului României (1940-1944), aceste morminte au fost parţial distruse, iar începând cu anul 1960 peste aceşti eroi au fost înmormântaţi cetăţeni români de naţionalitate maghiară ale căror morminte se pot vedea şi în prezent.

Datorită faptului că acest monument a fost lăsat în paragină (aripile vulturului fiind distruse), din Cimitirul militar al Garnizoanei Oradea rămânând doar două morminte de ofiţeri superiori, în anul 1985, prin mari eforturi, acesta a fost mutat din iniţiativa d-lui colonel Mihai Turcu — actualmente preşedintele Comitetului Judeţean Bihor pentru restaurarea şi îngrijirea monumentelor şi cimitirelor eroilor — în partea dreaptă a aleii principale, între parcelele eroilor români şi sovietici, fiind inaugurat la 25 octombrie 1985 de Ziua Armatei României, iar la baza monumentului fiind înscrise numele celor 66 de eroi, soldaţi şi ofiţeri dintre care 27 eroi necunoscuţi, în frunte cu comandantul lor, col. Victor Tomoroveanu.

Precizăm faptul că în spatele monumentului se află mormintele marilor luptători pentru întregirea neamului, Iosif Vulcan, Aurel Lazăr şi Pop Coriolan.

Menţionăm că pe locul iniţial al monumentului a fost ridicată o placă funerară prin care se face menţiunea strămutării monumentului şi cauzelor care au determinat acest eveniment".

Mulţumim Prefecturii judeţului Bihor pentru informaţiile transmise.

Alăturat, o imagine a monumentului din Cimitirul municipal Rulikovski din Oradea.

NEPLĂCERI REZOLVATE

Cititorii N. POPOVICI, din com. Ştefan cel Mare, jud. Neamţ; **ION P. PERŞUNARU, din** sat Mărginenii de Sus, com. Dărmăneşti, jud. Dâmboviţa; **N. BĂRBULESCU, din** Constanţa, **ne-au semnalat neprimirea unor numere din anul 1993 ale revistei noastre, la care erau abonaţi.**

Cu sprijinul Regiei Autonome Poşta Română şi al Direcţiilor de Poştă din judeţele respective, aceste deficienţe au fost rezolvate, abonaţii respectivi intrând în posesia numerelor ce le lipseau din colecţii.

Mulţumim oamenilor poştei pentru colegialitatea cu care ne sprijină în a înlătura astfel de neplăcute incidente pe drumul revistei către cititori.

CONTENTS (Romanian History) **M. Berza** National Unity Consciousness • **I. Scurtu, A. Popa** Glimpses from the Great Union History • **C. Rezachevici** Where was burried the Hetman Mazeppa? • **I. Hudiţă** 1944. Excerpts from His Diary (VII) • **Gr. Răceanu** Encountres with I. Maniu • **Şt. S. Gorovei** Family Chronicles: Sturdza (IV) • **F. Constantiniu** General Avramescu's Case (1945) • **M. Nicolesco** The Romanian Athenaeum • **P. Cernovodeanu** The Environment History (III) • **J. Barléty** Paul Morand at Bucharest • **R. McNally, R. Florescu** In Search of Dracula, 25 Years Later • **C. Popişteanu** Bucharest-Honolulu-Bucharest • In Bucharest, 50 Years Ago • **C. Popişteanu, I. Lăcustă** February, 1946. Romanian Intellectuals pay Stalin a Visit

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **M. Berza** La conscience de l'unité nationale • **I. Scurtu, A. Popa** De l'histoire de la Grande Union • **C. Rezachevici** Où a été enterré l'hetman Mazeppa? • **I. Hudiţă** 1944. Journal (VII) • **Gr. Răceanu** Rencontres avec I. Maniu • **Şt. S. Gorovei** Chronique de la famille Sturdza (IV) • **F. Constantiniu** Le cas du général Avramescu (1945) • **M. Nicolesco** L'Aténée Roumain • **P. Cernovodeanu** L'histoire du l'environnement (III) • **J. Barléty** Paul Morand à Bucarest • **R. McNally, R. Florescu** Vingt ans après à la recherche du Dracula • **C. Popişteanu** Bucarest - Honolulu - Bucarest • A Bucarest, il y a 50 ans • **C. Popişteanu, I. Lăcustă** Février 1946. Intellectuels roumains visitent Stalin

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **М. Берза** Сознание единства рода • **И. Скурту, А. Попа** Из истории Великого Обьединения • **К. Резакевич** Где похоронен гетман Мазеппа? • **И. Худицэ** Дневник (VII) • **Гр. Рэчану** Встречи с Юлю Маниу • **Шт. С. Горовей** Род Сгурдза (IV) • **Ф. Константиниу** Дело генерала Аврамеску (1945) • **М. Николеско** Румынский Атеней • **П. Черноводяну** История окружающей среды (III) • **Дж. Барието** Пол Моран в Бухаресте • **Р. Мэк Налли, Р. Флореску** Поиск Дракулы 25 лет спустя • **К. Попиштяну** Бухарест — Гонолулу — Бухарест • В Бухаресте, 50 лет назад • **К. Попиштяну, И. Лэкуста** февраль 1946. Румынские интеллигенты посещают Сталина

INHALT (Rumänische Geschichte) **M. Berza** Das Bewusstsein der Volkseinheit • **I. Scurtu, A. Popa** Aus der Geschichte der grossen Vereinigung • **C. Rezachevici** Wo ist der alte Mazeppa begraben? • **I. Hudiţă** 1944. Tagebuch (VII) • **Gr. Răceanu** Begegnungen mit I. Maniu • **Şt. S. Gorovei** Familienchronik: Sturdza (IV) • **F. Constantiniu** General Avramescu Fall (1945) • **M. Nicolesco** Das Rumänische Athenäum • **P. Cernovodeanu** Die Geschichte des Umwelts (III) • **J. Barléty** Paul Morand und Bukarest • **R.McNally, R. Florescu** Nach 25 Jahren auf der Suche nach Dracula • **C. Popişteanu** Bukarest-Honolulu-Bukarest • In Bukarest, vor 50 Jahre • **C. Popişteanu, I. Lăcustă** Februar 1946. Rumänische Intelektuelle zu Besuch bei Stalin

SUMARIO (Historia rumana) **M. Berza** La consciencia de la unidad del pueblo • **I. Scurtu, A. Popa** De la historia de la Gran Unión • **C. Rezachevici** Dónde ha sido enterrado el commendante Mazeppa? • **I. Hudiţă** 1944. Diario (VII) • **Gr. Răceanu** Encuentros con I. Maniu • **Şt. S. Gorovei** Crónicas de familia: Los Sturdza (IV) • **F. Constantiniu** El caso del general Avramescu (1945) • **M. Nicolesco** El Ateneo Rumano • **P. Cernovodeanu** La historia del medio circundante (III) • **J. Barléty** Paul Morand y el Bucarest • **R. McNally, R. Florescu** Después de 25 años, en búsqueda de Dracula • **C. Popişteanu** Bucarest-Honolulu-Bucarest • En Bucarest, hace 50 años • **C. Popişteanu, I. Lăcustă** Febrero de 1946. Intelectuales rumanos de visita a Stalin

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX

Lei 500

BINE AȚI VENIT
ÎNTR-O LUME A
CREȘTERII FERTILE,
SĂNĂTOASE ȘI
ÎMBELȘUGATE
RHÔNE-POULENC
Semințe și produse pentru sporirea și protecția recoltelor,
biotehnologii pentru protejarea plantelor, varietăți îmbunătățite
pentru noi perspective în viață. Prin cercetare, Rhône-Poulenc
dezvoltă noi specialități, care transformă lumea noastră
într-una mai sănătoasă și mai fertilă.

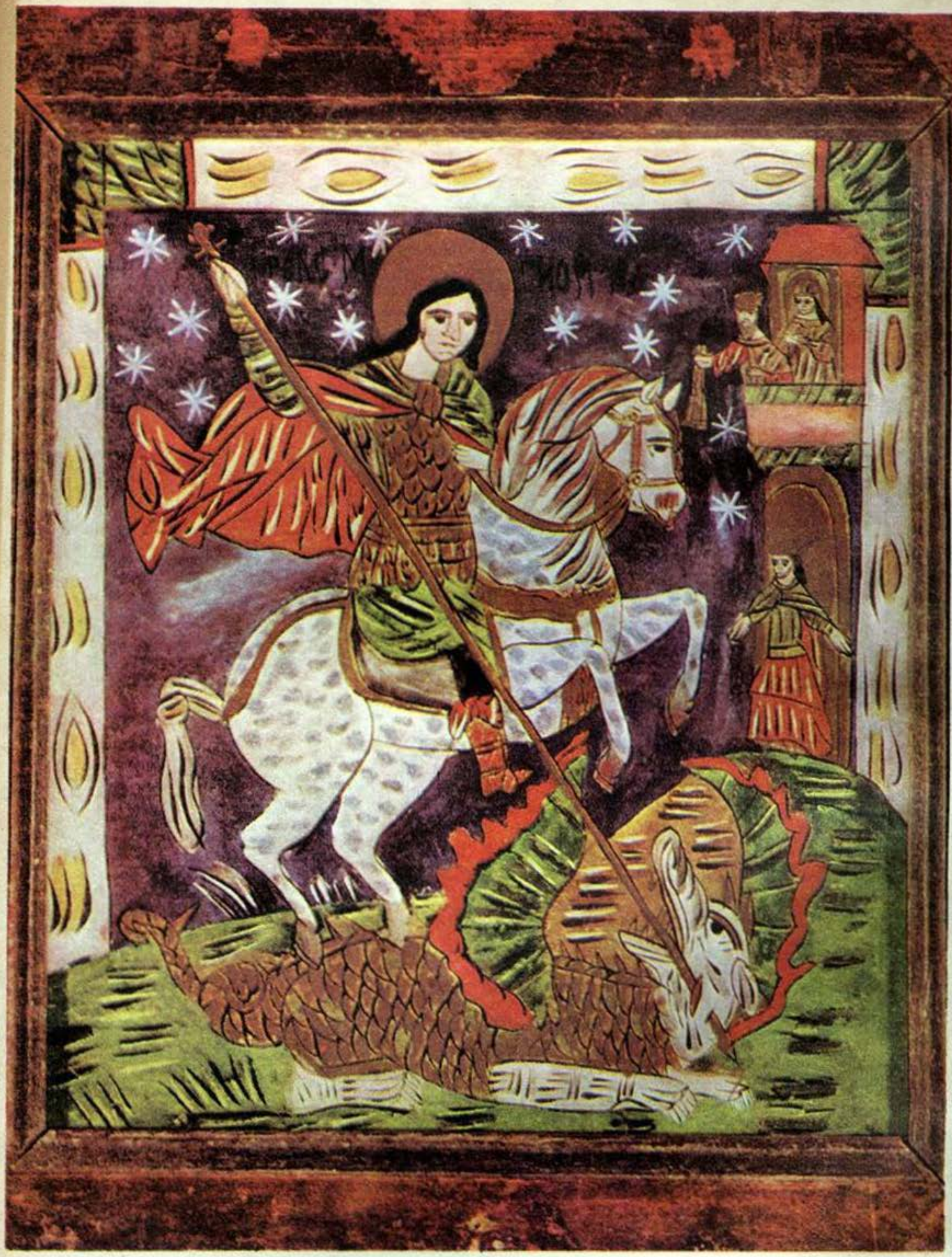

magazin istoric